

TOHOKU UNIVERSITY

P e k a ř o v s k é s t u d i e I

Sborník k 50. výročí smrti
Josefa Pekaře

Nové cesty myšlení

Praha 1988

Vydavatelova poznámka

V roce 1987 se v Praze objevil sborník Pekařovské studie, samizdatově pořízený bez zařazení do některé ze samizdatových edic. Vydávatel Nových cest myšlení se dohodl s redakcí sborníku, že tuto publikaci zařadí jako 32. a 33. svazek. Upozorňuje však, že z reprodukčních důvodů nebyly do tohoto nového vydání pojaty fotografické přílohy; na druhé straně je sborník v této své verzi doplněn studií Milana Haunera, a to v anglickém originále, která do Prahy došla o Vánocích 1987.

R.P.

"Třeba mysliti v staletích
a pokusit se shromáždití v
nitru svém všechnu bolest,
v všechnu hořkost, všechnu
křivdu i všechno násilí,
kterou tato země a státní
národ vytrpěly..."

Josef Pekař

Úvodem

Když vzpomínáme osobnosti uměle vytlačované z národní paměti, neděje se tak pro spravedlnost; ony byly ve svojí době tak velké, jak velké byly; jejich velikost jim nikdo nemůže ani uzmut, ani k ní přidat. Při vzpomínce nejde tak o ně, jako o nás: abychom si uvědomili, co velkého a skvostného nás předcházelo, abychom z toho těžili a porovnávali se s tím. Je to padesát let, co v jednom roce 1937 až skoro symbolicky zemřeli jeden po druhém tři velcí mužové české kultury, Josef Pekař, T.G. Masaryk a F.X. Šalda. Za jejich časem se zavřely dvě revoluce, jednu Masaryk vedl a Pekař se s ní vyrovnal, druhá se pokusila odrovnat je oba. Ale dějiny posledních padesáti let jsou taky dějinami toho, jak nelze násilím vytěsnit kulturního povědomí nic, co bylo v národní kultuře podstatné a kvalitní. Po Masarykovi i Josef Pekař stále zřetelněji vystupuje svým dílem i svou názorovou pozicí nad obzor národní paměti a těžko dnes najít mezi přemýšlivými lidmi někoho, kdo by se s jeho myšlenkami a způsobem historické práce nekonfrontoval. Pekařovo dílo je výzvou, názorovou, metodologickou, ale i mravní.

Pekař a Masaryk si byli antipody, ve sporu jich dvou se na národním jevišti odehrálo velkolepé drama dvojího pojmání nejen dějin a politiky, ale vůbec světa. Veřejných sporů se v tehdejší otevřené společnosti vedly tisíce, ale málokterý byl tak závažný, jako ten jejich. Dějinným výsledkem Masarykův názor zvítězil nad Pekařovým, ale další události zpochybnily trvalost tohoto vítězství, oba muži mají dnes svoje následovníky a zakládají různou myšlenkovou tradici - a oba při tom současně tvoří jednotu dvou pólů, mezi nimiž se chvěla struna skutečnosti. Ostatně vyjádřit, popsat toto střetnutí v celistvosti historického obrazu by dokázal nejlíp právě jen básnivě dějepisný smysl Pekařův. Naše vlastní poučení by se mělo pozastavit i u jejich potomního smíření, při němž naprosto nedošlo ke slynutí názoru, ale bylo výrazem toho, jak vysoko vedli svůj spor.

Soudobé české myšlení se muselo vyrovnat s Masarykem a začíná se podstatněji vyrovnávat i s Pekařem. Ten proces zatím probíhá dost skrytě, ale dá se říci, že není v historické vědě nikoho, kdo by nemusel při vlastní práci pohlédnout tam výš - k Josefu Pekařovi. Ve své vyhraněnosti Pekař podstatně modeloval českou kulturu, jeho dílo ční jako monolit a v něm dokonce i to, s čím nemusíme souhlasit, má na naše myšlení podstatný účín. V oficiálně povolené historio-

grafii se ovšem dosud považuje pomalu za statečnost Pekaře citovat a uvádět jeho díla v poznámkovém aparátu, práce, které se k Pekařovi hlásí, jsou buď nevydatelné nebo stahované z oběhu, pokus aspoň z části jej vydat na konci šedesátých let selhal na zničení nákladu knihy už vytištěné; jak si na oficiálně povoleném fóru stojí česká kultura a věda s Pekařem naznačuje zejména, že v univerzitní knihovně, jednom z nejdůležitějších vzdělanostních ústavů, lze v katalogu najít asi osm prací českých historiků o Pekařovi, z toho dvě jsou i ony pověstné brožury Pachtovy, ale ani jediné dílo Pekařovo; a dost napoví, že popravčí texty Pachtovy, jedny z nejhorších pamfletů padesátých let, nebyly dosud veřejně odmítnuty.

Tím spíše Pekařovo dílo a jeho osobnost vystupují do popředí. Pekařovy práce, před nimiž stojíme v obdivu vlastních omezených schopností, jistě nejsou něčím jako měřítkem dnešní kvality; patřil a patří svojí době; avšak naše vlastní kultivovanost nebude úplná, jestli do sebe jeho dílo nevstřebá. To se asi nedá vykonat ani jen kritikou, ani jen obdivem, spíš tak, jako právě Pekař pro svou dobu vstřebal Palackého: tím, že jej překonal. Tak veliké ambice si ovšem náš sborník neklade a ani klást nemůže. Šlo spíš o to, otevřeně, přemýšlivě, bez autocenzury a na té nejvyšší úrovni, jaké kdo z nás je schopen, rozšířit cestu k jedné z největších postav české

vědy a společnosti první třetiny dvacátého století. Rozhodně tedy nebyl sborník zamýšlen jako Pekařova oslava; to by se přičilo i samotnému Pekařovu odkazu. O příspěvky byli požádáni představitelé různých názorových zaměření, Pekařovi kritikové i jeho obdivovatelé. Jak se ukázalo, Josefu Pekařovi to neublížilo a čtenář si sám může vytvořit mínění, jak kdo z přispěvatelů byl velkému tématu práv.

Za rady a přátelskou pomoc při pořádání sborníku upřímně děkuji prof. Václavu Černému, dr. Vilému Prečanovi, Ladislavu Jehličkovi, dr. Josefu Zvěřinovi, dr. Petru Pithartovi a doc. Luboši Kohoutovi.

Eva Kantárková

Leden 1987

Radomír Malý

Heslo do slovníku

P e k a ř Josef

nar. 12.4.1870 v Malém Rohozci

zemř. 23.1.1937 v Praze

Český historik, univerzitní profesor v Praze. Je po Františku Palackém nejvýznamnějším českým historiografem, odchovancem Gollovy pozitivistické školy. Vrhł jasné světlo na sporné úseky české minulosti, na husitství, Bílou Horu a éru tzv. temna, čímž se stal, ač sám nábožensky indiferentní, apologetou katolické církve.

Pochází z Turnovska, kde jeho otec byl rolníkem ve vsi Malý Rohozec. R. 1874 se Pekařovi finančně zmohlí na koupi statku v sousedních Daliměřicích, kde Pekařova rodina vynikla nejen jako nejbohatší sedláci, ale také jako kulturní a političtí aktivisté. Ve svých vzpomínkách Josef Pekař vypřává, že nejsilnější zážitek z dětství představovala pro něj politická demonstrace na náměstí v Turnově r. 1878 po pádu tehdy tureckého Plevna do rukou ruské armády. Duchovní obzor Pekařovy rodiny pozvedal výraz-

ně bratr jeho matky, spisovatel a politik Jan Matouš Černý, angažovaný ve staročeské straně. Pekařovi smýšleli vlastenecky a "selsky", tj. byli hrdi na svůj selský stav a exponovali se i politicky v jeho prospěch. Svým způsobem života a myšlení připomínali sedláky z obrozenecské doby. Ve světnici jejich statku visel obraz císaře Josefa II., osvoboditele sedláků od nevolnictví, jako jakási vděčná připomínka a symbol, spojující selskou současnost s památnou tradicí.

Do obecné školy chodil do Turnova, odkud r.1880 nastoupil do gymnazia v Mladé Boleslavi. Největší vliv měl na něj profesor biologie Hynek Konvalinka, který probudil v jeho duši prioritní zájem nikoli o přírodovědu, nýbrž o humanitní obory. Před maturitou uveřejňuje mladý Pekař své první články - a to z archeologie Turnovska, v místním časopise "Jizeran" a v "Památkách archeologických" monografii "Mistr Jiřík Kezelius Bydžovský". Již v septimě a oktávě patřil k pilným badatelům mladoboleslavského archivu.

Po maturitě r.1888 odešel studovat historii na filosofickou fakultu Karlovy univerzity do Prahy. Narazil však na finanční problémy, neboť jeho otec se přestalo hospodářsky dobře dařit, dávno už nebyli nejbohatšími ve vsi, takže se mladý Pekař musel poohlédnout po vlastním vý-

dělkou, aby se na studiích udržel. CHěl se uchytit v zemském archávu českém jako písař, ale nepochodil. Nakonec se ho ujal český archeolog Josef Ladislav Pič, tehdy docent slovanských a rakouských dějin, který mu zajistil výhodné kondice.

V té době planul v Praze boj o Rukopisy. Mladý student Pekař se pod vlivem svých učitelů Golla, Gebauera a Rezka staví na stranu odpůrců jejich pravosti a reaguje v tomto duchu článkem v časopise "Atheneum" v listopadu r. 1890. Tím se dostává do rozporu nejen se svým oblíbeným profesorem z mladoboleslavského gymnázia Hynkem Konvalinkou, ale i se svým dobrodincem a příznivcem z prvních let studií J.L. Pičem. Ti všichni se od něho odvracejí, poslanec Černý je pak příčinou toho, že i vlastní rodina k němu začíná zaujímat vztah jako k cizímu.

Rukopisné spory odvedly Pekaře od politického sepětí se staročeskou stranou a vrhly ho do náruče mladočechů, speciálně pak do jejich realistického křídla, reprezentovaného jmény Kaizl, Kramář a zejména T.G. Masaryk. S touto skupinou spolupracuje též Pekařův pedagog Jaroslav Goll, jehož si oblíbil a který jej nakonec vypravil na historické studie do Německa. Po návratu r.1893 zásluhou Gollovou se stává přispivatelem do Ottova naučného slovníku, kteréžto příjmy doplňuje několika hodinami němčiny na pražské ob-

chodní akademii. Nutnost zajištění stálé existence ho nutí ucházet se o místo středoškolského profesora. Shodou okolností jeden z profesorů mladoboleslavského gymnázia, kde Pekař maturoval, si vyžádal zdravotní dovolenou a tak - opět zásluhou Gollovou - byla možnost nastoupit na jeho místo. Než ale Pekař stačil nastoupit jako profesor dějepisu a zeměpisu, nemocný kolega se zase uzdravil.

Na další nabídky středoškolských profesorských míst Pekař nereagoval, neboť se mu podařilo, v co ani nedoufal. Dokončil totiž svá historická pojednání o králi Přemyslu II. a Albrechtu z Valdštejna, která byla přijata jako habilitační spisy. Pekařovi byla udělena docentura rakouských dějin na Karlově univerzitě. To se stalo r. 1897.

Od prvopočátku své univerzitní dráhy si získal oblibu studentů, jak málokdo. Jeho přednášky byly živé, postrádaly tolik typické pro učitele dějepisu suché memorování dat a jmen. Pekař dovedl upoutat zájem posluchačů především poutavým líčením, jak postupovat při kritice pramenů a jak rozumět historickým problémům. Tuto metodu si osvojil u profesora Golla. Rozdíl mezi Gollem a Pekařem byl však ten, že Goll zásadně neodbočoval od historického tématu, Pekař naopak aktualizoval a prováděl analogie se současnými politickými událostmi. Po svých poslu-

chačích vyžadoval, aby pravidelně četli denní tisk. Když se jednou setkal s námitkami, odpověděl lapidárně: "Když nerozumíte dějům přítomným, jak chcete porozumět dějům minulým?" Ke studentům měl demokratický vztah, rád s nimi sedával v kavárně "Tůmovce", zajímal se¹ o jejich soukromé problémy a starosti. Na přednáškách a seminářích se nevyhýbal humoru, o jeho výrociích se vyprávějí historky, např. taková, že na jednom semináři se začal vyptávat svých posluchačů, jaké znají cizí jazyky, jestli např. umí turecky nebo švédsky. Po záporných odpovědích prohlásil: "Tak co tedy chcete, copak nevíte, jakou úlohu sehráli Turci a Švédové v rakouských dějinách?" Když se překvapení studenti zvedli k odchodu, zadržel je slovy: "Počkejte přece, kam jdete, myslíte, že docent Pekař tyto jazyky ovládá? Zná jenom německy a vidíte, stačí mu to..."

Protože krátce po Pekařově habilitaci profesor Rezek odešel na ministerstvo do Vídně, stal se na jeho návrh Pekař nejprve suplujícím, pak mimořádným a později řádným profesorem. Po Rezkově také "zdědil" redakci Českého časopisu historického, který řídil až do své smrti. Zde také publikoval až do r. 1916 své všechny důležitější historické práce, s výjimkou dvou: studie o Františku Palackém a pověstné "Knihy o Kostí". František Palacký mu byl vzorem především jako historik a Pekař se netajil nikdy tím, že jako český

dějepisec chce následovat kromě Jaroslava Golla hlavně Františka Palackého, u něhož vyzvedává zejména odvahu jít i proti mínění doby, když toho vyžaduje historická pravda. "Kniha o Kostí" pak je poznamenána, i když jde o práci ryze odbornou, nostalgií po kraji jeho dětství. Píše ji v době, kdy mu zemřel otec /matka odešla již dávno/ a Pekař si hmatatelně uvědomil svoji životní nezakotvenost a ztrátu poslední opory v životě, jakou mu poskytoval rodný statek, na němž teď hospodařily děti z otcova druhého manželství, které k němu zachovávaly zdrženlivý vztah. A vlastní rodinu Pekař neměl, pro samou vědu se nikdy neoženil.

V Českém časopise historickém se věnoval především otázce svatováclavských a svatoludmilovských legend, pověstnou se stala studie "Legendy o Václavovi a Ludmile a pravost Křišťanova", kde přesvědčivě vyvrací staré hyperkritické stanovisko osvícence Josefa Dobrovského, který nejznámější a nejvýmluvnější svatováclavskou legendu z pera Kristiána /Křišťana/, jenž se vydával za syna Boleslava I. a mnicha břevnovského kláštera, prohlásil za falzum pozdější doby, což nekriticky přejímala celá česká historiografie včetně Palackého. Pekař jako první Kristiána rehabilitoval a prohlásil jej za autentického, tj. kladl jeho vznik do doby, k níž se hlásí. Moderní filologický rozbor, provedený brněnským

profesorem Jaroslavem Ludvíkovským v šedesátých letech potvrdil správnost Pekařových tézí o Kristiánovi.

Sporem o Kristiána přesáhl Pekařův význam čistě odborně historické pole a dotkl se politiky par excellence. Orgán Masarykovy realistické strany "Čas", jmenovitě jeho šéfredaktor Jan Herben, ač Pekař od svých studentských let se k jeho politice hlásil, jej začal napadat jako obhájce klerikalismu, zvláště po Pekařově přednášce ve Slaném r. 1900 o Janu Husovi. Tehdy propukl mezi "Časisty" a Pekařem ostrý konflikt, který znamenal definitivní rozchod Pekaře s Masarykovou realistickou stranou. Pekař ve slánské přednášce o Husovi odmítá jako fanfarónské heslo "Los von Rom" a ostře se staví proti zneužívání Husovy památky k politickým bojům proti klerikalismu. Hus podle něho je katolíkem a náleží katolické církvi. Nikdo nemá právo činit z něho zástavu protikatolické agitace. Herben za tato slova Pekaře v "Čase" ostře napadl. Pekař odpověděl: "Před lety jsem byl horlivým, náruživým Časistou, bránil jsem Váš orgán a Vaše stanovisko až do ochraptění. Nelituji toho dnes nikterak, tenkrát Čas vskutku něco rozumného chtěl, tenkrát boj jeho za myšlenky rozumné politiky a rozumného pokroku proti bezmyšlenkovému radikalismu, proti starovlastenecké romantice, proti strnulosti a zpátečnictví v oboru kulturním bu-

díl v tisíci srdečních radostný ohlas, tenkrát to byl list dobrý... však ten čas minul... A my přestali být Časisty, protože jsme chtěli zůstat realisty, pane doktore Herbene... činíte dnes pravý opak toho, co jste zastával dřív... dopouštíte se všeho toho, proti čemu jste se kdysi v listě slavně bil, všeho - od té jednostranné, nenávistné a často nepoctivé kritiky... až do těch nízkých osobních noticek... jež hrozí někdy snížit úroveň Vašeho listu k známé výši revolverových plátků." Vůdce realistické strany T.G. Masaryk odpověděl Pekařovi v listu "Naše doba" /X.ročník/, nejprve mírně, později ostře, že hnutí "Los von Rom" není pouze účelově politické a národní, nýbrž náboženské ve smyslu křesťanství očištěného od římské teokracie. Pekař tento postoj odmítá, důsledkem je vleklá polemika o smyslu českých dějin, Pekař uveřejňuje v ČČH svoji "Masarykovu českou filosofii" /r. 1912/, kde vytýká Masarykově tézi, že čeští obrozenci navazovali na tradici husitskou a česko-bratrskou, "mýtickomystickou fantazii". Pekař argumentuje z pozice odborné historiografie, že husitská doba byla pro české národní obrození příliš vzdáleným časovým úsekem k tomu, aby mohli na ni navázat. Hlavní impuls vidí v evropských myšlenkových proudech osvícenství a romantismu, nezanedbatelný je také vliv pobělohorského barokního katolicismu na formování českého

národního sebevědomí. Od té doby v něm začali vidět Masaryk a Herben exponenta politického klerikalismu, ačkoliv Pekař byl konfesijně naprosto indiferentní, i když měl upřímnou a hlubokou víru v Boha, jak svědčí jeho korespondence s Jaroslavem Golloem, vydaná později pod názvem "Listy úcty a přátelství". Pekař se považoval za křesťana, přijímal Ježíše jako Boží zjevení v dějinách, ale s žádnou církví se nesvázel. Formálně zůstal až do své smrti katolíkem, avšak nepraktikujícím, nikdy se nezúčastnil bohoslužeb. V dopise Gollovi z července 1898, v němž referuje o setkání se známým komeniologem Kvačalou, se výslovně přiznává k jistému "filo-protestantismu". Vůči katolíkům v některých případech dovedl dát najevo jisté přezírání, když v Českém časopise historickém, který redigoval, popřál místa protikatolickým autorům v diskusi o Hostýn a bl. Jana Sarkandra, kteří ve všem viděli jezuitský podvod, a katolickou obhajobu z pera páterů Augustina Neumanna a Františka Šiguta odmítl uveřejnit. Nelze tedy v žádném případě Josefa Pekaře považovat za katolického historika, k čemuž měli v minulosti někteří katoličtí intelektuálové a apologetové sklony. Tím ovšem není popřen fakt, že Pekař svojí vědeckou poctivostí a odvahou nestranně doznat pravdu, hraničící v době zvýšených emocí až s heroismem, katolické církvi a její rehabi-

litaci v českém národě nesmírně pomohl a prospěl.

Protikatolická a protiřímská agitace byla jistě hlavním, ale nikoli jediným důvodem rozchodu Pekaře s Masarykem, jeho realistickou stranou a "Časem". Hlubší studium díla a odkazu Františka Palackého jej přimělo akceptovat se vší rozhodností státoprávní stanovisko v české politice, jehož byl Masaryk radikálním odpůrcem. Tím se opět politicky vrací ke staročeské straně, k níž se hlásila jeho rodina a kterou on ve svém studentském radikalismu opustil a přiklonil se k mladočešství. Navázal hluboké přátelství s vnukem F. Palackého a synem F.L. Riegra, který mu také umožnil seznámit se do detailů s pozůstalostí F. Palackého. O problematiku českého státního práva se rozpoutal mezi B. Riegrem a T. G. Masarykem urputný žurnalistický boj. Jádrem sporu bylo, jestli Čechové při obraně svých národních zájmů vůči Vídni mají vystupovat z pozice národa, tj. etnika, které má právo na existenci, nebo státního útvaru, jehož symbolem je česká koruna a který je dán hranicemi kdysi samostatného Českého království. Masaryk hájil stanovisko první, jež nazýval přirozenoprávním, kdežto Rieger druhé, státoprávní. Pekař se v tomto souboji postavil jednoznačně na stranu Riegrovu a poněvadž B. Rieger brzy zemřel, věnoval mu nekrolog v ČČH, kde obvinil české aka-

demické kruhy z urážlivého chování vůči Riegrovi, čímž je míněn Masaryk, i když není jmenován. Na státoprávním postoji trvala už za Palackého éry staročeská strana. Pekař nyní přejímá její argumentaci, ale nadále jí vytýká vlastenecký romantismus a povrchní diletantismus. Proto se také jejím členem nikdy nestal. Považoval se prostě a jednoduše za českého konzervativce samostatného ražení, vědomého si ohrožení mnoha cenných hodnot z minulosti a ochotného nasadit celou svoji bytost pro jejich záchranu, ovšem s co největší precizností a důkladnou erudicí, jíž se přičila každá demagogie a laciná frazeologie politických stran. Proto se nikdy nezapojoval do malicherných politických bojů jednotlivých partají, neboť v tom viděl nepoctivost a typickou českou úzkoprseost. Vždycky jej přitahovala "velká" politika, kde vskutku o něco vážného šlo, ať už to byl státoprávní spor nebo otázka náboženská.

Zvláště důležitou roli hrála u Pekaře problematika česko-německých vztahů. R. 1897 se odvážně pustil brožurou "Čechové jako apoštolo-
vé barbarství" do polemiky s německým historikem starého Říma Theodorem Mommsenem, který tvrdil, že prý Čechům je třeba "rozbít" jejich tvrdé lebky a obvinil je z rozbíjení jednoty německého etnika a německé kultury. Pekař dokazuje, že Čechové měli svou vlastní kulturu,

která není identická s germánskou, i když byla z velké části jí formována a na ní závislá. Důkazem toho je, že se nakonec vyvinula úplně jinak než německá, česká reformace vychází z jiných kořenů než Lutherova německá, jde o dva odlišné typy. Němci proto nemohou považovat český prostor za germánský a české etnikum za neasimilovanou odnož německého živlu. Toto vlastenectví vedlo Pekaře často k bouřlivým projevům nesouhlasu s postupem vídeňských vládních kruhů. "Vše budí jen roztrpčení" - píše 22.8. 1898 Gollovi - "když... člověk myslí se v situaci a uvažuje, jak hloupost vedoucích stát zabíjí a zaprodává". Tím má na mysli neustálé podřizování rakousko-uherské zahraniční a hospodářské politiky Německému císařství, jako český vlastenec se obává utonutí malého českého národa v germánském moři. Federací evropských národů, ztělesněnou habsburským mocnářstvím, chápe dle intencí Palackého spisu "Idea státu rakouského" jako jedinou záchranu Čechů před německou expanzívitou. Tuto federaci však postrádá, rakousko-uherský dualismus považuje za nespravedlivý a zvýhodňující pouze německé a maďarské etnikum na úkor etnik slovanských. Priorita Němců v habsburském soustátí a postupné sbližování zájmů Rakousko-Uherska a Německé říše povede v konsekvenci k neúměrné převaze Němců ve střední Evropě vůči jiným národům a tím k jejich ohrožení. Tato ostrá kritika Rakousko-

-Uherska mu však není důvodem k odmítnutí habsburské monarchie, spíš naopak. Souhlasí v tomto směru s francouzským publicistou Chéradamem, který hájí nezbytnost Rakousko-Uherska jako ochráněného štítu neněmeckých národů proti pangermanismu a věří, že Rakousko-Uhersko lze ve federalizovaný stát přetvořit, což je jen otázkou času. Nesdílí pesimismus Palackého, který na sklonku života, roztrpčen a zklamán rakouskou politikou, přestává věřit v životaschopnost monarchie. Proti těm, kdo ve svém protihabsburském postoji operovali Palackého výrokem "Byli jsme před Rakouskem, budeme i po něm", uvádí už ve svém životopise "Otce vlasti" tento citát na pravou míru a poukazuje na jeho vytržení z kontextu, neboť Palacký ona slova nepronáší s radostnou tváří, nýbrž zachmuřeně jako starozákonní prorok nebo jako Cassandra, věšticí zkázu svým soukmenovcům, nad níž nařiká. I když věří, že český národ Rakousko přežije, neraduje se z toho, neboť ví, že to nebude nadlouho.

Vypuknutí první světové války uvítal s nadšením, jak píše ve své brožuře "K českému boji státoprávnímu za války". On, rozhodný zastánce habsburské monarchie, si nyní překvapivě přeje porážku Rakousko-Uherska. Věřil totiž, že vítězství dohodových mocností zabrání Německu v jeho expanzivních snahách a přinutí přetvořit Rakousko-Uhersko ve federalizovaný stát. V tom-

to duchu odvážně promlouvá na slavnostním shromáždění Karlovy univerzity 4.12.1916 u příležitosti smrti císaře Františka Josefa I. a korunovace jeho synovce Karla. Dožaduje se plamenými slovy federalizace i před místodržitelem hrabětem Coudenhove-Callergim, přítomným na slavnosti. V lednu r. 1917 jde ve své smělosti ještě dále, když uveřejňuje v "Národní politice" článek "Poznámky k uherské korunovaci", kde historicky rozebírá a dokazuje nespravedlnost a absurditu rakousko-uherského Vyrovnání r.1867. 4.2.1917 v téže "Národní politice" vychází jeho stať "Poselství Wilsonovo a české memorandum z r.1870", kde dovozuje, že české požadavky z r. 1870 jsou identické s heslem sebeurčení národů, které razil americký prezident Wilson. V březnu téhož roku předkládá Pekař českým poslancům jménem univerzity memorandum, podepsané většinou profesorů a docentů ze všech fakult. Dožaduje se v něm přetvoření Rakouska na federalizovaný stát, v němž by země České koruny měly svou autonomii ve smyslu státoprávním, opíraje se o císařský reskript z r. 1871, který toto Čechům slíbil. Memorandum bylo odmítnuto hlavně zásluhou mladočeského poslance Přemysla Šámala, jenž se obával, aby podobným aktem se příliš nezdržal závazek k dynastii. Kalkulovali mnozí s Masarykovou diplomatickou misí u dohodových vlád a rozpadem Ra-

kousko-Uherska. Kladně se však k Pekařovu memorandumu postavil vůdce agrární strany Antonín Švehla, který textu použil při svém projevu v květnu r. 1917 na zasedání rakouského parlamentu. Povzbuzen alespoň touto podporou pokusil se Pekař dosáhnout toho, aby Český poslanecký svaz předložil císaři Karlovi požadavek federalizace Rakouska s autonomií českých zemí na státoprávním základě. Proti tomuto se postavili zejména sociální demokraté, zvláště jejich předák a pozdější spoluzakladatel komunistické strany Bohumír Šmeral. Tato strana už r. 1897 rozbouřila hladinu českého veřejného mínění svým protistátoprávním prohlášením, od něhož nikdy neustoupila. Požadavek federalizace byl sice v říšské radě jménem Českého poslaneckého svazu přednesen, avšak Švehla s ohledem na námitky sociálních demokratů v konečné redakci nahradil formulaci Pekařovu o státoprávní motivaci větou o "přirozeném právu národů". Pekařova snaha zasáhnout do politiky se svojí koncepcí skončila tedy neúspěchem, ale jeho vážnost mezi předními politickými osobnostmi vzrostla, především u Švehly, jenž prosadil Pekařovo jmenování do komise právníků a státovědců, která měla v případě, že Vídeň vyjde vstříc českým požadavkům, vypracovat konkrétní návrh ústavy pro země České koruny. Události se však vyvinuly úplně jinak, rakouská vláda otálela s federalizací

a Manifest císaře Karla, vyhovující českým postulatům, přišel už pozdě. Rakousko-Uhersko se rozpadlo, vznikla Československá republika.

Pekař, který za války nepodporoval snahy Masaryka a emigrace a trval na nutnosti zachovat Rakousko, samostatnou republiku velmi rychle přijal jako realitu, jako výslednici staletého úsilí generací. Nevzdal se sice svého předsvědčení, že optimálním řešením by byla federalizace Rakousko-Uherska, jeho rozpad však viděl jako podstatně lepší eventualitu než případné vítězství centrálních mocností a konzervování habsburské monarchie v její předválečné podobě. V tom se dostává do názorové neshody se svým velikým vzorem a učitelem J. Gollem, který novou republiku nikdy neakceptoval a nostalgicky se vracel do rakousko-uherské éry, jak svědčí jeho dopisy Pekařovi ze 7.8. a 8.9.1919.

První léta samostatné republiky znamenají pro Pekaře období vášnivých polemik s Marasykovým táborem, především s Herbenem. V napjaté atmosféře protikatolických emocí, kdy ve jménu Husově a husitismu jsou káceny kříže, vylupovány svatostánky a ničeny sochy P. Marie a světců, zvláště sv. Jana Nepomuckého, který je představován jako světec "temna", pozvedá Pekař odvážně svůj hlas na obranu katolicismu jako neodmyslitelného morálního a kulturního dědictví národa. 16.5.1920 otiskuje v Národních listech

dlouhý artikul, vydaný později knižně pod názvem "Tři kapitoly z boje o sv. Jana Nepomuckého". V něm dokazuje na základě faktů, že Jan z Nepomuku nebyl jako světec českému národu vnucen katolickou církví a habsburskou dynastií, že jeho kult není založen na podvodu, jak tvrdil Herben v "Národních listech" a ve své brožurce, nýbrž že je založen na neoddiskutovatelné skutečnosti jeho mučednické smrti při hájení práv církve. Pekař dokonce neváhá srovnat jej s velkým mučedníkem anglickým sv. Tomášem Beckettem. Odtud vyrostla jeho úcta v širokých lidových vrstvách, které se v 17. a 18. století musely svatořečení v Římě se značnými obtížemi domáhat, nemohl jim tedy být svatojánský kult vnucen náhražkou za jiného svatého - Jana Husa. Dále Pekař Herbenovi a jeho souputníkům vytýká, že operují mylným údajem úmrtí sv. Jana z Nepomuku v kanonizační bule, jež udává na základě závislosti na soudobých kronikách r. 1383, kterýžto uvádí jako první Václav Hájek z Libočan, jenž učinil dva Jany: jednoho umučeného pro zpovědní tajemství a druhého při obraně svobody církve. Tento omyl byl opraven už Gelasiem Dobnerem v 18. století, což Herben ignoruje a nadále hovoří o podvodu. Charakter polemiky nejlépe vystihuje tyto úryvky z Pekařovy statě: "V Národních listech ze 15. května byl jsem stigmatizován jako člověk pochybného charakteru, který,

stoje ve službách oficiální církve katolické, pomáhá podvodům a falšuje historickou pravdu. Stalo se to v článku dr. Herbena o 'legendě svatojanské'... viděl jsem sochy svatých rozbité pod dojmem vašich slov, viděl ohrožené umělecké památky nejvyšší ceny. A kult svatojanský byl více než půldruhého století pravou missa sollemnis náboženského a přitom jaksi česky-náboženského cítění této doby. A co v něm bylo estetického půvabu! Co byla Praha 16.května! O to vše jste nás svou nenávistnou a omezenou agitací ochudili!... Podle terminologie Herbenovy musel bych to, co se v našich pokrokových kruzích děje s Husem a Komenským, zvatí podvodem nebo zločinem nebo klerikalismem nepěkné ráže. A slova ještě rozhořčenější uslyšeli bychom od nich samých, od Husa a Komenského, kdyby mohli vstáti z hrobu a viděti, jak národ, jenž se k nim tak okázale hlásí, vyhazuje kříže ze škol a i náboženství ze škol vymítá... Jsem proti uliční agitaci proti Janu Nepomuckému, pokud plyne z neporozumění a nenávistné zloby, zastírající se důvody vědeckými, a jsem proti oslavám Husovým, pokud jsou jen agitací pro cíle a myšlenky, jež by Hus sám vášnivě potíral... dr. Herben se táže, jakým právem já, jako český historik, stávám se apogetou církevním? Mohl bych odpovědět, že povinností mou je ujmouti se ohrožené pravdy, třeba by šlo o posmívaného Jana Nepomuckého, ji-

nými slovy: sloužiti věci pokroku i proti omylu tzv. pokrokářů. Ale odpovídám jinak: odpovídám otázkou: proč se stal apologetou církve katolické největší náš historik, otec národa František Palacký? Okolnost, že byl protestant, potomek starých husitských Čech, objevitel velikosti humanství... dává slovu jeho váhu a autoritu zcela mimořádnou. A byl to Fr. Palacký, jenž jak dí 'nemohl nežkormoutiti se nad krutou nenávistí, která se objevuje v tisku nejen proti církvi katolické, ale i proti náboženství vůbec', byl to Palacký, jenž vyznal, že 'každý sprostě věřící katolík, který jinověrců zeloticky nezatracuje, mnohem milejší mi jest, nežli vysoce učený bezvěrec', který napsal, že 'církev katolická v Čechách způsobila po celý čas bytu svého nepoměrně více dobrého nežli zlého' ... jsem nepohodlný společnosti, která takřka zabrala všechny velikány dějin pro sebe, upravila je na svědky své nauky a tak vzdělané předkládala k veřejnému uctívání a k posílení své pochybné pravdy, společnosti, která i dobu slávy i dobu úpadku našich dějin proměnila takřka v důlní podniky, v nichž těží se vzácný materiál agitační pro cíle vědě, pravdě a obecnému dobru národnímu za časté protivné ... jde o zřejmě nevědecké, demagogicky hrubé zneužívání našich dějin, o nepravdy psané a naplněné stranickou nenávistí a vnášené organizovanou agitací do mas lidu... jde

i o teror proti každému, kdo se odváží tomuto duchovnímu násilí a té duchovní lži postavití."

Pekař přirozeně neobviňuje demokratickou první republiku z uplatňování státního terorismu vůči jinak smýšlejícím, ale pranýřuje psychický teror uplatňovaný liberálními a masarykovskými entusiasty proti tzv. zpátečníkům, kam řadili na prvním místě katolíky. Pekař se ve zmíněných "Třech kapitolách..." vyslovuje též ostře proti odpadům od katolické církve a varuje před novou tzv. československou církví husitskou, která tenkrát vznikla.

A nešlo jen o katolíky, jichž se proslulý historik zastal. Stejně neohroženě vystoupil na obranu šlechty, která se stala obětí pozemkové reformy, jež znamenala její faktickou likvidaci. Pekař protestuje publikací "Omyly a nebezpečí pozemkové reformy", kde sice posuzuje účast šlechty v českém národním životě velice kriticky, zvláště jí kladl za vinu, že nedokázala v 18. a 19. století hájit samostatnost českého státu, nicméně současně prohlašuje, že český státoprávní boj proti Vídni v letech 1865-71, v němž vidí vyvrcholení českých národně politických snah, byl především dílem české šlechty. Tím ovšem nenegoval oprávněnost spravedlivějšího rozdělení půdy, tvrdil jen, že šlechta není tím hlavním vykořisťovatelem prostého českého lidu na venkově, nýbrž že to jsou

kapitalističtí lichváři a zbohatlíci, většinou německého nebo židovského původu, kteří pozemkovou reformou nijak neutrpěli.

Neustálé novinářské polemiky však neodvedly Pekaře od vědecké práce. Naopak pohnutá doba po první světové válce, legitimující se neustále Husem, husitstvím a husitismem, jej přiměla k napsání jeho stěžejního díla "Žižka a jeho doba". Netají se tím, že jeho sympatie jsou na straně husitů, nikoli křižáků, císaře Zikmunda a papeže, nicméně na základě historických faktů je nucen konstatovat skutečnosti, které nebyly českým velebitelům Tábora a Žižky příjemné. Žižka není ničím jiným než středověkým loupeživým rytířem, tábořská vojska bandou zabíjáků, husitské války znamenaly v českých dějinách dosud nezaregistrovaný úpadek kultury a vzdělanosti. Přes všechnu jeho prohusitskou orientaci vyznívá Pekařův "Žižka..." protihusitsky, Žižkova éra je příkladem spíše odstrašujícím než povznášejícím.

V další své práci ze dvacátých let "Bílá Hora" uvádí na pravou míru v Čechách hluboce zafixovanou představu, že 8. listopad 1620 znamenal pro český národ tragédii. Pekař sice na rozdíl od starších historiků jako W.W. Tomek neposuzuje bělohorskou bitvu jako záchranu českého národa, jeho ideálem byl předválečný stav s jeho vývojem, lituje, že k českému povstání a eo ipso k bitvě na Bílé Hoře vůbec

došlo, výsledky bělohorské bitvy nelze chápat jinak než negativně, nicméně pro český národ bylo přece jenom menším zlem vítězství katolických Habsburků. V případě vítězství protestantských stavů, silně germanizovaných a spojených s knížaty německé protestantské Unie, by hrozilo nebezpečí germanizace a de facto zániku českého národa. Pekař neskrývá svůj obdiv k postavě Albrechta z Valdštejna, jemuž věnoval svou habilitační práci, kterou nyní rozšiřuje v obsáhlou dvoudílnou monografii pod názvem "Valdštejn".

Pobělohorská éra a pozdější osvícenství a s ním spojené národní obrození působí na Pekaře téměř magneticky. V ČČH z r.1923 otiskuje studii o rozperuplné šlechtické osobnosti českého baroka hraběti Františku Antonínu Šporkovi, v němž viděli mnozí průkopníka jansenismu, osvícenství a dokonce svobodného zednáře. Pekař vyvrací tato tvrzení a ukazuje, že všechny tyto tendence u Šporka byly jen projevem jeho nespoutaného temperamentu a permanentní potřeby rebelovat a dráždit všechny mocnější, vlivnější, ale též inteligencí nadanější než on sám.

Vřele také vítá vydání Pamětí milčického rychtáře Františka Jana Vaváka v katolickém "Dědictví svatojanském" a píše k němu pojednání. Vavák je mu prototypem obrozence a národní-

ho buditele vzešlého z české katolické protireformace a barokní éry, důkazem toho, že české vlastenectví a protireformační katolicismus se nejenom nevylučovaly, ale naopak vzájemně doplňovaly. Totéž konstatuje u sedláka Josefa Dlas-ka z Dolánek u Turnova, o generaci mladšího než Vavák, jehož Zápisky se nesou stejným duchem jako Vavákovy Paměti, na které jako první Pekař upozorňuje.

I když se Pekař netají svým obdivem k českému protireformačnímu katolicismu i za cenu ztráty popularity, přesto jeho větší sympatie jsou na straně josefinského osvícenství, což jasně vysvítá z jeho studie "K výročí tolerančního patentu" z r. 1931. Zde Pekař vyslovuje svůj obdiv nad postavou císaře Josefa II., kterého měli v úctě už jeho rodiče. Píše v závěru své práce: "Kdykoli přednáším o císaři Josefovi, lituji znovu, že česká veřejnost nenášla dosud cesty k spravedlivému hodnocení jeho. Rozhoduje okolnost, že oslav jeho se okazale účastní naši Němci. I my Čechové máme důvody k oslavám jeho a tuším podstatnější než Němci...".

Císaři Josefovi vzdává hold i svými dvěma dalšími studii o Josefu Vratislavu Monsem a Národním muzeu ve vztahu k českému obrozenskému procesu. Josef II. není pro něj pouze

germanizátorem, nešlo mu o likvidaci českého národa, nýbrž o nahrazení úřední mrtvé latiny živým jazykem. Tím nemohl být krom němčiny žádný jiný. Císař Josef to byl, kdo svými reformami a rozsáhlým kulturně-výchovným programem, který se zraďí v jeho patentech a ediktech, vyprovokoval také větší českou kulturní a vzdělávací aktivitu, již nazýváme národním obrozením.

Syntézou Pekařovy historické práce se stala r.1929 kniha "Smysl českých dějin". Je to jeho morální a politické krédo. České dějiny podle něho probíhaly v neustálé symbióze s dějinami německými, český národ byl po stránce civilizační a kulturní formován kontakty / ale také boji/ s Němci. Díky jim se může dnes řadit mezi kulturně vyspělé národy západní Evropy. V důsledku těchto faktů je místo českého národa v okruhu západoevropské křesťanské civilizace, v proudu ideového vývoje západoevropského myšlení od feudalismu s jeho snahou po evropské jednotě symbolizované na jedné straně papežstvím a na druhé císařstvím přes renesanci a barok až k osvícenskému ideálu svobody, svědomí a liberálního státu. Zřekne-li se český národ tohoto prozřetelnostního určení, riskuje ztrátu své národní, státní, ale též kulturně-mravní identity. O tom se přesvědčil v minulosti, kdy husitský boj za svobodu přesvědčení se bohužel obrátil proti prozřetelnostní záruce je-

ho existence a setrvání v jednotě s ostatní Evropou - římskokatolické církvi. Nedostatek dobré vůle k této jednotě na obou stranách vedl posléze Čechy do náruče protestantismu a cizí zájmy k revoltě proti jinému symbolu evropské jednoty - panovnickému rodu Habsburků. Za cenu utrpení třicetileté války, násilné rekatolizace, čerpající z pramenů antické vzdělanosti a katolického křesťanství. Poněvadž za své vykořenění z prostředí západoevropské civilizace tak draze zaplatil, tím spíše je nutno, aby tyto chyby už neopakoval a nikdy neopouštěl pouta jednoty s evropskou civilizací, jaká představují křesťanství, v českém prostoru konkrétně katolicismu a osvícenská tradice, která stála u zrodu národního obrození, jež postavilo Čechy mezi vpravdě moderní národy.

Takové pojetí českých dějin bylo v ostrém protikladu k pojetí Masarykovu a prohloubilo ještě více propast mezi oběma, datovanou už od Pekařovy práce "Masarykova česká filosofie". Zásadní rozpor spočíval v tom, že zatímco Masaryk viděl základní předpoklad české sebe-realizace v zápase proti katolicismu, jenž je mu symbolem "teokracie", zatímco dějinné určení českého národa je charakterizováno demokracií jako opakem teokracie, pro Pekaře je návrat ke katolickým kořenům národní existence condi-

tio sine qua non budoucnosti Čechů.

Pekařovu filosofii českých dějin akceptovali v plném rozsahu čeští katolíci, i když mnozí s výhradami vůči jeho despektu k nadpřirozenu v životě církve a příliš utilitaristickému chápání jejího poslání. Zároveň ale posloužila české politické pravici ve třicátých letech, zvláště jejím protagonistům v agrární straně.

Pekař však byl vzdálen všech mezistranických politických bojů. Proto také v r. 1935 odmítl prezidentskou kandidaturu proti Edvardu Benešovi, kterou mu navrhovala agrární strana.

Proti jeho chápání českých dějin vystoupil samozřejmě Masarykův tábor se sociálně demokratickou a národně socialistickou stranou a spolu s nimi též celá česká politická levice, zejména komunisté. Stárnoucí Pekař však se čím dál víc stranil polemik. Byl nemocen, stahoval se do soukromí a v lednu 1937 zemřel.

Jeho duchovní odkaz se bohužel dočkal dvou extrémů: zneužití na jedné straně a nespravedlivého odsouzení na druhé. Jeho postřehu o blahodárném vývoji českého národa v kontaktu s německým sousedem si všiml německý profesor historie Josef Pfitzner, spojený s Henleinovou sudetoněmeckou stranou. Henleinovská propaganda začala vynášet Pekaře jako "rozumného" a "objektivního" Čecha, jenž uznal nutnost dobrých vztahů s Němci, rozuměj v jejich pojetí podro-

bení se německým zájmům. Pfützner to byl, kdo postavil antipolaci Pekař contra Palacký, ačkoliv nic nebylo Pekařovitak bytostně cizí jako právě toto. Vždycky se považoval za dědice Palackého odkazu a několikrát zdůrazňoval, že se hlásí k jeho pojetí českých dějin. A skutečně také není principiálního rozporu mezi Palackým a Pekařem v chápání smyslu české historie, rozdíl je jen v akcentu, který vyplývá z generační vzdálenosti obou a tím i z jiné úrovně historických poznatků. Jak Palacký tak i Pekař sverně tvrdí, že místo Čechů je v západoevropské civilizaci a že duchovní i mravní rozvoj národa byl určován neustálým stykem s vyspělejšími německým prostředím. Tento styk ale znamenal i boj. Palacký klade důraz právě na něj, neboť je ovlivněn Rukopisy, o nichž ještě nemohl vědět, že jsou falzem. Pekařovi naproti tomu je tato skutečnost již známa, proto boj tolik neakcentuje, avšak počítá s ním a zařazuje ho do své koncepce. Oba vyzdvihují katolickou tradici přemyslovských Čech a později Lucemburků, zejména Karla IV. Husitskou dobu hodnotí oba jako minus, i když jejich sympatie jsou na straně husitů proti křižákům a císaři. Palacký své "Dějiny národa českého..." ukončil r.1526 a bylo by omylem se domnívati, že jeho názory na další údobí se příliš lišily od Pekařových, jak vyplývá z jeho politických postojů a novinových

článků. Oba se vyznačovali prohabsburskou orientací, budoucnost českého národa nahlíželi pod zorným úhlem setrvání v podunajské monarchii. Její zánik /u Palackého předvídaný, za Pekaře uskutečněný/ chápali jako nešťastné řešení, i když hlavní vinu dávali neblahé a katastrofální národnostní politice vídeňského dvora.

Ani Masaryk nestavěl Pekaře do protikladu k Palackému, ba dokonce ani Herben. To učinil až Pfitzner, což ovlivnilo také pozdější protektorátní propagandu, která odmítala Palackého jako historika a uznávala jen Pekaře. Tuto zcela nepravdivou a vymyšlenou konstrukci převzali po válce komunisté, jak svědčí práce Jana Pachty "Pekař a pekařovština v českém dějepisectví", vydaná v r. 1950. Pekař je v ní líčen jako reakční historik, který dal ideový podnět k protektorátní kolaboraci, jenž působil prý ve službách katolického kléru proti pokroku, dělnické třídě a komunismu, čímž se postavil proti údajně pokrokové tradici české historiografie iniciované Palackým a pokračující Jiráskem, Nejedlým atd. Pekař byl nepochybně odpůrcem sovětského komunismu, ale komunistické odvolávání se na Palackého je přímo anekdotické, neboť nikdo jiný než František Palacký nepronesl po přečtení Komunistického manifestu Marxe a Engelse větu: "Národ, který se oněmi

svrchu řečenými zásadami bude řídit, upadne již během jedné generace do stavu naprosté zhovadilosti..." /cit. v Pekařově životopise F. Palackého/.

Ani nacistické zneužití ani komunistické hanobení nejsou schopna vyvrátit fakt, že Josef Pekař zůstává po Palackém naším největším historikem, převyšujícím i svého učitele Jaroslava Golla. To proto, poněvadž se neuzavíral ve své historiografii v duchu rakousko-uherského pozitivismu, který velel Gollovi zajímat se především o minulost a příliš si nevšímat přítomnosti, ale naopak v intencích Františka Palackého dokázal vést kontinuitu mezi minulostí a přítomností, uměl aplikovat minulost na soudobé politické a kulturní dění a proféticky se zahledět do budoucnosti. Jeho věrnost pravdě, pro niž neváhal vzít na sebe po první světové válce urážky velké části národa, rozjitřené omamnými a klamnými hesly, jej řadí i po mravní stránce ke světlým osobnostem našich dějin, které, jak pevně věříme, se jednou dočkají svého spravedlivého uznání a ocenění.

Jan Rohan

Josef Pekař a jeho odkaz

Celé neklidné půlstoletí uplynulo od smrti velkého českého historika, o němž F.X. Šalda napsal, že je po Palackém a vedle Palackého naším největším historikem. Bouřlivá doba od roku 1937 po dnešek dokonale prověřila, v čem bylo Pekařovo myšlení a dílo podnětné a nové, i co zůstalo jako nenaplněný a stále živý odkaz.

S podivnými osudy se setkalo i dílo hned po smrti svého tvůrce. Bezostyšné pokusy některých německých historiků a protektorátních kolaborantů využít Pekařova jména pro nízké politické cíle a pro začlenění českého národa do německého prostoru skončily fiaskem, protože duch Pekařova díla byl příliš pravdivý a hluboce národní, než aby se dal využít tak uboze utilitárně.^{1/}

Po krátkém neklidném intermezzu 1945 -1948 nastoupil v padesátých letech proti Pekařovi ostrý, nenávistný kurs, vyjádřený nesmyslným termínem "pekařovština", který měl označovat vše protilidové, reakční a nenárodní.^{2/} Nelze zamlčet, že v této kampani měl podíl i Zdeněk Nejedlý - i když ne tak omezený a brutální - tedy historik, který se kdysi o Pekařovi a jeho

díle vyjadřoval velice pochvalně a uznale.

V událostmi naplněném pražském jaru 1968 se Pekařovo jméno ozvalo nejednou ve vzrušených diskusích a úvahách; z rozsáhlého, v mnoha směrech takřka zapomenutého díla se však podařilo vydat pouze Knihu o Kostí a výbor Postavy a problémy českých dějin byl vytištěn, ale nedostal se již ke čtenáři.^{3/} Po roce 1969 bylo celé Pekařovo dílo vyřazeno z knihoven i antikvariátů a tak se s ním dnešní mladá generace setkává pouze v příležitostných útocích a odsudcích nebo v nesmělých bibliografických odkazech pod čarou. Čestnou výjimku tvoří Kutnarovy Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví, které dávají národnímu historikovi místo, jež mu právem náleží.^{4/} Tato kniha se ootla rovněž na indexu.

V Pekařově hlubokém historickém myšlení a ve vyspělém literárním ztvárnění prožitku minulosti jsou obsaženy všechny podstatné ideje novodobého českého národa, jeho tužby i obavy, vítězství i prohry, jimiž prošel od poslédního údobí liberalismu za Rakousko-Uherska přes první světový konflikt a vznik samostatného československého státu až po ohrožení existence národa na prahu druhé světové války,

Pekařova osobnost byla psychologicky složitá a vnitřně rozporná; v robustním selském synu Českého ráje byl spojen bytostný romantis-

mus a živelná nezkrotnost svnitřní skepsí, obavami a kritičností devadesátých let minulého století, snažící se pochopit dobovou realitu a pevně v ní zakotvit. Pekař reagoval mimořádně citlivě na všechny dobové události a prožitky, historie mu nikdy nebyla nezúčastněným předmětem vědeckého zájmu, ale stálou a nezbytnou součástí života. Proto ne náhodou se Pekař stal nejváženějším a nejdůstojnějším protipólem i doplňkem Masarykovým.

Dnešnímu historikovi je blízké i vědecké hledačství Pekařovo, úporná snaha přiblížit se minulosti, poznat ji a seznámit s ní tápajícího a hledajícího člověka 20. století. Ne vždy se jeho záměry setkávaly s úspěchem, ale v mnoha směrech přesahovaly Pekařovy myšlenky a vědecké postupy hranice českého světa i doby, v níž vznikly.

Vyložit plně Pekařovu tvorbu a jeho životní snažení, k tomu by snad nestačila celá kniha, pokusíme se proto objasnit hlavní jeho myšlenky a problémy, a to především:

- 1/ Pekařův vztah k době a politice;
- 2/ hledání smyslu českých dějin;
- 3/ Pekařův metodologický přínos.

Vztah k době, politice, životu

O Josefu Pekařovi možno bez nadsázky prohlásit, že žádný z českých historiků po Palac-

kém nebyl tak hluboce národní a snad neměl tak zaujatý poměr k politickému dění jako právě on. Podobně jako Palacký i Pekař cítil živě problém malého národa s bohatou a svébytnou minulostí, položeném na geopoliticky bolavém místě střední Evropy mezi dvě mocná imperia: Německo a Rusko.

Historií poučené vědomí vedlo Pekaře též ke kritickému přijímání Masarykova státněpolitického programu i k obavám z rozpadu Rakousko-Uherska. Abychom však mohli tyto Pekařovy postoje pochopit a vyložit, musíme se vrátit krátce zpět do doby jeho mládí a zrání. Mladého romanticky založeného Pekaře lákala snad stejně tajemná minulost jako živá současnost.^{5/} Již jako student prožíval rukopisné boje a přiklonil se cele na stanovisko svého učitele Jaroslava Golla, a přinesl pak též doklady o nepravosti Rukopisů.^{6/}

Bylo přirozené, že mladý začínající vědec přilnul politicky k českému realismu. Vedl ho k tomu odpor proti politice tehdy vládnoucí mladočeské strany, jejíž plané vlastenectví, neplodný radikalismus a fráze, jimiž sytili mladočeši lidé, byli jeho kritickému, pozitivnímu duchu bytostně cizí. Za svého studijního pobytu v Berlíně a Erlangenu zesílil jeho pocit sounáležitosti s domovem a obavy z narůstajícího německého nacionalismu a imperialismu.

Pekařovo horoucí vlastenectví a tendence čelící dravému pruskému šovinismu promluvily velmi záhy k veřejnosti, zejména v sérii článků nazvaných Čechové jako apoštolové barbarství.^{7/} Byla to odpověď na výzvu věhlasného německého historika starého Říma Theodora Mommsena rakouským Němcům, aby bojovali proti slovanským "apoštolům barbarství", kteří usilují pohřbit pětisetletou německou práci a kulturu v propasti své nevzdělanosti. Pekař usvědčil uznávanou autoritu z překrucování historických fakt a z porušování základních principů vědecké etiky. Poukázal mimo jiné na staré kořeny české kultury i na to, jak ideje Husovy předcházely německou reformaci.^{8/} Aniž by Pekař nějak podceňoval význam německé kultury ve střední Evropě v celém historickém vývoji, ohradil se jménem české i slovenské vědy proti nepřátelským tendencím ze strany Němců. Jeho brožura se proto dočkala záhy překladu do polštiny a ruštiny.^{9/}

Méně efektní, ale politicky i věcně neméně důležitý ráz mělo Pekařovo vystoupení proti profesoru německé univerzity historiku Adolfu Bachmannovi, který v rozvíjejícím se boji za zřízení druhé české univerzity hájil německé stanovisko, že česká univerzita by musela žít, protože v Čechách není dost tak schopných odborníků. Zcela protičeské a hrubě zkreslující závěry zaujímal Bachmann i v hlavním svém

díle Geschichte Böhmens. Jeho oponent znovu podloženými a pádnými historickými argumenty usvědčoval reprezentanta této výbojné části německé vědy z nepravdy.

Česká věda, kultura i politika Pekařova vlastenecká vystoupení nadšeně vítala, realistický časopis Čas nevyjímaje. Poměrně brzy, zhruba na přelomu století, mělo však dojít k značnému⁸⁸ oboustrannému ochlazení. Jedním z důvodů, jak ještě dále uslyšíme, bylo zmíněné nazírání Pekaře a jeho učitele Golla na českou otázku, jiné než jak ji prezentoval její tvůrce T.G. Masaryk. To však byly tehdy ještě spíše neshody akademické, zejména jiný pohled na provenienci národního obrození. Jinak Pekař tehdy plně zastával a bránil stanovisko Času, hlavně jeho boj "za myšlenky rozumné politiky a rozumného pokroku proti bezmyšlenkovému radikalismu, proti starovlastenecké romantice, proti ztrnulosti a zpátečnictví v oboru kulturním vůbec".

K Pekařovu změněnému postoji, kromě zmíněných historicko-filosofických názorových rozdílů a také diferencí osobní povahy, přispíval zejména nový kurs Času, vyjádřený heslem "Pryč od Říma", propagovaným částí protestantsky orientované žurnalistiky. Pekař se rozhodně stavěl proti těmto tendencím, které měly odvést národ od katolického náboženství a převést ho k údajně češtějšímu protestantismu. Hlavní ar-

gument, který se tu znovu objevoval, byla skvělá husitská tradice, která se nehistoricky využívala k dobovým politickým cílům. Pekař se opřel takovým povrohním směrům mimo jiné¹¹ v přednášce o Janu Husovi na Staroměstské radnici roku 1902.^{12/} "Dnes" - prohlašuje v závěru - "Los von Rom je netoliko 'Pryč od Rakouska', ale i 'Hr na Čechy'... jaká tragika". Podle něho se tu maskují politické cíle tohoto hnutí néhoženskou potřebou. S tím nesouhlasil Masaryk a snažil se svému odpůrci dokázat, že hnutí 'Los von Rom' je více náboženské než národní a že se vyvíjelo paralelně i u Němců.^{13/}

Je třeba zdůraznit, že už v této době se u Pekaře projevuje historický konzervatismus, neochota opouštět cokoli podstatného z víry, myšlení i způsobu života svých předků.

Odpovídal zcela Pekařovu naturelu, původu i zaměření, že se sbližoval s programem českého státního práva. Jistý podíl tu sehrálo i hlubší studium F. Palackého, jak k tomu zavdalo podnět jubileum otce národa v roce 1898.^{14/} Tehdy se Pekař seznámil blíže s vnukem Palackého, právním historikem Bohušem Riegrem, předním obhájcem historického programu Palackého.

O tom, jak silně poutaly mysl mladého Pekaře politické problémy českého národa na sklonku habsburské monarchie, podává svědectví jeho bohatá - dosud málo povšimnutá - recenzentní čin-

nost. Ve všech hluboce založených kritikách, ať už to byla recenze spisu francouzského publicisty A. Chéradama o Evropě a rakouské otázce či o Friefjungově knize o Rakousku po roce 1848, o Tobolkových nových politických dějinách a mnoha dalších,^{15/} přesvědčivě dokumentoval, jak prožíval a promýšlel základní problémy novodobého českého státního programu v rámci habsburské monarchie.

Tehdejší, politicky dosti nepříznivé postavení českého národa v Rakousko-Uhersku hodnotil velmi negativně. V dopisech Gollovi si stěžoval na politiku českých stran a obviňoval oficiální vídeňskou politiku: "Vše budí jen roztrpčení, když... člověk vmyslí se v situaci a uvažuje, jak hloupost vedoucích stát zabíjí a zaprodává."^{16/} Pekař, přestože si byl jasně vědom chyb a nedostatků monarchie, byl hluboce přesvědčen, že je v zájmu Evropy i našem - a tím se zřetelně hlásí k Palackému - aby byla zachována. Je ovšem třeba, aby se Rakousko osamostatnilo v zahraniční politice, stalo se nezávislým na Německu a vnitřně se federalizovalo. A podkladem federalizace může být z naší strany pouze "naše staré státní právo". V rámci státoprávního programu by se podle něho dal řešit i složitý problém česko-německý, který značně komplikoval vnitřní poměry. Ještě 1912 opakuje: "Státní právo není naprosto programem česky nacionálním...

Je to program, jehož nadějí mohou být účastní stejnou měrou Němci jako Češi." ^{18/}

Uvedené názory vycházejí především z historických předpokladů a svědčí spíše o teoretické a historické znalosti celého problému než o jeho důvěrném poznání ze současné politické praxe. Na federalizaci a opravdovou demokratizaci Rakousko-Uherska bylo tehdy už dost pozdě, a hlavně vládnoucí mocenské síly staré monarchie dělaly vše proti tomu a o žádné skutečně demokratické reformy již nešlo. Rovněž vnitřní česko-německý problém byl o něco složitější, než jak soudil Pekař.

Osudovým rozmezím se pro Pekaře stalo vypuknutí první světové války; podobně jako většina politicky myslících pochopil, že válečný konflikt bude mít osudový význam pro český národ. Bylo v souladu s předchozím Pekařovým vývojem, že si nepřál totální porážku a rozbití habsburské monarchie. ^{19/} Pochopil ovšem, že vstup do války znamená konec všem nadějím na demokratizaci Rakouska a nepřál si ani, aby se český národ účastnil aktivně boje za jeho zachování. Na konci války vypráví: "Vypuknutí války jsem uvítal ve shodě s předpoklady české minulosti i přítomnosti, také v naději, že ona může, ona jediné pomoci k vítězství utištěnému právu." ^{20/}

Mimořádně bohatá a odvážná byla Pekařova publicistická a přednášková činnost za války.

Zvláště po smrti císaře Františka Josefa a po pádu Štürgkovy vlády, kdy došlo k podstatnému politickému uvolnění, neváhal český historik dát své politickohistorické znalosti a schopnosti a hlavně bystré pero do služeb národa a jeho zápasu za lepší budoucnost. Možno mu jistě vytýkat, že se nepostavil cele a bezvýhradně za rozbití Rakousko-Uherska, ale nelze nevidět, že jeho postoj nebyl vůbec konjunkturalistický, naopak svými ostrými výpady proti válečné a utlačovatelské politice rakouského státu se nejednou vystavil vlastnímu ohrožení.

Zřetelným dokladem toho jsou jeho články v Národní politice v letech 1917 - 1918, které vyšly ve výboru Z české fronty.^{21/} Četné zásahy cenzury, o nichž vydávají svědectví bílá místa v knize, oslabily poněkud ostrý protivládní tón, nezměnily však celkový charakter Pekařových článků. Statečným vlasteneckým vystoupením byla i Pekařova slavnostní přednáška na paměť Františka Josefa 4. prosince 1916, konaná za přítomnosti představitele protičeského kursu místodržícího hr. Coudenhove, v níž Pekař vyložil hlavní české nesplněné státoprávní požadavky a poukázal na to, co Vídeň Čechům dluží.

Na začátku roku 1917 otiskuje Pekař Poznámky k uherské korunovaci, kde shrnuje své historickopolitické stanovisko, jak jsme se o něm vpředu zmínili a dokládá, jak české země vlastně od počátku začlenění do habsburské monarchie

nesly tíhu nákladné císařské politiky a jak se na jejich úkor preferovaly uherské zájmy /zvláště po rakousko-uherském vyrovnání roku 1867/.^{22/} Ještě dále šel Pekař, když psal o Wilsonově poselství národům a porovnával je s českým memorandumem roku 1870. "Všichni národové" - požaduje autor - "ať velcí, ať malí, mají rovné právo sebeurčení, a osobnost jejich má stejně šetřena býti. Učiniti meč anebo počet a ničivost zbraň stříelných soudem nad právy národů, bylo by tolik, jako prohlásiti slabší z nich za zbavené všelikých práv, tolik jako oživiti přestupní právo ve způsobě nejbrutálnější, jako uvoditi nepřestávající stav válečný mezi národy, jako obětovati důstojnost a svobodu člověka nejsurovějšímu despotismu, jako obětovati nejvzácnější tvory humanity záhubě stále pokračující." ^{23/}

Znovu a znovu se v Pekařových válečných vystoupeních opakují četná historická fakta a argumenty o tom, co znamenal a přinesl český národ Evropě a Rakousku, jak nejen přijímal výdobytky světové kultury a civilizace, ale jak obohacoval, počínaje začátky křesťanství přes středověk a Karla IV. i husitství až po Komenského a plodnou epochu 19. století, pokladnici evropské civilizace a vzdělanosti. Národní historik tu obvykle reagoval na útoky a obvinění, vznesené ze strany německé a rakouské vědy a žurnalistiky proti českému a slovenskému živ-

lu. 24/ Nešlo přirozeně jen o historickou pravdu, již Pekař vždy ctí a respektoval, ale o aktuální, přímo osudově naléhavé otázky současné válečné politiky. Je přirozené, že se v této atmosféře Pekařovo bytostné vlastenectví vypjalo až k patetickým slovům chvály o českém národě a jeho historii, která znějí pro potomky poněkud nadneseně. Uvěďme tu jednu takovou typickou ukázkou: "Český národ je jediný ze všech národů a národních zlomků této říše, který má přímý podíl ve veliké kulturní práci, již byla lidstvu ražena cesta k větší dokonalosti a větší svobodě, že je jediný z národů našich zemí, jenž si může činit nárok na to, že svou dobou vyrostl k významu světodějinnému. Stačí ještě říci, že nebylo národa v Evropě, jenž by mravněkulturní snaze své tolik obětoval a tolik pro ni vytrpěl, jako národ český."^{25/} Pekař tu polemizuje s vídeňským historikem H. Kretschmayerem, který v řadě článků prohlašoval, že Němci položili základy kultury střední Evropy, dali prý i křesťanství a kulturu Čechám, byli rozhodujícím a tvůrčím elementem habsburské říše, a vůbec jsou historicky předurčení zachránit soudobou civilizaci. Taková a jím podobná nepravdivá či polopravdivá tvrzení německých a rakouských politiků, historiků a publicistů útočila na samu podstatu českého národa i ostatních slovanských národů. Pekař pokládal za svou národní

i profesionální povinnost čelit temto tendencím.

Po Wilsonově poselství a po nástupu císaře Karla, kdy se rozvinul živější politický ruch na půdě vídeňské i v českých politických stranách, vstoupil i Pekař aktivněji do hry. Na počátku března 1917 se obrátil zvláštním memorandem k českým poslancům ve snaze získat je pro svůj státoprávní program.^{26/} Když se nesetkal s žádným ohlasem, vypracoval pamětní spis, pro který si obstaral podpisy dalších univerzitních profesorů, ale od jeho předložení ho přemluvil Přemysl Šámal, který se obával, že by se takto příliš zdůrazňoval svazek s dynastií a bránilo by se tím dalším závažnějším akcím české inteligence proti válce a Rakousku.^{27/}

Důležitější bylo, že se Pekařovi podařilo, že se o jeho návrhy začali zajímat někteří agrární poslanci v čele s jejich vůdcem Antonínem Švehlou. Postoj Švehlův však nemohl být jednoznačně kladný, protože se neztotožňoval plně s tímto státoprávním programem, a pak musel respektovat stanovisko českého poslaneckého svazu, zejména odmítavý postoj sociálních demokratů, kteří věrni svému internacionálnímu pojetí, národnostní otázku vyloženě podceňovali a kladli zájmy internacionální nad národní.

Švehla měl k státoprávnímu programu značné výhrady, ale některé Pekařovy argumenty přijal. Požádal Pekaře o návrh projevu pro první schů-

zi rakouského parlamentu v květnu 1917 a souhlasil s akcentem jenž Pekař kladl na argumentaci podloženou historickým právem.^{28/} Švehla přijal dokonce i Pekařův text adresy pro císaře Karla při jeho návštěvě Prahy na jaře 1917, kde autor zdůraznil "ideu státu federativního, státu, vracejícího jednotlivým historikopolitickým součástkám monarchie jejich historická práva, přísahami /císařových/ předků mnohonásob zaručená, a řešící otázku v rámci historických celků prostředkem rozsáhlé, bezelstné svéprávnosti národnostní." ^{29/}

Pekařův projev však nebyl na poradách představitelů českých stran přijat, i když ho Švehla přednesl a podporoval. Proti tomuto nacionálně pojatému programu se nekompromisně postavili čeští sociální demokraté, vedeni hlavně Bohumírem Šmeralem, který zastával ortodoxní marxistické pojetí národnostní otázky a jednotný internacionální postoj sociálně demokratických stran v Rakousku. Pekař se pokusil soukromě získat pro své stanovisko čelného sociálně demokratického funkcionáře Alfréda Meissnera, svého bývalého spolužáka, ale bezvýsledně. V konečné formulaci projevu českých poslanců na říšské radě převážily plně argumenty přirozenoprávní nad historickými. Pekař pak ještě napsal pro Venkov úvahu Starou či novou cestou?, kde hájil své názory, avšak na radu Švehlova odlo-

Žil článek ad acta.^{30/}

Pekařovy politické kroky v průběhu první světové války, které jsme stručně vyložili, byli historiky a novináři za první republiky většinou charakterizovány jako projevy prorakouské loyality a jako takové odmítány. Pekařovy postoje k rakouské monarchii byly zajisté konzervativní a nevyjadřovaly mínění a přání pokrokovější části národa a jeho domácích a zejména zahraničních reprezentantů, vedených tak důrazně a prozíravě Masarykem. Nicméně Pekařovi nelze upřít čestné a zásadové chování; byl věrný svému přesvědčení a na vlastní pěst vedl svou při s Rakouskem, aniž by z toho chtěl jakkoli těžit. Nesmíme také zapomínat, že i domácí politická fronta se ve své většině nerozcházelá zásadně s monarchií, a to i ta nejlevěji orientovaná, jako byla sociální demokracie. Též v politice dohodových mocností nebylo v té době zdaleka jasno, zda má být podunajské soustátí likvidováno a že by se měly ve střední Evropě vytvořit samostatné drobné státy. V průběhu celého roku 1917 a ještě na počátku konečného roku války se stále se zachováním Rakousko-Uherska vážně počítalo.

Pekaře zajímal světový válečný konflikt i vědecky, historicky. O tom, jak pečlivě a s jakým zaujetím sledoval všechnu literaturu, články, vzpomínky, úřední memoranda aj. svědčí

novinové články, které o tom psal od roku 1918. Výbor Světová válka /Stati o jejímu vzniku a jejích osudech/,^{31/} který Pekař pořídil, je zajímavý i z hlediska metodického; ukazuje, jak se historik vědomě i nevědomě snaží registrovat, třídit a interpretovat historii živou, to, čeho byl svědkem. Pekařovi šlo přitom, aby pochopil a odhalil, kde válečný požár způsobil, jaký podíl na tom měl Berlín a jaký Vídeň, jaká byla účast jednotlivých mocenských složek /armády, diplomacie, vnitřní politiky/ a jak se v samotném průběhu konfliktu jednotlivá stanoviska měnila a vyvíjela. To vše jsou tedy otázky, jež si vážně historické studium musí vždy klást. Zvláštní je na Pekařových článcích, že vznikaly v průběhu událostí, bez náležitého časového odstupu. V tom tkví přirozeně proto jejich přednosti i nedostatky.

První světová válka představuje v životě a díle Josefa Pekaře určitý předěl. Starý svět monarchie se všemi jejími vadami, chybami ale i klady a přednostmi se zhroutil a nenávratně zanikl. Konzervativně založený český historik v tomto světě vyrostl a byl s ním spojen mnoha závazky a pouty; dlouho neuvěřil v jeho zánik, ale když k tomu došlo a vznikl samostatný československý stát, naplnilo to tak výrazně nacionálně myslícího historika pocitem vděku a radosti, ale i určité obavy. Výraz tomu dal

zejména v proslovu na slavnostním zasedání České akademie věd a umění 10. listopadu 1918.^{32/} Pekař připomněl, jakému nebezpečí byl náš národ vystaven v průběhu celých dějin a zvláště za války, kdy "hlas dějin spíše varoval než povzbuzoval, připomínaje, jak po staletí proti nám triumfovala křivda a vrch mělo násilí, jak osud bil nám tvrdě v tvář, kdykoliv jsme v naději zvedali hlavu".

Slavnostní řečník a tím Pekař byl opravdu ve smyslu svrchovaném - vyzdvihl úlohu svobodného a demokratického světa, promlouvajícího zvláště etickou výzvou prezidenta Wilsona, i historickou roli našeho zahraničního odboje, řízeného neúmornou prací T.G. Masaryka, a končil parafrází slov Palackého: "Ve znamení tohoto /tj. Palackého/ programu jsme zvítězili - kéž duch jeho velké výzvy: 'Věrní sobě, pravdě a spravedlnosti!' ovládá i nadále metodu našeho myšlení a konání."

Pekař si i po válce ponechal svou nezávislost na politických stranách a oficiálních institucích. Vystupoval i nadále jako osamocený pozorovatel a svérázný kritik veřejného dění. 28. října 1919 pronesl slavnostní řeč na půdě Karlovy univerzity, v níž znovu připomněl dílo předchozích generací, státoprávního boje a zápasu druhé poloviny 19. století, bez nichž by nebylo ani naší samostatnosti.

V době nebývalé politické svobody za první republiky vystoupil Pekař nejednou velice kriticky proti politice státu, stran, skupin i jednotlivců. V roce 1919 ho požádal výbor revolučního národního shromáždění, který připravoval pozemkovou reformu, o dobrozdání k chystaným zákonům, jež měly omezit pozemkovou držbu soukromých velkostatků. Pekař se k pozemkové reformě vyslovil v řadě novinových článků, jež vydal pod souhrnným názvem *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*.^{33/} Postavil se zásadně proti principu a způsobu provádění reformy, viděl v ní nespravedlivý a nebezpečný zásah do vlastnictví šlechty, která podle jeho názoru sehrála důležitou roli v dějinách českého národa. Historickou úlohu české šlechty přecenil; byl příliš ovlivněn nedávno vyšlou knihou Josefa Hanuše *Národní muzeum a naše obrození* ^{34/}, kde se připisovala postojům a názorům šlechty za osvícenství a obrození větší váha, než jaká ve skutečnosti byla.

Nutno však připomenout, že Pekař nebyl zásadním nepřítelem řešení agrární otázky formou přidělu půdy drobným zemědělcům. Nesouhlasil však s tím, že má být postižena pouze šlechta, která nebyla zdaleka takovým nepřítelem moderního rozvoje českého národa, jak se obecně soudilo. Klíčovým místem pro pochopení Pekařova postoje je toto jeho krédo: "Řekněte revoluce! Víím jako historik, co dovede revoluce, zejména

je-li to opravdová revoluce a ne jenom imitace. Proto bych také porozuměl smyslu hesla: vezmeme bohatým, čeho mají přebytek a rozdělíme chudým; poznáte ostatně, že nejsem nijak zásadně proti pozemkové reformě. Ale nejde mi nikterak na mysl, proč česká revoluce ty pravé kapitalistické velryby a finanční a průmyslové magnáty, zmohutnělé v zemi teprv od půlstoletí, ty, kteří vždy a všude stáli v táboře protičeském... nechala s Pánem Bohem na pokoji a proč soustředila svou revoluční horlivost jen proti velkostatkářské šlechtě, která je vkořeněna v půdu českou od staletí a která po staletí nesla její dějiny, proti šlechtě, jejíž statky byly v jistém smyslu dávno socializovány /generace úředníků a zřízenců, často dědičně seděly na nich takřka jako spoluuživatelé jejich/, a která, přes mnohé vady a hříchy své, získala si o český národ veliké, nepopíratelné zásluhy?"^{35/}

Pekař nesohlasil především se způsobem provádění pozemkové reformy, která se stala předmětem zápasu politických stran, ale neoceňnil dost spravedlivě, že část rolníků získala půdu, po níž toužila. Pekař upozorňoval, že neuváženou realizací vyvlastňovacích opatření vzniknou škody ekonomické /likvidace určitých prosperujících součástí zemědělské velkovýroby/ i kulturní /zanedbávání péče o historické a přírodní památky, hlavně o zámky a parky/.

V mnoha svých soudech a úvahách se Pekař jistě nechal strhnout svým temperamentem a nehodnotil vždy objektivně a spravedlivě; nechápal dobře všechny motivy pozemkové reformy, přeceňoval úlohu šlechty, v mnoha jeho názorech a postřezích se však projevoval zdravý konzervatismus a historický odstup a nadhled nad jevy a události dobově omezené a z hlediska etickopolitického pochybné.

Nebylo ovšem Pekařovou vinou, že některé jeho názory a soudy zneužívala politická pravice, když je často ještě neinterpretovala správně a vytrhovala je z kontextu. Zvláště markantní to bylo v případě otázky svatojanské, v níž Pekař několikrát působivě vystoupil a přiměl část veřejnosti, aby přemýšlela o některých historických problémech, jež se staly předmětem politického zájmu, mnohem hlouběji a odpovědněji.^{36/} Nešlo mu vlastně ani tak o Jana Nepomuckého /prokázal mj., že už ve středověku došlo k záměně dvou Janů/, ale především o to, jakou důležitou funkci národní, kulturní a etickou měl zápas za svatořečení Jana z Nepomuku v pobělohorských Čechách. Přitom pěkně vyložil sociálně psychologické poměry oné doby a úlohu, již sehrála historická legenda.

Naznačili jsme již, že Pekař od mládí žil česko-německým problémem, jak ho prožíval jako příslušník malého národa a jak se ho snažil vy-

ložit jako historik "sine ira et studio". Podobně jako Masaryk i Pekař si uvědomoval, že zdárný vnitřní vývoj Československa i jeho mezinárodní prestiž budou závislé na tom, jak se novému státu podaří získat pro svou politiku a práci třímiliónovou německou menšinu v Československu. Už 28. října 1919 vystoupil Pekař proti těm, kdo by chtěli ve jménu vlastenectví používat podobné metody jako stará monarchie a nerespektovali práva národnostních menšin.^{37/}

A znovu ve vánoční anketě 1921 opakuje: "Jsem vykřičen jako nacionalista, a jsem jím vskutku. A právě proto, že jsem českým nacionalistou, tj. že posuzuji všechny veliké otázky našeho života podle toho, jak bude mítí řešení vliv na prospěch české společnosti národní, jsem proti všem metodám, které jsme cítili jako křivdu, když jich proti nám užívalo Rakousko, a jež představujeme světu jako státní raisonu, užíváme-li jich sami proti svým Němcům."^{38/} Tehdy však jeho vystoupení nemohlo působit již tak nově a adekvátně nové situaci, protože nebylo řečeno, že po celé období první republiky nechyběla ze strany Československé, zejména Hradu, snaha získat všechny české Němce ke spolupráci při budování samostatného demokratického státu. Navíc Pekař podtrhoval potřebu dobrého sousedského vztahu k německé říši, a toho pak zneužívala německá nacionálně-socialistická propaganda

k útokům proti republice. Pekař neměl přirozeně na mysli spolupráci s třetí říší nebo schvalování jejího programu a politických metod, ale šlo mu především o zachování samostatného československého státu, a stejně jako Masaryk, Beneš a další odpovědní politici i on si byl jasně vědom, že na vyřešení tohoto problému závisí další osud našich národů. Pravdu měl ovšem v tom, že s některými zásadnějšími reformami a změnami se mělo přijít mnohem dříve.^{40/} /Což ovšem platí až pro léta třicátá/.

Jako v mnoha jiných případech i zde stál Josef Pekař osamoceně jako nezávislý, historický pozorovatel veřejného dění, který však není chladným, nezaujatým pozorovatelem, ale citlivě prožívá spolu všechny osudy národa. V tom byla také jeho síla, půvab a přitažlivost. Tato přitažlivost se projevovala hlavně. a většinou i výlučně, v táboře pravicovém, konzervativním. Levicově orientované kruhy odrazovaly Pekařovy historické argumenty a některé jeho výroky, aniž by se ovšem levicovní intelektuálové blíže zamýšleli nad celkovým a hlubším smyslem Pekařových vystoupení.

A dnes není pochyb, že četné Pekařovy reakce na události a dobové proudy byly v podstatě zdravé a potřebné. Vzměme např. jeho odmítavý postoj ke vzniku československé církve v roce 1920,^{41/} vášnivý odpor k vnějšímu a povrchnímu

ateistickému boji, kde se ničily morální, kulturní a jiné hodnoty, jež jsme zdědili po předcích. I pro tyto názory a postoje se Pekař těšil oblibě v četných kruzích naší veřejnosti, nehledě na věhlas, který měl jako skvělý historik. Nebylo proto tak nahodilé, že se jeho jméno vyskytlo mezi uvažovanými kandidáty na úřad prezidenta po Masarykově abdikaci na konci roku 1935. Bylo by to snad znamenalo završení jeho kariéry a uznání jeho předností a zásluh. Pekař však tuto nabídku hned na počátku striktně odmítl uváděje, že se pro funkci hlavy státu nehodí, že nemá dost politických zkušeností, jazykových znalostí, a vůbec není reprezentační osobností. "Vše by vypadalo žalostně," - pokračuje v odmítnutí - "opozice levice proti reakcionáři Pekařovi měla by hojně materiálu a skutečnost, že taková je náhrada za Masaryka.../náhrada Masaryka dosud žijícího/, využitkována by byla proti mně rozličně."

Jedním z dalších závažných důvodů byl i zhoršující se zdravotní stav Pekařův, rychlé ubývání fyzických i duševních sil, kdysi tak robustně zemansky stavěného organismu. Vskutku Pekař jakoby už v té chvíli cítil, že dny jeho plodného života jsou sečteny. Zemřel 23.ledna 1937, ve stejném roce jako prezident T.G. Masaryk; ten se však ještě rytířsky sklonil nad Pekařovou rakví, oceňuje velkého ducha moderních čes-

kých dějin, s nímž svedl v minulosti nejeden zápas myšlenkou i perem.^{43/}

Smysl českých dějin

Bylo již několikrát řečeno, že žádná jiná národní historiografie si neklade otázku, jaký smysl mají dějiny vlastního národa tak jako historiografie česká. Kořeny tohoto problému sahají až do vrcholné fáze národního obrození, v němž měla česká historie prvořadé místo a funkci národní, politickou i kulturní. V souvislosti s politickým zápasem národa na sklonu habsburské monarchie se dotávala i česká minulost do argumentace různých stran a táborů. Vyhraněnou podobu dostal ideový zápas v tzv. sporu o smysl českých dějin na prahu první světové války.

Kořeny polemického zápasu byly ovšem starší; jablkem sváru se stala Masarykova filosofie českých dějin, jak ji podal zejména v České otázce a v dalších spisech z konce minulého století. Masaryk položil důraz na náboženský charakter české minulosti, kontinuitivní vývoj humanitní ideje od husitství až po národní obrození, přičemž zanedbává fakta o historické realitě a snaží se stanovit abstraktní sociologické principy.^{44/} Masarykově koncepci se ze strany historiků dlouho nedostalo vážnější odpovědi /kromě náznaků nesouhlasu v Gollově studii

o Palackém a Pekařově recenzi o literatuře
o Palackém v roce 1889/.^{45/}

Podnět k zásadní diskusi o smyslu českých dějin zavdaly až články a stati, které vznikly u příležitosti Masarykových šedesátin v roce 1910. Jindřich Vančura napsal dva oslavné články, v nichž vyzvedal nedoceněný význam Masarykův pro pochopení českých dějin a zaútočil ostře na Gollovu školu.^{46/} Vančura vyzvedal, že filosof Masaryk předešel české historiky svým programem historické práce a jednotným názorem na českou historii. Představil Masaryka jako důsledného obhájce Palackého a hlavního bojovníka proti pravosti Rukopisů a Gollovu školu obvinil, že se vyhýbá ožehavé politické látce, aby nenarazila na nepřázeň mocných, zvláště šlechty.

Ještě dále zašel ve svých útocích spisovatel Jan Herben, který přenesl vědeckou polemiku do denního tisku a v sérii fejetonů Masarykova sekta a Gollova škola^{47/} učinil z vědecké debaty otázku občanské a politické morálky. Postavil proti sobě Masaryka a Golla - u prvního nacházel samé vědecké, politické a morální klady, u druhého jen záporny.

Na takto vedenou polemiku museli historici přirozeně odpovědět - učinili tak Pekař a Krofta, později i Nejedlý. Kamil Krofta se ve věcném a korektně napsaném článku Masaryk, Goll a české dějepisectví^{48/} pokusil uvést věci na pra-

vou míru. Dokazoval, že Masaryk neměl takový význam v rukopisném boji a nebyl jediný, kdo se postavil za Palackého pojetí českých dějin a hlavně nesouhlasil s navazováním národního obrození na reformaci. Krofta ovšem netvrdil, že by Masaryk neměl vůbec žádný vliv na mladší historiky, většina z nich byla přímo nebo nepřímo pod jeho vlivem.

Kroftova odpověď Masarykovým stoupencům nestačila, neodpovídala na všechna obvinění a byla málo pádná. Zásadní polemickou stať napsal proto za Gollovu školu Josef Pekař. Jeho článek Masarykova česká filosofie^{49/} byl odpovědí celé školy a Goll měl přirozeně na některých tvrzeních a formulacích svůj podíl, ale ve všech podstatných částech je článek jediné dílem Pekařovým.^{50/} Pekař podrobil kritice zejména Masarykovu hlavní tezi o navazování národního obrození na českou reformaci, vytkl autoru České otázky, že nevyložil dobře základní pojmy jako je humanita, nerozlišil mezi humanitou Herderovou a humanitou reformace. Mnoha historickými argumenty ukázal, že naše obrození dělí od reformace propast - "propast mezi vírou reformace a nevěrou obrození". Na husitský a bratrský ideál nenavazoval podle Pekaře ani Dobrovský ani mladší buditelská generace. Dokonce i o "Palackém lze říci, že u něho má liberalistické chápání např. refor-

mace převahu; pro teologické rozdíly stran a církví, pro tu velkou myšlenkovou práci naší reformace, neměl Palacký, jak výslovně přiznal, mnoho smyslu".^{51/} Pekař dokazoval tedy, že Masarykova hlavní myšlenka je konstrukcí, která nemá "opory v skutečnosti, ano, stojící ke skutečnosti v zřejmém odporu".

Další Masarykova teze zněla, že česká otázka je otázkou náboženskou, že i přední tvůrci novodobého národního programu Palacký a Havlíček stojí na humanitě nábožensky založené. Proti tomu namítá historik, že jsou to doktriny budované touž metodou - "záviděníhodnou bezstarostností o svědectví skutečnosti". Proto také mohl autor České otázky dospět - dle jeho oponenta - k nepravdivému názoru, že "náboženské snažení je charakteristickou vlastností české duše".

Pro Pekaře, jenž byl už tehdy proslulý svou ostrou, až útočnou kritičností, bylo typické, že chtěl Masaryka usvědčit, že je nedůsledný a nevěrný svému vlastnímu programu - realismu, který je nepřátelský historismu. Celá Masarykova argumentace je historická, a to, že doporučuje českému člověku náboženství, není nic jiného než "upřílišnění a nejasný historismus".^{52/}

Oproti Masarykovi hodnotí Pekař úplně jinak národní otázku v minulosti. Národní vědomí bylo v Pekařově pojetí hybnou silou českých dě-

jin, a postup nebyl od humanity k češství, ale naopak od češství k humanitě. V té souvislosti klade otázku: což nevyšly Pubiřkovy, Pelclový a jiné dějiny, Jungmannův slovník či Dobrovského mluvnické dříve než Slovanské starožitnosti? Za nepřípustné považuje Pekař odvozovat národní snažení od náboženského; vždyť nacionál Dalimil žil sto let před Husem a vlastenec Balbín dvě stě let před Palackým, takový národně uvědomělý sedlák Vavák byl ještě před obrozením, a kdyby národní vědomí souviselo s reformací, nikdy bychom nepřežili protireformaci. Tak uvažuje, argumentuje a útočí Pekař.^{53/}

Přestože Masaryk vystupoval proti romantickému pojetí dějin, jeho pojetí je - podle jeho kritika - romantické; Masaryk převzal Palackého tezi o rozdílnosti starých Slovanů a Germánů, vykládá, že i dnešní Rusové jsou nebojovní a pasívní - a takoví prý byli vždy. Masaryk zanáší nehistorické a romantické představy i do české historie, dovozuje dále Pekař; vždyť Hus ani reformace neměli v programu svobodu pro poddané a u Lipan nebyla poražena česká demokracie, ale polní vojska strany táborské. Také utužování poddanství na konci 15.století nemělo zdaleka ten význam, jaký mu přikládal Masaryk.^{54/}

Rozdíly mezi Masarykem a Pekařem v pojetí dějin vyplývaly především z rozdílnosti metodologie a metody. Masaryk podřizoval po vzoru

Comtově historii sociologii, v Konkrétní logice i jinde vykládal, že historie jako konkrétní věda není schopna abstrakce a je závislá na sociologii. Proti tomu namítá Pekař: "Hotová sociologie předpokládá totiž, že veškerá historická práce je dokonána. Nejdřív musí historik sta a tisíce společenských funkcí a forem popsat, pak teprve může se sociolog pokusit o synthesi. Jinak to není možné, leč by se sociolog stal historikem. Jinak je vydán všude v nebezpečí, že bude bez kritiky směřovati resultáty omylné s poznáním nepochybným... Nedostatek pečlivé heuristiky je v naší vědě přece větším zlem, než nedostatek filosofického nebo sociologického pojetí... Poznalo se zajisté, že dříve než možno budovati paláce dějinně filosofických konstrukcí, je třeba vyšetřiti co nejspolehlivěji povahu a jistotu fakt."^{55/}

Pekař bystře poznal, že Masaryk si vytvořil svou filosoficko-historickou koncepci a k ní hledal to, co se v ní v minulosti shodovalo, či-li hledal genealogii svých duchovních předků. Vyšla mu tato řada: Hus, Chelčický, Komenský, Dobrovský, Kollár, Šafařík, Palacký, Havlíček, Masaryk. Nevycházel však z objektivní reality těchto postav, nýbrž vyšel od sebe, a sebe hledal v tradicích minulosti.^{56/}

Takový postup nemohl jistě školený historik přijmout, označil jej také za moralistický,

mystický a romantický a o jeho tvůrci napsal: "Krátkce: apoštol či chcete-li - prorok /v tom slovu není příhany/ pohlcuje, překonává v Masarykovi bezpředsudečného vědce." "Masaryk" - pokračuje Pekař dále - "znásilňuje skutečnost bez ohledu na objektivní pravdu... Z těch důvodů nemůžeme jít s Masarykem, proto nám Masaryk jako vědec neimponuje." 57/

V polemice mezi Masarykem a Pekařem nešlo pouze o spor vědecký, ale byly tu i důvody politické a etické. Pekař odsuzuje Masaryka také proto, že vynáší mravní ortely a nelítostností /např. o Jungmannovi/ a jeho láska i nenávist se jeví jednostranně jako u všech individualit vedených teologickými instinkty. Tento rys je ještě mocněji vyvinut u Herbena, u něhož vede až k fanatismu.

Česká otázka má, jak přiznává i Pekař, dosti zdravých myšlenek, zejména je třeba ocenit důraz, který se v ní klade na kulturní práci, osvětu, výchovu národa. V tom spatřuje Pekař naplnění Palackého odkazu, který ostatně plní i Goll a jeho žáci. Od té doby, co se Gollovi žáci odvrátili od Masarykova "realismu", aby mohli zůstat realisty, byli vystaveni nenávistným kritikám Času a byli líčeni jako stoupenci reakce. Pekař v tom vidí spor vědy a žurnalisumu a v zápase proti žurnalistickým tendencím a metodám práce spatřuje i smysl a podstatu

svého polemického vystoupení.

Pekařova obsáhlá, promyšlená polemika obsahující trest historických argumentů, k nimž české dějepiscectví dospělo, mířila jistě k jádru Masarykových nedostatků. Zároveň však ukazovala přednosti i slabiny tehdejšího českého historického myšlení. Masaryk na ni reagoval v přednášce, jejíž výtah vyšel v Čase,^{58/} a to tónem dosti podrážděným a místy i málo průkazným způsobem. Považoval proto za potřebné vrátit se k tématu znovu obsáhlejším článkem Ke sporu o smysl českých dějin.^{59/} Označil Pekařův styl, hlavně proti Vančurovi, za "tón hrubě vulgární" a opakoval své pojetí reformace a obrození; v některých partiích však původní názor zmírnil, zvláště v hodnocení Jungmanna.^{60/} Znovu však opakoval, že náboženská otázka byla v našem obrození nejdůležitější. Pekař to nemůže pochopit, protože "nedovede historicky myslit, nedovede pochopit ten povlovný vývoj, který byl zahájen reformací". Masaryk se nechal strhnout až tak daleko, že kromě výtek Pekařovi, že nemá schopnost historického myšlení, se ho snažil usvědčit i z neznalosti Palackého a Dobrovského.

Masaryk odmítl názor, že je romantikem, že dějiny mají smysl a ideje; vyplývá to z toho, že Pekař nemá ideje, protože nemiluje filosofii a sociologii. "My se s Pekařem nedohodneme, myslí nepřesně, nedostává se mu vzdělání filosofic-

kého i historického" - to je tenorem Masarykovy kritiky. Není divu, že Masaryk nepřijímal Pekařovy názory na nacionalismus, na úlohu národního vědomí; nedokázal je sice věcně vyvrátit - k tomu ostatně neměl dost historických znalostí - ale zásadně filosoficky poukázal, že Pekař mluví o národnosti nefilosoficky, nevědecky. Nesouhlasí např., že Dobrovský byl s husitskou minulostí svázán jen láskou k národu a jazyku. Pekař ztotožňuje dle Masaryka pojem lásky a ideje, a nedělá rozdíl mezi láskou k národu a jazyku a mezi uvědomělým programem národnostním.

Pekařova reakce na Masaryka byla stručná,^{61/} konstatoval, že se Masaryk v nejpodstatnějších místech jeho vývodům nepostavil. Kategoricky popřel, že by tvrdil, že co je romantické, je i vědecky pochybné. Naopak doložil, že má o kulturní ceně romantismu vysoké mínění. Neodpustil si vytknout Masarykovi, že nezná historické práce Gollovy, jeho i ostatních historiků.

Polemika mezi Masarykem a Pekařem ukázala na jedné straně jistou vyspělost české vědy, její schopnost vyložit z různých hledisek a různými způsoby smysl českých dějin, ale na druhé straně byla svědectvím, že chybí celistvý výklad, syntéza národních dějin, že tu není dílo, jež by se dalo postavit po bok Palackému.

Jediný, kdo se tomuto měřítku blížil, byl Pekař. Už když jsme se zabývali jeho válečnou

a poválečnou vědeckou i politickou prací, byli jsme svědky, jak promýšlel minulost i současnost národa, nikoli jen z úzkého hlediska přítomnosti, ale s ohledem na staletý ^{dějinný} vývoj. Uvědomoval si lépe než mnozí jeho současníci, že osud národa, který dosáhl státní samostatnosti, není natrvalo zabezpečen. Historie ho nabádala k opatrnosti a k odmítání různých dobových radikálních a příliš optimistických postojů a soudů. Dobře věděl, jak malý stát v srdci Evropy, obklopený mocnými sousedy, nemá své postavení nikdy jisté.

Smysl českých dějin se dostával za změněné historické situace do jiné polohy a podoby, ale byly tu určité prazákladní principy, jež podle Pekařova názoru určovaly a usměrňovaly dějinný proud a dávaly české historii pevný řád a smysl. Pekař se ho snažil zachytit a vyložit ve všech svých pracích, které se týkaly téměř všech epoch českých dějin, počátků křesťanství a českého státu, husitské revoluce, Bílé Hory i doby pobělohorské, národního obrození i doby moderní.

Na vrcholu tvůrčích sil se zralý historik pokusil vyjádřit, jaký je smysl českých dějin. Zvláště ve dvou přednáškách, jež vyšly i tiskem - Smysl českých dějin^{62/} a O periodizaci českých dějin^{63/} - hledal svůj osobitý výraz, jímž by završil své celoživotní hledání podstaty našich dějin. Pekař se nestaral příliš o obecné filosofické otázky, jež determinují každou filo-

sofii dějin a v duchu empirickopozitivistického principu, k němuž se hlásil, rozuměl smyslem "Co je jaksi primární nebo věčné v dějinstvu, čeho je skutečnost pouze vnější formou", ale šlo mu o "pojetí opírající se o závěry z poznání vědecky zjištěného... o nic jiného než o poznání hlavních faktorů dějinného vývoje a výklad souvislostí jimi vytvořených".

V pojetí českých dějin navazoval Pekař na svého učitele Golla, který vždy vykládal české dějiny v kontextu světovém. Téměř po celou dobu našeho historického vývoje jsme byli součástí západoevropské civilizace a kultury, proto též Gollova škola zdůrazňovala základní oplodňující vliv myšlenek a podnětů, přicházejících k nám ze Západu, aniž by přitom snižovala český podíl na vývojovém procesu.

Oproti německému a staršímu domácímu bádání nekladl Pekař takovou váhu na podíl Němců v tomto procesu, považoval je spíše za pouhé prostředníky mezi Západem a Východem. Byl ovlivněn pojetím dějinně filosofickým, jak se projevilo v německé duchovně konce 19. století. Zvláště ve své přednášce o periodizaci

českých dějin vycházel z uměleckohistorických stylů jako výrazu základních změn v historickém vývoji. Podle zákona akce a reakce se v dějinách střídají epochy klasicistické a romantické, to znamená období mocenského řádu s údo-

bími "novotářského pohybu"; klasicistické epochy představují nadvládu rozumu, autority a řádu, romantické naproti tomu převahu citu, svobody, ideálu, vznětu. V duchu těchto obecných principů se mění i smysl a cíle českého dějinného snažení.

Vedle uvedeného základního principu dalším dějinnětvorným faktorem je naše geografická poloha, především naše sousedství s Němci. Od počátku našich dějin jsme byli vystaveni německému tlaku, jeho střídavé snaze ovládnout území českého státu a germanizovat Čechy. Vedle negativního působení měla - podle Pekaře - naše osudová poloha i vliv pozitivní; "jsme-li v administrativě, kázni a pracovitosti dále než ostatní národové východní, děkujem za to především výchově německé. A třeba říci, že víc než výchově; my se během staletí s Němci promísili mnohonásob, přejali mnoho krve německé do svých žil, změnili i rasově podstatně svou povahu."^{64/} Nebyly to jen vlivy německé, které nás utvářely; Pekař se klonil k názoru, že v našem prostoru nalézaly živnou půdu i jiné proudy, z počátku především byzantské.

Vyhledávání faktorů dějinného vývoje není jednoduché a bezproblémové, v první řadě nelze přehlížet vlastní, domácí potřeby a konkrétní situaci národa. Ta se ovšem v průběhu dlouhého historického vývoje mění a s ní se mění i cha-

rakter národa, jeho tradice; v českých dějinách je toto obzvlášť silné,^{65/} již od středověku se našemu národu staly jeho dějiny posilou, povzbuzením i obranou.

Všechny tyto faktory vedly Pekaře k celkovému závěru, že základní, jednotící a stále přetrvávající silou byla v českých dějinách myšlenka národní. Vědomí národní představuje jistou stabilitu, kontinuitu, pouto mezi generacemi. Tuto základní Pekařovu ideu nelze vyjádřit lépe než jeho vlastními slovy: "Směry, smysly, programy a cíle, jaké volí jedna každá kulturní oblast minulosti, aby rozvinula a uplatnila svou touhu po zvelebení a zetizování národního, jsou rozličné a často si nepodobné, podle myšlenkového a citového obsahu doby, jež diktuje Evropa; po té stránce bychom si s předky svými již rozuměli málo nebo nic a po té stránce by oni nerozuměli nám, jako nebudou rozumět budoucí. Jen vědomí, že jsme údy téhož kmene, téže rodiny národní, která spoutána je od staletí nejen jazykem a půdou, vlastí fyzickou, ale i vlastí tradice dějinné, poutem společných osudů, vědomí, že každé generaci je řešiti za okolností změněných a přece v jádře podobných tytéž problémy, jež péče o zachování vlastní bytosti ukládala předkům našim, je neměnnou základnou, jež prostupuje a vskutku nese naše dějiny. Lze proto říci, že myšlenka národní je smyslem našich dějin?

Odpovídám, že je, ba že je více; je podmínkou jejich, bijícím živým srdcem jejich. Nemohli bychom zajisté mluvit o smyslu českých dějin, kdyby to nebyly dějiny české." 66/

S Pekařovou koncepcí by bylo zajisté možno polemizovat a třeba i nesouhlasit; mohlo by se namítat, že národní vědomí nehraje vždy tak rozhodující úlohu a že nemusí být v každé době silou základní, určující. Nieméně v českých dějinách má národní vědomí tak pevné a silné místo, že není třeba pochybovat, že jim dává specifický smysl a charakter. Mohlo by se zdát, že Pekař smysl českých dějin poněkud zúžil, když kladl takový důraz na moment národní. Nebyla by to ovšem pravda. Už jeho současníci mu vytýkali, že pěstuje historii pro historii, aniž by však řekli, že k tomu dodal, že "osvětové i mravní zisky historie tak pojaté budou mnohem účinnější". Chtěl tím vědomě vymanit historii z nacionálních a politických tlaků, které se snažily učinit z ní nástroj svých snah a cílů. Podobně jako Palacký i Pekař věděl, že "kde zápal patriotické lásky vyšel vstříc a pojil se s osvětovými a mravními pokroky Evropy, jsme rostli k velikosti, kde ochaboval nebo mizel, hynuli jsme". 67/

Pekařovo historické myšlení

Už způsob, jakým bylo historické dílo Pekařovo přijímáno - ať s obdivem a plným souhlasem či zcela odmítavě nebo až s odporem - napovídá, že muselo přinášet nové myšlenky a podněty, že okouzlovalo, povzbuzovalo i provokovalo. Bylo tomu tak především proto, že Pekař - kromě toho, že měl to, o čem sám říkal - "to, co se v apatyce nekoupí" a že měl i nesporný literární talent - se do svého díla plně vkládal jako osobnost; ještě dnes cítíme, že za každým svým slovem plně stál a byl odhodlán se za ně i bít. I když se Pekař dopouštěl chyb a omylů, byly to vždy chyby svým způsobem velké.

Chceme-li postihnout metodologický význam Pekařova díla, musíme aspoň stručně geneticky vyložit celý jeho vývoj. Pekař vycházel v podstatě z pozitivismu, a to speciálně z pozitivismu české provenience, jak si ho osvojil v Gollově historickém semináři. Nebyl to tedy pozitivismus čistě německého ražení, jak ho dlouho pěstovala německá historiografie, vycházející převážně z epochálního díla Rankeho.^{68/} Pozitivismus Gollův byl determinován specifickým postavením historiografie v české společnosti a kultuře, a pak také dostával svou podobu Gollovým historickým myšlením, jemuž nestačil stroze objektivistický duch pozitivismu; překo-

nával ho často básnickým viděním a ztvárněním minulosti.

V myšlení i práci mladého Pekaře se už od počátku projevoval svér meziromantismem a pozitivismem; mezi citlivým prožíváním minulého a jeho pozitivistickým odborným školením. Lze to pozorovat i v tak zdánlivě suše vědeckých pracích jako byl Valdštejn a rozbor Kristiánovy kroniky.^{69/} Přestože byl Pekař od mládí pevně zakotven v domácím pojetí historie, nesledoval její vývoj provincionálně, izolovaně od hlavních proudů světové, převážně německé historiografie. Prvním takovým důležitým setkáním se světovou problematikou byla diskuse o kolektivismu a individualismu v dějinách,^{70/} která byla vyústěním dlouhého napětí mezi historickým a naturalistickým chápáním historie i společnosti, a která se stala do určité míry i východiskem pro dějepisectví 20.století. Pekař se přiklonil spíše na stranu kolektivistické koncepce dějin, jak ji rozvíjel hlavně Karel Lamprecht, zdůrazňující úlohu lidu, národů a vůbec kolektivu, do něhož se začleňuje a jím je i ohraničena úloha individua. Pozitivním důsledkem zmíněného chápání byla orientace na kulturní, hospodářské a sociální dějiny, což můžeme pozorovat jak v německém tak i v našem dějepisectví, a na tom má zásluhu také J.Pekař.

Hledání nových pohledů na dějiny a cest ve-

doucích k tomuto cíli se u Pekaře projevilo zhruba v dvojím směru: první byl zájem o středověké agrární dějiny, o historii osídlení, spor o slovanskou zádruhu a jiné otázky.^{71/} Druhým předmětem jeho zájmu byla úloha významných lidových individualit v procesu zdokonalování a kultivace lidového kolektivu, zvláště venkovského. Reprezentanty tohoto vývoje se Pekařovy stali sedlák z Dolánek u Turnova Josef Dlask a polabský rychtář a písmák z Milčic František Vavák.^{72/} Sledovat jejich myšlení, reakce na dobové události v rušné době po francouzské revoluci a jejich snahy o povznesení selského stavu se stalo Pekařovi nejen předmětem vážného historického studia, ale i zdrojem mocného citového přilnutí k domovu.

Do této linie patří i velice zdařilá monografie *Kniha o Kosti*,^{73/} která proslavila Pekaře jako historického vypravěče a zakladatele moderně orientovaných agrárních dějin. Oproti předchozímu studiu, které se zabývalo dějinami venkova převážně z hledisek právněhistorických, se Pekař snaží postihnout život na jednom pobělohorském panství po všech stránkách, sleduje hospodaření na poddanských gruntech i panských dvorech, život a kulturu na zámku i na vsi, zásahy státu do mikrokosmu panství, projevující se zejména zvyšováním požadavků berní atd. Pekař tu mnoha myšlenkami a metodickými

postupy novátorsky předsímal to, k čemu později dospělo světové dějepiscectví, především ve známé škole Annales, budující svá nově orientovaná studia mimo jiné i na sociální analýze určitého regionu. ^{74/} Současně si připravoval cestu k novému chápání českého baroku i k celé době, pro níž se vžilo nepřiliš šťastné a přesné označení "temno". Barok fascinoval a přitahoval Pekaře pro svou citovou a mystickou plnost a hlubokou rozpornost; spíše intuitivně než přísně vědecky rozpoznával, že se stal pro utváření českého národa a jeho charakteru dobou osnovně základní. Nepřehlížel v době po Bílé Hoře hluboké stíny, útisk morální, duchovní a fyzický, ale viděl i světlé stránky, nepřerovaný život národa, který se z pohromy a úpadku, za pomoci svěží barokní kultury i vřelé náboženské víry, prodíral k novému životu.

Nemají pravdu tehdejší Pekařovi oponenti ani dnešní tzv. marxističtí historici, kteří vykládají Pekaře jako jednostranného a nekritického obhájce Bílé Hory a doby temna. Bílá Hora byla podle něho "neštěstím bez míry a hranic" ^{75/} a na Bílé Hoře nezvítězila podle něho kultura vyšší, ale česká stavovská obec tu podlehla v zápase za princip mravního sebeurčení a za vyšší svobodu, nebyla ovšem vždy těmto principům věrná a důsledná. Do tohoto obrazu zakomponoval i marnou snahu emigrace a bolestného ústí-

lí Komenského o zvrát a snahu o nastolení obecného míru, harmonie a tolerance mezi národy i lidmi.

Na Pekařově historickém myšlení, vciťování se do minulosti, odkrývání nových skutečností, můžeme sledovat proces obdobný tomu, jaký probíhal vmyšlení vyspělého evropského dějepisce, filosofie i literatury. Že k tomu docházelo v tvorbě českého historika spíše nezávisle, neodvozeně, to je svědectvím působení kontextu dobové mentality a kultury, je to dáno ideovou strukturou doby nebo duchovní dispozicí doby, jak to nazývá Pekař.^{76/} Jde tu o jev, jemuž říká moderní filosofie řád nebo arché, který určuje jednotu základních kódů při uchopení skutečnosti.^{77/} Tento řád si udržuje identitu po dlouhé období kulturního vývoje bez ohledu na dobové proměny v jednotlivých oblastech kultury, vědy i umění.

Již několikrát jsme tu nadhodili, že se u Pekaře i v jeho práci v nebývalé míře prosazuje jeho subjekt, že překračuje racionální meze pozitivistického dějepisce a hájí právo na intuitivní poznání. Byl v tom odpor proti objektivistické historiografii, zvláště proti jejímu názoru, že neexistuje nic, co by nemohlo být poznáno empirickými metodami a že objektivní studium musí vést ke stejnému závěru bez ohledu na historikovu osobnost. To ovšem neznamená, žeby Pekař rezignoval zcela na vědecké základy his-

torické práce, že by neprováděl pramennou kritiku a nerespektoval vědecké zásady historického výzkumu. Projevila se tu však skepse k výsledkům dosavadního poznání; Pekař si nedělal iluze, že je možné dospět v historickém poznání k absolutní objektivnosti. Byl přesvědčen, že do historikova myšlení i díla vždy hovoří doba, v níž žije, a jak každá myšlenka a dílo nese pečeť tvůrčovy doby; proto přímo požadoval, aby se historik vážně zajímal o přítomnost, protože je to jedna z cest, jak je možno rozumět minulosti, a ovšem i opačně skrze minulost je možno lépe chápat současnost.

Dnes již mám zní tyto požadavky dost samozřejmě a nikterak revolučně, nesmíme však zapomínat, že v Pekařově době převážná část akademické historie přísně lpěla na starých principech objektivní vědy.^{78/}

Na první pohled by se zdálo, že některá z Pekařových děl uvedené zásady nerespektují a jsou založena na tradiční pozitivistické metodologii; máme tu na mysli hlavně České katastry. Ale ani dílo naplněné suchými statistickými údaji a rozборы ekonomické povahy nevybočuje úplně z Pekařova "básnického" pojetí českých dějin. I zde autor hledá podstatu historické reality skryté za dílčími fakty, chce vyčíst svědectví o daňovém zatížení českého státu a jeho poddaných i měšťanů, aby tak přesvědčivě a nevývrat-

ně dokázal kořistnický charakter rakouského státu ve vztahu k českým zemím na straně jedné a nezdolně životnou podstatu obyvatel českého venkova na straně druhé.^{79/}

České katastry nebyly ve svém celku dosud dalším ekonomicko-historickým výzkumem překonány, práce mnoha dalších badatelů na ně navazují a dokazují tím konkrétně, jak to byla kniha na svou dobu průkopnická a objevná.^{80/}

Obdivuhodně rozsáhlé, tematicky i žánrově bohaté Pekařovo dílo tvoří jednotu názorovou a skladebnou. Epochální završení celého tvůrčího úsilí představuje nesporně Žižka a jeho doba, kniha, o níž lze bez nadsázky říci, že náleží k vrcholům české meziválečné vědecké tvorby. Pekaře je možno postavit po bok F.X. Šaldy, Karla Čapka, Otokara Březiny a dalších několika vrcholných zjevů moderní literatury.

Pekař vlastně k Žižkovi směřoval téměř od počátku své dráhy; celý jeho vývoj je v podstatě stálým vyrovnáváním se s dílem Palackého, s jeho filosofií českých dějin a přirozeně především s husitstvím. Nejsme však jistě daleko od historické skutečnosti, tvrdíme-li, že rozhodující impuls pro vznik Žižky přišel z venku, ze světa české politiky za první republiky. Neustálé dovolávání se husitské tradice, její zprofanování zásluhou mělkých osvětářů a využívání politikou krajní levice, zejména komunisty, to

vše dráždilo historika Pekaře, který si bolestně uvědomoval, jaké nebezpečí to představuje pro českou vědu, kulturu a budoucí politický vývoj.

Proto se Pekař na vrcholu svých sil, ale bohužel už na sklonku života, pustil do ohromné práce o Žižkově, v níž chtěl prizmatem velké osobnosti vyložit celou husitskou revoluci, její průběh, smysl i význam. Dílo je zajímavé metodou i strukturou. Pekař se domníval, že přistupuje k náročnému úkolu zcela nepředpojatě, objektivisticky, chtěje se vyhnout výtkám ze subjektivismu, vrátil se k tomu, co tu bylo dáno před historikem - k historickému prameni. Rozhodl se proto potlačit svůj subjekt a nechat hovořit prameny, nekomentovat je, pouze je vybírat a řadit. Výsledkem měl být rozklad jednotného obrazu historické skutečnosti, která by se rozložila do vyvracejících a doplňujících se pohledů. Historik tak demonstroval, že pohled z jednoho bodu nám ukáže jen dílčí, neúplný charakter skutečnosti, která se zas z jiného zorného úhlu ukazuje v jiné podobě. Z toho mu pak vyplývá pesimistický závěr, že jsme schopni poznat jen část skutečnosti, jejíž totalita přesahuje možnosti poznání jednotlivce.

Smysl a funkci tohoto pokusu vystihl Pekař sám, a to už v roce 1898, když psal o metodě Tomkové: "Je zvláštní kouzlo v tomto způsobu

práce: vidouce bezinteresnost spisovatele, jehož úsudek ustupuje cele do pozadí, a majíce příležitost seznámiti se přímo s žalobami a obranami, stížnostmi a oslavami, zásadami a úmysly stran, majíce je příležitost postihovat, sledovati a posuzovati sami, očiťujeme se jako při velikém přelíčení, kde precizuje své stanovisko žalobce a obviněný, kde vypovídají svědci. Doba, lidé, zásady a stanoviska, jsou nám bližší, žijeme s nimi a v nich, vše je životnější, bezprostřednější, pravdivější." 81/

Pekař tu nehovří jistě jen sám za sebe, ale postihuje obecnější dobový směr, určitou krizi v historickém poznání, které rezignuje na dosavadní pozitivistické, analytické postupy a nechová již ani romantické sny o vševědoucí úloze a moci historika - tvůrce. Výsledkem Pekařovy metody však není objektivistický, nezaujatý obraz historické skutečnosti. Víme dobře, že historik nemůže úplně vyloučit svůj subjekt, citění, životní zkušenosti, už samotný výběr faktů a jejich zařazení jsou subjektem velice determinovány. Žižka a jeho doba je proto navzdory úmyslům tvůrce jednou z nejsubjektivnějších prací Pekařových; navíc on sám pociťoval potřebu syntézy, a proto v závěrečných oddílech podal souhrnný portrét svého hrdiny i doby.

V Žižkovi dal Pekař též definitivní podobu svým názorům na husitství jako vysloveně stře-

dověkému hnutí, a zaujal i své stanovisko k úloze revoluce v dějinách. Pekařovo dílo je odsouzením revoluce vůbec, a tedy i husitské, zdůrazňuje, že "stejně jako jí nešlo a nemohlo jíti o politickou demokracii, tak jí byla cele cizí svoboda svědomí v moderním smyslu / podobně ostatek jako reformaci protestantské/..., vývojově neznamená pokrok k svobodnějším myšlení novověku, nýbrž právě naopak návrat do středověku, a to návrat v hlavních svých duchovních představitelích /jako byli Jakoubek a Chelčičský/, naplněný mnišsky asketickým názorem na svět.." ^{82/}

To ovšem neznamená, že by Pekař neviděl jistotou velikost husitské myšlenky, že "v duchu středověku byly to nauky pokrokové, vychovávající a vedoucí k svatosti, vrcholnému ideálu křesťanství; hlasatelé jejich byli a právem mohli býti přesvědčeni, že došli k kulturní výše, nad níž doba větší neznala. A i z hlediska naší doby máme právo tvrditi, že opravdovost a horoucnost toho úsilí o mravní přerod církve a společnosti v duchu zákona božího..., jehož největším gestem je smrt Husova a Jeronýmova v Kostnici, jest a zůstane svědectvím velkého vzepětí české kulturní snahy v době gotické i titulem její slávy; zůstane zároveň hlavním svědectvím české spolupráce v duchovním vývoji západoevropského světa; v jeho středu jsme se odvážili zaujmout na čas vůdčí místo." ^{83/}

Oceňování reformního duchovního hnutí před vypuknutím husitské revoluce nebránilo ovšem Pekařovi vidět a odhalovat negativní jevy a tendence, které byly škodlivé a nebezpečné pro národ, kulturu i pro celý život společnosti. Pekař dokazoval, že husitské války měly nepříznivý dopad nejen na celkový hospodářský stav země, ale i na zhoršení sociálního postavení poddaných. "Já sám v knize o Žižkovi" - píše Pekař - "měl jsem na mysli bezpočet vypálených vsí selských, bezpočet násilím nebo morem a hladem zničených existencí... obšírněji ukázal jsem pouze na to, že sekularizace rozsáhlých duchovních statků za revoluce postavami sedláka zhoršila; církevní vrchnost byla konzervativnější i pravidlem spravedlivější v šetření práv od staletí naby^{84/}tých, než nové méně rozpačité vrchnosti světské"

Pekař byl zásadním odpůrcem revoluce, jako historik i jako politiky myslící intelektuál. Nejednou ve svých historických dílech, člancích, přednáškách i v projevech poukazoval na destruktivní charakter revoluce. Z tohoto zorného úhlu přistupoval i k revoluci husitské; opíral se přitom kromě vlastní historické analýzy i o názor husitských kronikářů, hlavně Vavřince z Březové, jenž začal psát svou kroniku jako oslavu revoluce, když však po létech viděl "dnešní mnohonásobnou a ohromnou nešťastnou záhubu šťastného a slavného kdysi království českého",

škrtl oslavná slova předmluvy a vyzval budoucí pokolení českého národa v naději, "aby nebyla oloupena o poznání této hrozné, ano, příšerné zkázy a v podobnou nebo horší v bláznivé lhostejnosti neupadla."

Proti Pekařovu pojetí husitství vystoupilo několik oponentů, historiků i publicistů různé kvality a temperamentu; nejzávažnější metodologické námítky přinesl Jan Slavík, Pekařův žák, zabývající se hlavně dějinami ruských revolucí a odhalující zcestnost a nebezpečnost Ruska Leninova a Stalinova. Slavík vinil Pekaře z filosofické zastaralosti, provincionalismu a zanedbávání základních zásad moderní sociologie a noetiky. Dokládal to hlavně důrazným, až přehnaným odsudkem, že Pekař nepochopil zákonitost revoluce jako takové, a proto se mýlí¹ v posuzování revoluce husitské.^{85/} Slavíkovo hodnocení husitství bylo

Proto jiné, nepopíral některé jeho stinné stránky, ale celou jeho podstatu, charakter a důsledky hodnotil vcelku pozitivně.

Slavíkova kritika vzbudila u Pekaře velmi prudkou, ale obsažnou odezvu; přiměla ho zřejmě mnohé věci znovu a nově promýšlet a formulovat. Přestože Pekař téměř všechny kritikovy výtky odmítal, nepřímě přiznal, že mu tento druh kritiky imponuje.^{86/} V obsáhlé odpovědi Slavíkovi Pekař rozvedl své hlavní teze o husitství jakožto středověkém hnutí, přičemž poukázal na pozoruhodné myšlenkové a kulturní rysy středověku, který byl dří-

ve často neprávem a nesprávně podceňován. Znovu opakoval své soudy, že nelze mluvit o tábořské demokracii a že Lipany "nejsou politováníhodnou tragédií, ale očištným řezem, jenž dalšímu neštěstí země učinil konec".

Chápeme dobře, že Pekař a Slavík se museli rozcházet, každý totiž vycházel z různých principů, měl rozdílné hodnotící kritéria a pracoval jinou metodou; Pekař se držel důsledného historismu, Slavík jsa poučen soudobou sociologií a marxismem, si stanovil předem určitá kritéria a metodologické zásady. Křivdil však Pekařovi, když tvrdil, že nezná a nezajímá se o teorii historického procesu a poznání; Pekař pak v odpovědi a v dalších dílech Žižky dokázal, že zná mnohá základní díla moderní filosofie i sociální psychologie a mnohé z nich prospěšně zužitkoval ve svém myšlení /např. některé myšlenky z Maxe Webera, Heideggera, Wundta aj./,^{87/} odmítal však řídit se apriorními sociologickými zásadami; protože se studiem sociálních dějin dlouho zabýval, nepřesvědčil se, že je možno poznávat historickou skutečnost "nikoli empirickým studiem konkrétních, jedinečných poměrů, nýbrž poučiti se o ní z nějakého katechismu sociologického, obsahujícího všechnu pravdu".

Pekař se tedy nenáhlával vést nějakými apriorními schématy, ale snažil se poznat husitskou revoluci přímým studiem, směřujícím k poznání ducha doby, k vyšetření jejich hodnotících měří-

tek, a to se zřetelem ke všem silám, směrům a proudům v zápase zúčastněných. Historikovým úkolem bylo "s dostatek poznati nejen sociálně-psychické, ale i sociálněmateriální prostředí, z něhož Žižka vyšel a v němž žil".^{88/}

Nebylo by správné tvrdit, že Pekař nebyl při interpretaci husitské revoluce ovlivněn svými politickými postoji a zkušenostmi získanými prožitkem sociálních a politických krizí a revolučního dění po první světové válce. Sám si to do jisté míry uvědomoval, když soudil, že "vztahy myšlenkové, jimiž se vědecky pozoruje a zachycuje minulost, se mění s dobou, že se kladou vždy nové problémy, vidí nové skutečnosti, v tom smyslu jsou historické disciplíny v nekonečně postupujícím toku života věčně mladé, věčně se obrozující, v tom smyslu nebude dějepis nikdy vědou hotovou".^{89/}

Doba, jež uplynula od vydání Žižky, prověřila bohatě Pekařovo pojetí husitství - jeho analytickou práci, metodu i metodologii. Další husitologické bádání jistě leccos opravilo, postavilo do jiného světla a rozšířilo poněkud i pramennou základnu, ale v podstatných obrysech si Pekařovy sugestivně formulované závěry, a hlavně otázky, které položil, uchovávají svou nosnost a platnost, což dokazují i poslední výzkumy na tomto poli.^{90/} Mám tu na mysli zejména kritické hodnocení táborských a dalších levicových proudů, střizlivé posuzování demokratických projevů v hnutí, poje-

tí Žižky a dalších vůdčích osobností; potvrzuje se Palackého i Pekařův názor, že Žižka byl spíše náboženským fanatikem, božím bojovníkem a revolucionářem, nikoli prozíravým politikem a ochráncem řádu.

Přes určité rozpory a nedůslednosti, jichž se Pekař nevyvaroval, je jeho dílo vyvrcholením i jistým uzavřením meziválečné kapitoly dějin české historiografie. Je svědectvím její síly, podnětnosti a pokroku, ale i určité krize, která se projevila nejen v našem, nýbrž i ve světovém dějepisectví. Pekař nesporně přerostl a překonal hranice pozitivismu, z něhož vyšel; svým hlubokým historismem, prožitkem dějin, neustálým rozhovorem mezi minulostí a přítomností, živým vědomím, že historik nesmí rezignovat na základní morální principy, se Pekař mohl stát spojnicí mezi Palackým, Gollem a historiografií let nedávno minulých i vědou současnou. Že se tomu tak nestalo, nebylo jeho vinou. Nacistická okupace a nepřirozený, hlavně zvenčí vnucený a částí domácí vědecké fronty horlivě přijímaný dogmatický, antiliberální kurs padesátých let i dneška, způsobily, že se plodné a kritické rozvíjení Pekařových myšlenek a přínosů fakticky téměř úplně zastavilo.

Josef Pekař se řadí zajisté mezi čelné světové dějepisce první poloviny našeho století. Jeho důsledný historismus, hledání nových metodických postupů, zdůraznění úlohy subjektu, vciťo-

vání se do dějů minulosti, dovolují přirovnat ho k vrcholným světovým tvůrcům jako byli Troeltsch, Meinecke, Huizinga, Bloch a další. Není snad neskromné tvrdit, že jen proto, že šlo o historika malého národa, a že jeho práce nevycházely - až na výjimky - ve světových jazycích, bylo příčinou, že nepronikl do evropského historického vědomí. Pekařovi o to také nikdy nešlo, chtěl být a zůstal historikem národním, chtěl sloužit především svému národu. Nesledoval také soustavně celou evropskou historiografii a filosofii své doby. I když jsou u něho patrné i podněty moderní teorie poznání /Heidegger, M.Weber a./, dospíval ke svým poznatkům nezávisle, samostatně, promýšlením a prožíváním faktů z historie českého národa.

Pekař byl v mnohém poplatný éře liberálního a konzervativního myšlení 19.století, nesnažil se ani moc chápat nové myšlenkové a literární proudy v době mezi dvěma válkami. Časový odstup však ukázal, že některé ideje a nápady, jež se jevily jeho současníkům jako archaické a staromódní /úloha národní myšlenky, kritické až negativní hodnocení revoluce, důsledný historismus aj./, se ukázaly jako stále živé a plodné.

Dnešní pohled, oproštěný od dobových realit a různých filosofických východisek a odlišných pohledů na českou minulost, dovoluje vidět poněkud jinak, celistvěji a harmoničtěji také dva přední reprezentanty novodobého českého myšlení:

Masaryka a Pekaře. Mnohé z toho, co se zdálo zcela nepřekonatelné a neslučitelné, se po časovém odstupu a po trpkých poznatcích ukazuje jako vzájemně se doplňující a bohatě korespondující, jako líc a rub jedné mince, která krásně zobrazuje dobu, kdy svoboda přesvědčení, právo na kritiku a respektování odlišných názorů měly ještě svou platnost.

Poznámky:

- 1/ Ze sudetských historiků v tom neblaze proslul zejména Josef Pfitzner; české stanovisko vyjádřil mj. J. Werstadt, Rozhled po filosofii českých dějin, in: Odkazy dějin a dějepisců, Praha 1948, s. 9-42.
- 2/ Viz J. Pachta, Pekař a pekařovština v českém dějepisectví, Praha 1950.
- 3/ Ony spisy připravil k vydání býv. Historický klub, Kniha o Kostě vyšla v nakl. Československý spisovatel, Praha, 1971, zmíněný výbor byl v nakl. Vyšehrad.
- 4/ Druhý díl vyšel po dlouhém jednání v Praze 1977.
- 5/ O Pekařově mládí pojednává Z. Kalista, Josef Pekař, Praha 1941 a sborník o Josefu Pekařovi, Brno 1941.
- 6/ Je to zvl. raná studie o Hrubé Skále, srv. článek J. Hobzka, Příspěvky a materiály k životu J. Pekaře in: O Josefu Pekařovi, Brno 1941.
- 7/ Vycházely v Politik 8.11. a 14.12.1897, též samostatně.
- 8/ Mommsenova výzva An die Deutschen in Österreich vyšla v Neue freie Presse 31.10.1897.
- 9/ Srv. Kalista, cit.d., s. 61 an.

- 10/ Dva články byly v Politik, pak ve výboru
Z duchovních dějin českých, Praha 1941.
- 11/ Politik 1900, s. 214.
- 12/ Vyšlo jako brožura Jan Hus, Praha 1902.
- 13/ Naše doba 10. 1902, s. 708 an.
- 14/ Palackým se Pekař zabýval, když psal přehled
dějin českého dějepiscectví /Dějepisectví
v letech 1848-1898/, Památník ČAVU na oslavu
50 let panování císaře Františka Josefa,
Praha 1898/, pak v mnoha člancích, část vy-
dána ve spisku František Palacký, Praha 1912.
- 15/ Přehled o nich podává Pekařova bibliografie
ve sborníku k jeho šedesátinám, Praha 1930.
- 16/ Dopis z 22.8.1898, Listy úcty a přátelství,
vyd. Klik J., Praha 1941.
- 17/ Vyjádřeno v recenzi knihy Chéradama, v ne-
krologu B. Riegra z r. 1907 aj.
- 18/ ČČH 18, 1912, s. 462.
- 19/ Tvrdí-li Kalista /cit.d., s. 69/, že si Pekař
od počátku přál porážku Rakousko-Uherska,
pak nemá docela pravdu a Pekaře poněkud
idealizuje.
- 20/ Ze vzpomínek Fr. Žákavce ve Štencově umění,
sv. 10, s. 188.
- 21/ Z české fronty, I, II, Praha 1917, 1919.
- 22/ Z české fronty I., s. 5-13.
- 23/ Ibid., s. 18.
- 24/ Byl to zvl. článek Kdo založil Rakousko? cit.
d., s. 22-29, O německé a české práci v Rakous-
ku, ibid., s. 30-60, Český stát a Němci,
Z české fronty II, s. 36-55, Pan Kisch, ibid.,
s. 75-82.
- 25/ Z české fronty I, s. 47.
- 26/ Text memoranda se nezachoval, srv. Kalista,
cit.d., s. 201.

- 27/ Celé jednání vylíčil Pekař, K českému boji státoprávnímu za války, ČČH 36,1930,s.520-551.
- 28/ Text návrhu publikoval Z.Tobolka, Státoprávní prohlášení z 30.května 1917,Naše revoluce II, s.104-166.
- 29/ Memorandum otiskl Pekař, K českému boji... K tomu srv.J.Slavík, Víra v Rakousko jako plod české vědy historické, Sobota II, s.21-29, též Dějiny a přítomnost I,1937, s.73 an. Slavík vytýká Pekařovi, že vpadl do řad mnohem důležitějším akcím, jež představitelé opozice chystali.
- 30/ Kalista, cit., s.75.
- 31/ Praha 1921; jsou tu přetištěny stati z let 1918-1921.
- 32/ Z české fronty II, s.116-122.
- 33/ Praha 1923.
- 34/ J.Hanuš, Národní muzeum a naše obrození I, II, Praha 1921, 1923.
- 35/ s.23-24.
- 36/ Jako většina prací tohoto druhu vycházely nejprve v novinách a pak knižně, zařazeny též do výborů Z duchovních dějin a Postavy a problémy.
- 37/ Srv.ČČH 25, 1920, s. 196.
- 38/ Češi a Němci, Tribuna 25.12.1921.
- 39/ Přítomnost 20.3.1935.
- 40/ Řešení složitého česko-německého poměru by si vyžadovalo mnohem hlubší analýzu. Mnohé bylo řečeno v nedávno probíhající diskusi na stránkách časopisu Svědectví, v domácích samizdatových tiscích aj. Historikům však zbývá vykonat ještě velký kus práce, než bude možno vyslovovat definitivnější soudy.
- 41/Srv. k tomu Kalista, cit.d.,s.80.

- 42/ List Beranovi ze 7.12.1935, opis v Pekařově pozůstalosti v Archivu Národního muzea v Praze.
- 43/ Masaryk dal položit na Pekařovu rakev kytici červených růží se stuhou tohoto znění: "Profesore Pekaři, vzpomínám často na Vás a naše styky. Byl jste hodný člověk. Váš. T.G. Masaryk. 24.ledna 1937".
- 44/ Česká otázka, Praha 1895.
- 45/ ČČH 4, 1898, s.283.
- 46/ O vlivu Masarykově na dějinné nazírání u nás, Česká mysl 1910, čím se zavděčil Masaryk českému dějepisu, sborník k Masarykovým šedesátinám, Praha 1910.
- 47/ Vycházely v Čase a pak samostatně v knihovně Času 1910.
- 48/ Přehled 10, 1912, s.349-352, 366-367, 411-412.
- 49/ ČČH 18, 1912, s.170-208, též samostatně Praha 1912.
- 50/ Genezi a dobové souvislosti osvětluje též korespondence Pekaře s Gollem, Listy úcty a přátelství.
- 51/ Cit.d., s.178.
- 52/ Pekař vůbec namítal Masarykovi, že měl svou Českou otázku nestavět historicky, ale založit ji na rozboru současného stavu české společnosti.
- 53/ Dodává ještě, že obrození je od počátku uvědoměle národní, a též hlavní částí Palackého myšlení je nacionalismus.
- 54/ Podle Pekaře se roku 1487 nestalo nic tak závažného, co by se přičilo duchu dosavadní ústavy selské.
- 55/ Cit.d., s.195.
- 56/ Ibid., s.197.
- 57/ Ibid., s.201.

- 58/ Čas 1912, též v článku v Naší době se odvolával, že byl tento výťah poněkud zkreslen.
- 59/ Naše doba 1913, s.6-9.
- 60/ O Jungmannovi Masaryk píše: "...voltariánský liberál, ale mně se jeho skrývaný racionalismus nelíbí. Genius nebyl, ale byl pilný - má jistě své důležité místo v našem hnutí obrozeneckém."
- 61/ Zpráva v ČČH 1912, s.504-507.
- 62/ Přednáška v cyklu, v němž kromě Pekaře přednášeli ještě E. Rádl, F.X. Šalda, Z.Nejedlý, K.Galla a J. Slavík.
- 63/ Pekařova rektorská řeč z roku 1930.
- 64/ Smysl, s.15-16.
- 65/ Pekař dokládá, že i pojmání dějin je jiné v každé době..."jiný je dějepis v době románské /Kosmas/, jiný v době gotické /Dalimil/, renesanční /Hájek/, barokní /Balbín/, romantické /Palacký/".
- 66/ Smysl, s.19-20.
- 67/ Ibid., s.22.
- 68/ Nejobecnějším vyjádřením tohoto pojetí byla Gollova stať Dějiny a dějepis, Atheneum 1888, též ve Vybraných spisech drobných I, Praha 1928, s.1-27.
- 69/ Dějiny valdštejnského spiknutí, Praha 1899, Nejstarší kronika česká, Praha 1902.
- 70/ Spor o individualismus a kolektivismus v dějepisectví, ČČH 3, 1898.
- 71/ Úplný soupis podává citovaná Pekařova bibliografie.
- 72/ K tomu srv.F.Kutnar, Přehledné dějiny..., s.100 an.
- 73/ 1. vyd. Praha 1909, 1911.
- 74/ Hlavně M. Bloch, LeFebvre, F. Braudel aj.

- 75/ Bílá Hora. Její příčiny a následky, Praha 1920.
- 76/ O periodizaci českých dějin, ČČH 38, 1932, s.3.
- 77/ Srv.M. Foucault, Les mots et les choses.Une archéologie des sciences humaines, Paříž 1966; též J.Marek v nepublikované přednášce o Pekařovi v Historickém klubu 1970.
- 78/ Četní jeho současníci i žáci tento princip ve své práci prosazovali, zvl. Šusta,Hofman, Nejedlý; ze žáků Kutnar, Kalista aj.
- 79/ Jeho zásluhy nezmenšují ani dílčí omyly a chyby ve statistikách, jichž se dopustil, ani jak jinak není možné v práci tak přeplněné čísly a daty.
- 80/ Novější česká literatura to zřetelně prokazuje, hlavně práce E. Janouška, O.Plachty, J. Křivky, E. Maura ad.
- 81/ Žižka IV, Praha 1944, předmluva XII.
- 82/ Pekař, Dějepisectví, s.29.
- 83/ Ibid.
- 84/ O nový názor na české dějiny, s.41.
- 85/ J.Slavík, Nový názor na české dějiny, Národní osvobození, 10. - 28.6.1926, Pekař odpověděl rovněž v Národním osvobození, vyšlo pak samostatně O nový názor na české dějiny, Praha 1929.
- 86/ "Stati Slavíkovy byly psány svěže a zajímavě; jsouce nepodobny tomu typu kritik, jemuž jde jen o znehodnocení práce probírané stůj co stůj, imponovaly čtenáři jistotou soudu, jenž... se pohybuje na nejvyšším koturnu kritického hodnocení..." cit.d., s.25.
- 87/ O vlivu Heideggera přináší doklady A.Hartl, cit.sborník O Josefu Pekařovi, F. Kutnar, cit.d., M. Flégel, K Pekařovu výkladu husitství, Křestanská revue 1971.

88/ Cit.d., s. 49.

89/ Cit.d., s. 64.

90/ V mnoha směrech se k Pekařovu pojetí husitství blíží i soudobé naše a zahraniční husitologické bádání, ze zahraničních autorit možno uvést práce Heymanna, Kaminského, de Vogta aj., česká husitologie je často Pekařovu nazírání blízká, i když se k tomu z důvodů politických i jiných zřídka hlásí, možno tu jmenovat zvl.studie A.Molnára, J. Kejře, F. Šmahela, F. Hofmanna, M.Flegla aj.

Eva Kantůrková

Podobizna mladého muže

V roce 1941, čtyři roky po Pekařově smrti, vydal Josef Klik s předmluvou Josefa Šusty jako první svazek edice České letopisy v nakladatelství Vyšehrad, edice, kterou založili Pekařovi životopisci Josef Hobzek a Rudolf Holinka, pod titulem Listy úcty a přátelství rozsáhlou /přes 700 tiskových stran/ vzájemnou korespondenci Jaroslava Golla a Josefa Pekaře. Rok vydání to je citlivý, ale po pravdě řečeno, nás už dneska nemusejí tolik zajímat tyto vnější okolnosti - totiž že byl Josef Pekař vyzdvihován za národního historika v době právě národního ohrožení a zneuctění -, nás víc zajímá Pekař sám. A i to, že Pekař zaujímá přesně vyhraněnou pozici, v pojetí historické vědy i v politice pozici protimasarykovskou a protidemokratickou, je Pekařova podoba, která jej od Masaryka sice odlišuje, ale která nikterak nezpochybňuje, že Pekař skutečně je národním historikem. A nejen pro toho, kdo chce vnímat národ v jednotě jeho růzností - a jak jinak lze národ vnímat? - má ona korespondence velkou svědčící cenu.

Vztah Golla s Pekařem prochází různými peripetemi, je ale prudký, vytrvalý a i pračovní, oba muži, sotva se rozejdou z fakulty na prázdniny nebo na studijní pobyty a taky tehdy, když je Goll jako člen panské sněmovny ve Vídni anebo zas naopak je odstavený za První republiky jako "Rakušák" do soukromí, už mají potřebu napsat si o všem, co prožívají, o novinkách ze svého okolí, o svojí práci, problémech badatelských, názorech na nejrozdílnější věci a taky o zážitcích z cest a pobytů v různých místech Evropy. Psát začíná Pekař roku 1894 na studijním pobytu v Německu, a korespondence končí v roce 1929 Gollovou smrtí. Je to tedy více jak třicetileté glosátorství doby, jsou to i dějiny Gollovy školy, jejích sporů, zejména s Masarykem a masarykovci, ale i jejího vnitřního seskupování a profilování kolem Českého časopisu historického, jehož redigování je také jedním z podstatných důvodů častého dopisování.

Vydavatel korespondence Josef Klik ji doprovázel bohatými poznámkami o lidech, událostech i vědeckých pracech, jichž se dopisy týkají, a až na minimální část intimnějších pasáží zveřejnil vše, co se zachovalo. Při Pekařově známém pořádku-nepořádku se našly Gollovy dopisy na různých místech Pekařova bytu a jeho pracovny v historickém semináři, a taky rozstrkané v knihách jako záložky, ale byly všechny; kdežto Ja-

roslav Goll dost Pekařových dopisů zničil. Do roku 1913 ohybějí ty, které se týkají věcí příliš bolestných a soukromých, ale taky některé, v nichž se přímý Pekař kriticky vyjadřuje například o Antonínu Rezkovi; od roku 1913 je už korespondence jednostranná, až z roku 1926 a 27 můžeme číst něco Pekařových listů týkajících se oslav Gollových osmdesátin. Podle svědectví Goll v posledních letech před smrtí svou korespondenci pořádal, nejbližším přátelům, jako byl Pekař a Šusta, jejich dopisy vrátil - Pekařovy dopisy Gollovy se našly v Pekařově pozůstalosti - a dopisy přičítají se mu obsahem při tom patrně spálil. Otevřený Pekař pro Gollova zdrženlivou opatrnost neúnosně komentoval veřejné události, zejména ty těsně před válkou, za války a po válce, a obezřelý Goll, ošklivící si možnost skandalizování, kdyby byly dopisy zveřejněny, možná ochránil pověst svou i Pekařovu, a to tím spíše, že byl v republice roztrpčen útoky proti sobě i svým odstrčením. A možná víc než tyto obavy hrála roli Gollova až nad míru úzkostlivá nechuť vyjadřovat se k jakékoli výrazné politické události. Například i 6.července 1914, týden po atentátu v Sarajevu, napíše Pekařovi: "O tom největším, co se událo tam dole, nebudu psát nic." A celá válka proběhla v Gollových dopisech jedině jako obava o pobyt rodiny v ohrožených oblastech nebo jako starost o jídlo. Tato nechuť

pak věkem a patrně i Gollovým roztrpčením jen sílila. Citelná mezera v korespondenci nás jistě může mrzet, právě dopisy z války a z počátků republiky by dobře dokreslovaly Pekařovy činy a postoje veřejné; ale i tak je kniha Listů úoty a přátelství jedním z nejsilnějších textů, jaké můžeme o české společnosti první třetiny století číst.

V myslí Josefa Pekaře ustavičně jiskřil průsečík mezi minulým a přítomným, aktuálnost provokovala jeho zájem vědecký; o většině jeho děl se dá říct, že nevznikla jen z potřeb "čisté vědy", i když její badatelské zásady jako Gollův žák Pekař proklamoval, ale i jako reakce na bezprostřední potřeby současných názorových sporů a společenského pohybu - Aktuálnost provokovala vědu a věda v Pekařově pojetí ustavičně usvědčovala aktuálnost z povrchnosti; to je základ všech Pekařových sporů, i toho s Masarykem. Pekař svou osobností naplňoval přesně to, co v českém pojetí znamenala národní historie: jádro sporu. Postoje a názory se ale nerodí jen v odloučenosti myšlenkové úvahy, a já si z několika okruhů, o nichž je možné se rozepsat, vybrala v korespondenci ten nejméně odborný: životopisný. Tu radu mi dal Pekař sám. Když v roce 1912 pracoval na 3.díle Knihy o Kostí, který se změnil v knihu o českých katastrofách, napsal do Vídně Gollovi: "Nyní ocitám se ve Vaší době...obí-

ráám se jedním z pánů Vaší společnosti: Václavem Kazimírem Netolickým z Eisenberka... Kdybyste někde narazil na zmínku o něm, z níž by plynulo kus poučení o něm jako o člověku, upozorněte mne prosím. Byl to hlavní důvěrník tereziánského režimu v Čechách, také na Kosti starou ústavu obrátil vzhůru nohama - ale nemám kuse dokumentu, v němž bych mu mohl pohlédnouti trochu do duše."

Soudobé mínění vzrušuje postava a dílo Josefa Pekaře na vrcholu jeho rozhořčené slávy; rozhodla jsem se nevyhovět ani této poptávce, i když i torzo Pekařových dopisů vypovídá dost i o jeho dospělém věku. Jestli čtenář dovolí, pokusila bych se raději vykreslit Podobiznu mladého muže, onen čas, kdy se vše v životě začíná a rozhoduje, ona sladká a krutá léta těsně před dospělostí, kdy ještě jistě nevíme, které sladkosti nám nejsou souzeny, ale pokoušíme se o všechny. Mladý muž nese v sobě všechny možnosti, které mu talent, vzdělanost, citovost a vůbec povahové založení i rodinné zázemí garantují, ale ne všechny ty možnosti se mohou tlakem zvnějška uskutečnit. Toto poznání zakládá člověkovu dospělost a omezení a rozhodnutí, které na jeho základě mladý muž přijme a učiní, i na celý život určí jeho styl a zaměření. Ráda bych Josefa Pekaře zastihla ve chvíli této vlastně vynucené volby; ta, podle mého soudu, vypoví

o duši Pekařově víc, než celý jeho pozdější životopis.

Nejenom, že Josef Pekař přilnul k dějepisu už za gymnasiálních studií v Mladé Boleslavi, ale on díky jemu získal i značné sebevědomí. Když se po maturitě rozhlíží, kde by, syn rolníka z Turnovska, zakotvil, napadá ho jedině pražský nebo zemský archiv. "O Prahu se již vůbec nebojím," píše domů, "budu tam mít doporučení, a mocných doporučení dosti, a nejvíce sebe sama. Přečetl jsem celý archiv boleslavský a tu jsem nad jiné způsobilý k podobné práci." Na univerzitě, v době jeho studií už rozdělené na německou a českou, studuje historii úspěšně u Antonína Rezka a Jaroslava Golla, a oba si získal za velkorysé kmotry své rychlé a oslnivé kariéry. "Slíbil mi," píše Pekař otcí o Gollovi, "že se přičiní, abych po absolvování dostal státní stipendium na některé zahraniční univerzitě... To ovšem vede," vysvětlí, "k profesorství na univerzitě."

Hospodářství, z něhož Pekař pocházel, nebylo zámožné, zvláště pak když statek vyhořel, a i rodinné poměry Pekařovy byly složité. Matka mu zemřela na souchotě a postupně jeden po druhém umíralo na tuberkulozu všech jeho sedm sourozenců; otec se oženil znovu a v druhém manželství měl tři děti. To jistě nepřispělo ani k zámožnosti, ani k harmonii. Pekařovy dopisy otcí, ale

Gollovi z Erlangen jsou plny starostí o peníze; nemá na krejčího a potřebuje šaty k promoci, bude drahé topení, z Německa vypisuje, kolik stojí snídaně, kolik bydlení, co zaplatí za seminář, prosí o peníze z domova, půjčuje mu i Goll; má k penězům nehamblivý vztah, neostýchá se vypůjčit si - ostatně sotva začne mít slušný příjem, posílá domů pravidelný příspěvek, - nezámožnost mu není důvodem, aby se krčil: zápas o obživu je mu zápasem o vynikající postup. /A možná díky této zkušenosti bude v budoucnu chudým studentům potají a taktně vracet poplatky za rigoróza./ "Sebe sama" má dál za to nejlepší doporučení, věří ve svou šťastnou hvězdu, v přijímání úspěchů projevuje sympatickou samozřejmost. Má ale taky to životní štěstí, že Česká univerzita, nedávno oddělená, cílevědomě soustřeďuje nejvýraznější talenty.

Pekař svou dráhu zahajuje v době, kdy Goll, Rezek, Vrohlický a další prorážejí předchozí národní uzavřenost, kdy se česká společnost vymaňuje z provinčně národoveckých botek a kdy ti, kteří se pro tento program rozhodli, jsou sami dost sebevědomí i schopní, aby se nemuseli bát konkurence mladší generace, ale naopak mají ctižádost vytvářet vlastní školu. "Dýchejte světovým duchem", píše Goll Pekařovi do Berlína, "abyste se potom /v Praze/ nezalkl. Nebude u nás lépe, pokud se neotevře u nás právan cizímu vzduchu... Je to arci kacířství, ale co naplat." A otcovsky

mu radí: "Hlavní věc je budoucnost, a proto piš-
te německy. To Vám / třeba i někdo v žurnálech
něco řekne/ u nás více prospěje, i když to byl
článek, než celá česká kniha... Nad českou vě-
deckou prací není nevděčnější! Ale nepovězte to
na mne, že to povídám." A to taky Pekařovi pro-
spívá, že svůj vzmach zahajuje v letech poměrně
klidných, a otřesy ne většími, než je změna stra-
nického politického programu nebo vládnoucího ka-
binetu.

V únoru 1893 získal Josef Pekař doktorát fi-
losofie a než mu bylo schváleno státní stipen-
dium, živil se psaním hesel do Ottova naučného
slovníku. Na Gollovo doporučení studuje v Erlan-
gen, kde je profesorem historie Gollův přítel
Friedrich von Bezold, a potom v Berlíně u profe-
sora Maxe Lenze; koná tu hlavně studia pro svou
habilitační práci o Valdštejnovi. Po návratu je
nejdřív suplujícím učitelem na gymnaziu v Mladé
Boleslavi, v roce 1895 supluje na gymnasiu v Pra-
ze v Truhlářské ulici a dopisuje při tom a chys-
tá k tisku valdštejnakou studii; v roce 1896
získal velkou Gollovou a Rezkovou protekcí místo
prefekta v právě otevřené Strakově akademii pro
šlechtické katolické studenty. Současně se při-
pravuje na habilitaci a v roce 1897 se stává do-
centem. Antonín Rezek v té době odchází z minis-
terstva do Vídně a komise Goll, Kalousek, Frída
doporučila ministerstvu, aby po Rezkově odchodu

nebyl jmenován řádný profesor, ale aby docent Pekař profesuru suploval a vedl s Gollem historický seminář. "Věnuji se cele univerzitě," píše Pekař otci, "tj. budoucnosti, která byla ~~mně~~ ^{mám} cílem odedávna." Rezek i Goll pěstují v nadaném Pekařovi spolupracovníka a nástupce, dávají mu přednost před ostatními svými žáky, mezi nimiž postupuje jako nejlepší a první, "mon prince" bude ho jednou lichotivě oslovovat Jaroslav Goll. Jak až naléhavě se Goll stará o vynikajícího žáka, dosvědčuje věta z krátkého vzkazu: "Napište, prosím, žádost hned, ihned, ihned!!!... O ostatní se postarám." Šlo o to, aby v žádosti o habilitaci Pekař změnil její zaměření ze všeobecných na rakouské dějiny. Tak se stal Josef Pekař ve dvaceti sedmi letech suplujícím univerzitním profesorem se slušným příjmem, zástupcem ředitele historického semináře a redaktorem Českého časopisu historického, založeného v té době Rezem a Gollem.

Podle svědectví svých středoškolských studentů byl Pekař velice elegantní, milý a přátelský mladý muž, poněkud povznesený nad středoškolské prostředí, když ho čekala univerzitní budoucnost. Podle fotografie je vysoký, dobře rostlý, před třicítkou poněkud hubený, je tmavovlasý tmavooký, podobný mamince; nechá si růst knír, který mu velice sluší, má vysoko klenuté čelo a pěknou tvář, otevřenou, vlídnou, s pře-

mýšlivým výrazem a přitažlivým úsměvem. Přes obtíže se přenáší lehce, nároků se neleká, spíš si je sám ukládá: právě na práci o Valdštejnovi, která mu ale moc radosti neudělala, protože naddlouho zapadla, je vidět, jak se až nedočkavě chápe složitého tématu v celé jeho obtížné úplnosti. Je typ, kterému každá práce vyroste pod rukama v dílo: v cosi originálního, vlastního. A taky to není holá kariéra, co ho láká, jeho vášní jsou dějiny, a ony zcela zaplní jeho život. Jednou. Zatím je sebevědomě otevřený všemu velkému a dobrému, co mu život přinese.

Antonín Rezek, který Pekařovi v jeho začátcích pomohl nejvíce, přivedl ho k práci na Valdštejnovi, pomohl mu ji vydat a uvolnil mu stoliči na univerzitě, není však tím mužem, který Pekaře hlavně přitahuje; tím je Jaroslav Goll, jemný, trochu přecitlivělý, přešlechtěný, se světovým rozhledem, muž už v třetí generaci prokazivší selský původ. To přátelství začíná nenápadně. Pekař píše o dojmech a starostech v Erlangu, taky si napíše o peněžní půjčku - a Goll mu odpovídá odtažitě a stručně, vede jej spíš za žáka Rezkeva. Pro Pekaře je Goll "vážený pan profesor", pro Golla je Pekař "milý pan doktor", poněkud osobnější tón zazní jen v souvislosti s Gollovou oční operací. Pekaře si Goll získal jistě spíš pro vědeckou erudovanost a celkový půvab zdrženlivé osobnosti, a ne tak pro svou

příslušnost k haut volée. Nadaný hoch z venkova obdivuje spíš znalost, schopnost, než vysoký životní styl. Už z té doby se o jeho až programové nectesanosti vypráví pěkná historka. Dával kondice dvěma synům Aloise Kašeho, inspektora cukrovarů při zemském finančním ředitelství, chodil ke Kašovům takřka denně, obědval tu, svačil, někdy i večeřel, Kašovi brávali studenta Pekaře na dovolenou; a takto napůl člen rodiny byl taky představen paní Barboře z Kriegelsteinu, tedy dámě z vyšší společnosti; povinně se jí líbala ruka, mladík Pekař jí ale ruku jen silně stiskl, potřásl a řekl: "Těší mě, paní z Kriegelsteinu." V tom se nejen od mládí nezměnil, spíš pohoršil. On, který hájil šlechtu a velice zblízka zhlédal vysoké styky například Gollovy - jak ho zajímalo, když Goll učil na pražském hradě dějepis císařova synovce, budoucího císaře Karla, a když se pak ke zkoušce dostavil sám veliký strýc! -, si snad až zakládal na drobných společenských neomalenostech, tvořících typický rys jeho vystupování. Líbí Gollovi, jak byl pozván na zámek Kinských. Když se ho optali, zda pozvání přijme, řekl, že ano, "bude-li dobré odpolední kafe". K odpolední kávě mu dělala společnost hrabě Kinský, jeho manželka, vdova po knížeti Schwarzenberkovi, který padl ve válce, a její dva synové, kníže Karel a princ František. "Hoši dělají dojem velmi

dobrý," pochválil je Pekař, "bystří a vzdělání jsou skoro nad svůj věk," a pak napíše: "Po procházce v oboře byla ta káva - ale zklamání. Černá káva neobyčejně silná, ale ze zlacené konvice se do ní lilo obyčejné mléko. Řekl jsem s povzdechem ale nahlas, že kultura kávy patrně zmizela z našich zámků." - "Ta epizoda s kávou je velmi komická," napíše mu společensky vycepovaný Goll, "opravdu tos řekl, že kultura kávy...?"

Goll se s Pekařem rychle sblíží po Rezkově odchodu do Vídně. V září 1896 je Goll s rodinou na prázdninách v Tyrolích a Pekař mu píše: "... mám být do velikonoce docentem a pak mám suplovat prof. Rezka. Co chcete víc? - mohlo by se odpovědět, ale mně se to zdá býti přece mnoho dobrého najednou a žiji inter spem et metum: mezi nadějí ve své štěstí a obavou před sebou. To všechno konečné může býti málo nebo jen relativně důležitě - hlavní je, že tu budete s námi všemi sám... Mám však zato, že odchod p.prof. Rezka poškodí společnou věc jen zevně, navenek, zdánlivě, ne vnitřně, skutečně, v jejím jádru. Vámi byla a stála, Vámi bude dál... Bude snad někde víc práce ... ale bude i příležitosti sraziti se úžeji, radostněji, srdečněji. Ve svěží ochotě k této další činnosti dovoluji si Vás jménem celého našeho mladého kroužku srdečně pozdravovati."

Noblesní Goll mladému nadšenci nejprve připomene, co všechno i pro něj odcházející Rezek vykonal, a na vřelou Pekařovu nabídku poprvé užije osobnějšiho tónu. "Jaká úloha vám připadá, víte. Píšete, že jste inter spem et metum! Já též. Ale metus sui, je také kus sebepoznání. Záleží dále na vůli, na vůli proti sobě. Tak Vás neznám, abych napřed věděl, bude-li této vůle dosti. To však vím /a Vy to víte též/ že Vás mám rád a že můžete přijít se vším a ve všem, přímo a otevřeně: dobrou vůli najdete vždycky. Bude-li třeba někdy býti "otcovským přítelem" a mentorem, budu jím a nebude mi to nepříjemné. Ale zda to všechno postačí? O Vašem nadání nepochybuji."

"Otcovský přítel" se projeví již za pár týdnů svým "ihned, ihned, ihned!", kdy vlastnoručně napíše znění žádosti na změnu zaměření Pekařovy Habilitace, a to už se podepíše "Mentor". A že se začíná starat co nejdříve, dosvědčuje dopis o dva měsíce později: Pekař otiskl v Časopise Matice Moravské studii o Přemyslu Otakaru II, Matice jej přeplatila, Pekař nemá na úhradu honoráře článek další a Goll radí, aby přeplatek vrátil. "Třeba-li, máte kredit v ČČH, prosím tedy: jistě a brzy! Z jisté příčiny mi na tom záleží." A pod podpisem "G." se čte poznámka: "Posílám Vám něco k Novému roku pro omen." - "Velectěný pane profesore," napí-

še Pekař Gollovi k Novému roku 1897, "zahrnuje-
te mne přízní a péčí tak otcovskou, že malomoc-
na jsou vůči ní slova díků, že děkovati možno
jen skutky, životem."

Jmenováním Josefa Pekaře v březnu 1897
suplujícím profesorem rakouských dějin se ži-
vot obou mužů spojil na třicet dlouhých let,
let hluboké věrnosti a bytostného vztahu, který
překonal všechny krize právě proto, že byl za-
ložen na společném vědeckém úsilí. Cítili se
od počátku "školou". Když dostal Goll od Rezka
z Vídně zprávu, že Pekařovo jmenování je na mi-
nisterstvu schváleno, napsal: "Teď jsme pro ži-
vot spolu spojeni a můžeme si navzájem přinést
mnoho dobrého, ale také mnoho starostí. Čím
Vám jsem a mohu ještě býti, víte sám. Čím Vy
mně, závisí^{již} jen od Vás. Mně nyní na Vás velice
mnoho záleží pro věc i pro osobu. Buď se věci
vyvinou tak, jak si přeji, nebo byl jsem zde
nadarmo a zbytečně. Moje celá pozice na všech-
ny strany závisí od toho. Nesete nyní tolik
na sobě, že mně je Vás až líto. A proto se mu-
síme o to břímě dělit. Nejdříve budeme se z to-
ho všeho těšit. Váš G."

Za pár dní po tomto dopise dojde mezi ni-
mi k rozhovoru, který mají oba potřebu stvrdit
i písemně. Goll napíše, že o ní nemluvil s ni-
kým a mluvit nebude. "To byla naše věc, jen
naše." Podepsán "M." - Mentor. A Pekař prvně

Golla osloví, jak ho bude oslovovat v nejvřelejších dobách jejich vztahu: "Milovaný pane profesore!" "Díval jsem se na rozmluvu stejně a pochopil plně šlechetné Vaše intence... sbírám všechnu energii dohromady, abych mohl odpovědět skutkem. V pátek /tj. při oné rozmluvě/ pocítil jsem hluboce pravdu věty, že láska bez skutků nemá ceny - a já nechci tak planě milovat."

Pekař je v té době zaměstnán ještě jako prefekt ve Strakově akademii a jeho sdělení, že odejde učit na univerzitu, tu vyvolalo závist a nevůli. Goll mu pošle v dubnu rozčilený dopis. Kdoś z kruhů blízkých akademii ho informoval, že Pekařovi byla dána výpověď s odůvodněním, že přichází pozdě v noci domů, zaspává a ráno není se studenty, kteří jsou mu svěřeni, na místě; Goll radí, aby Pekař sám podal ihned výpověď, aby se "možná intrice, možná ale taky pravdě" o Pekařově nepořádnosti čelilo. Trochu lehkomyslný a veselý Pekař, který si rád posedí v hospodě, dělá Gollovi upřímnou radost. "Nebojte se přijít," napíše ohleduplně, "doma, své ženě jsem o tom neřekl ani slova," ale opatrně uloží: "Toto psaní spalte! Jistě!"

Ne tak opatrný, jako spíš bojovný Pekař se brání docela jinak, než urychlenou výpovědí. "Milovaný pane profesore," napíše, "není to intrika, je to klep." Varovný Gollův dopis ne-

jen nespálí, ale dal příslušnou pasáž přečíst řediteli ústavu; ten potvrdil, že je to Klep a Pekař Gollovi vysvětluje podrobně, kolikrát přišel pozdě a že ani jednou nezaspal svou vinou tak, aby se ráno nemohl o svěřené studenty postarat. Pravou příčinou klepu je ohlášená suplentura...

V červenci 1897 Goll Pekařovi v dopise prvně tyká. Je před prázdninami, zve ho "přijď k nám zítra večer na rozloučenou na večeři. A přines s sebou též něco třeba stran té směnky." Akademie poskytla Pekařovi ubytování a stravu, plat ale dostával velmi malý a musel se zadlužit. Goll taky napíše: "Prosím, nemám-li se na rozloučenou zlobit - žádné už buketty..." Buketty, kytice květin, které Pekař kupuje Gollovým dámám i Gollovi, nepřestanou být důvodem k výtkám. Květinové dary jsou, jak se zdá, nejvyšším projevem Pekařova obdivu, živá květina jako by měla přebít formální zdvořilost - a Goll mu je vytýká jako rozmařilost. A přesto právě kytice růží symbolicky prolomí jejich vztah do nejhlubší intimnosti.

Toho léta roku 1897 jede Goll na počátku prázdnin s Pekařem do jeho rodného kraje, побudou v Turnově, vystoupí na hrad Valdštejn, rozloučí se v Mladé Boleslavi na nádraží, událost není nikde podrobně vyličená, oba se k ní však budou odvolávat jako k závazku, vzpomínat

ji jako předěl jejich vztahu. "Můj milý hochu," osloví prvně Goll Pekaře takto blízce, "když jsme se rozešli na témž MBol nádraží, kde jsem se tak často loučil s otcem, bylo mi hodně smutno." Gollův otec pracoval v Mladé Boleslavi jako lékař a krajský fyzik. "Ty Turnovské růže," píše Goll, "jsem odpoledne odnesl na Volšany. Dvakrát v životě mi ty oči tolik slibovaly..." A podepíše se poprvé křestním jménem: "Tvůj J." Loučení na nádraží v Mladé Boleslavi se Gollovi prolínalo s jeho vlastním loučením s otcem, když odjížděl po prázdninách do Prahy na studie, a Pekař se mu prolínal se synem Marcellem; tomu by bylo jedenáct let, v pěti letech však zemřel na záškrť. Jemu odnesl Goll turnovské růže věnované mu Pekařem na olšanský hřbitov.

"Milovaný pane profesore," napíše Pekař, "dnes v poledne jsem dostal Váš pražský lístek, jenž mne velice dojal. Četl jsem jej znovu a znovu a stín toho tichého stesku, jenž z něho vane, naplnil i mou duši. Ty Turnovské růže... Myšlénky se křížují, ale jedna převládá a velí: sklonit hlavu v uctivém smutku. Jsou tam na svém místě - ale ty, jenž se hroužíš v minulost a její smutky, máš také býti celým člověkem, t.j. bytostí věřící a doufající, věřící v nové růže. A kdyby uvaďly i ty, třeba doufatí znovu - bol bez naděje je smrt. Pošlu Vám nové růže..." Pekař se poprvé podepíše "Váš Puma",

přezdívkou, kteřou mu zřejmě pro jeho přímost i společenskou nechlazenost a snad i jistou útočnosť dala Gollova dcera Ada.

Kolik věcí je v tomto až opojném čase prudkého zosobňování, zintimňování vztahu učiněno poprvé! Na vřelé Pekařovo nabídnutí se zdrženlivý, ztajený Goll odpověděl svým velejemným způsobem. "Můj milý hochu!... Máme každý svůj kříž nésti, Ty také svůj. /Pekař si v té době stěžoval na konflikty v rodině./ Snad si můžeme navzájem pomoci. Rozumíš mi? Nechci se rozepisovat, pověděli jsme si, co bylo povědět, a již si nepovíme nic nového. Jen tolik. Jsou ztráty v životě, které mají vždy bolet, ale při tom vždy může osud dát náhradu a já ji chci, já si ji nechci dát vzít. Zde se cítím šťasten, jako jsem se již dávno necítil. A nejen proto, že jsem zde. /Goll píše z prázdnin v Tyrolsku/. Na ten Turnovský výlet jsem se těšil a byl takový, jak jsem se naň těšil. To doznívá až sem a splývá v jedno."

Slíbeným růžím dá ale mentorský Goll přesný obsah. "Zakrátko budeš zase v akademii a bude po plných feriích. Teď by mohla přijít kapitola napominání. Ale ani to bych nepověděl nic nového. Ale zde jsou ty nové růže, které jsi mi slíbil /rozumím tomu symbolicky/. Ty chci dostat a budu se o ně hlásit. Ty víš, že nic jiného od Tebe nechci. Tedy nebudu kázat, ale časem

bych měl rád referát , co se děje, t.j. pracuje. Z Vídně mi psal Mühlbacher. /Ředitel vídeňského Institutu für oesterreichische Geschichtsfor-schung/. Naši hoši /Gollovi žáci/ tam v Institutu udělali zkoušky. Píše, že vydávají dobré svě-dectví o naší škole. Musíme nyní tu školu držet. Vždycky říkám, že je to poslední pozice, která mi zbývá a o kterou stojím. A to Vy, Ty a jiní, máte převzít. To jsou ty ráže, kterých bych se rád dočkal. Sice jsem nedovedl nic a všechno bylo by zbytečné.

Česká historie nově badatelsky zpracovaná, začleňovaná do evropského kontextu, Český časopis historický jako tribuna této školy a její organizační jádro, česká univerzita jako lůno stoupenců této školy, to byl Gollův nejvlast-nější svět. Sporem o Rukopisy se Goll cítil být odsunut do určité části české společnosti, na něž mu záleželo, svou pozici tím cítil zpochyb-něnu; tím více lpěl na univerzitě a svých žá-cích. I proti Pekařovi, žákovi vedle Šusty nej-milejšímu, který měl k některým svým kolegům výhrady, Goll ustavičně stmeloval ten hlouček a dával mu v časopise publikační možnosti. Ta-lentovaný Pekař, vřelý a jistě obdivuhodný mla-dý muž, Golla přitahuje víc, než mu jeho zdr-ženlivost dovolí napsat i říci. Z jemných pří-znaků, hlavně ze znaků mluvy lásky, jaké si dva milující vytvářejí jen pro sebe, vyvstává

v korespondenci obraz hlubokého, snad až prudkého citu. Těžko říci, že je to vztah otce a syna, tak dalece si věkově vzdálení nejsou, je to spíš vztah dvou lidí, kteří "se sobě zalíbili", jiný výraz pro to nenalézám. Navenek nejvýraznější je Goll ovšem oním Mentorem, za něhož se nabídl hned na začátku. "Milý hoch" je z venkova neohrabaný, je příliš prudký, nezkušený, neostřílený, v očích až aristokraticky citícího Golla má mnoho nedostatků a kultivovaný Mentor jej nepřestává ohlazovat; a současně, dovozují si, jej právě Pekařova otevřenost, vřelost, odpor k formálnosti vábí. Mladý Pekař je také uvolněný, možná trochu lehkovážný, a Goll jej ustavičně ukázněje a zve si k tomu idol svoji generace - Nietzscheova Zarathustru.

Záplava domluv a výtek se snese na Pekařovu hlavu hned toho prvního léta po turnovském výletu; Pekaře v Turnově získají, aby si zaplatil pojistku. Obava z rodového zatížení tuberkulozou jej nutí myslet na smrt, k uzavření pojistky jej ale vedou i poměry rodinné: dva jeho vlastní a tuberkulozou těžce nemocní sourozenci v té době dosud žijí, a taky na ně myslel Pekař svou pojistkou. "Můj hloupý hochu!" napíše mu Goll a píše o to naléhavěji, že je v dálce, v Tyrolích, bez možnosti zasáhnout ihned a osobně, "zas si s Tebou lidé dělají, co chtějí... měli Tě za hlupáka, napálili Tě

...hleď tu hloupost odčinit." A v následujícím dopise: "Měl bych Ti vytknout i to, žeš měl to vše napřed mně oznámiti, ne post festum. Tolikrát jsem Ti nabídl svoje přátelství neb jak to mám nazvat, až snad dotíravě. Ale zdá se, že moje pedagogika lásky přichází ad absurdum. Působí jen na okamžik, jen okamžitou impresí."

Přecitlivělému, nervnímu Gollovi, neustále žárlivě sledujícímu projevy i hodnotu Pekařova vztahu k němu, začíná na milém hochovi záležet víc, než by se dalo čekat. "Možná, že myslíš, žeš udělal něco dobrého a že mi ta novina způsobí radost? Viď? Ale je patrné, že v těch věcech i při nejlepší vůli děláš a dělati budeš hlouposti, že nutně Ti třeba mentora a přítele, prefecta to.../V_yraz to užíval Goll namísto atc./. Ale nevím, jak jsem dostal svému úkolu. Chtěl jsem pro sebe snad více, než jsem měl. Ty víš, jak to myslím a jak to nemyslím. Ale vždy je to kus egoismu. A mně je teď tak těžko odříci se té naděje neb iluze, těch nových růží, těch posledních. Ale věř mi, že už přece vždy běží více o Tebe, než o mne." Goll se podepíše "Tvůj hloupý mentor" a Pekař v následujícím dopise rozumně a trochu odtažitě vysvětlí, jak to s pojistkou myslel. Osloví Golla "milý pane profesore" a napíše: "...chtěl jsem si postěžovat, že mne, jak bych to řekl, máte za tak hloupého a chcete mi dát kuratelu nebo jinak

že mne tak podceňujete, že nevěříte v kousek samostatnosti ve mně, ale byly by to výtky z nedorozumění a obavy z lásky," a podepíše se "Váš Josef Hloupý". V krátké větičce umí se ale Gollovi přiblížit na přímý dotěk: neužije, jen naznačí oslovení "pane Jaroslave".

A po zákonu silných citů, které hledají v projevu toho, koho milujeme a o kom v lásce pochybujeme, výmluvné detaily, se Goll na následujícím lístku ochotně podepíše "Jaroslav". Blána profesorství je protržena, ale třeba říci, že ušlechtilý Josef Pekař toho nikdy nezneužije; stačí mu vědět, a co ví, nepoužije: nikdy v dopise neosloví Golla jinak, než "pane profesore", jen přívlastky mění podle situace. Goll v dopise dopodrobna rozebírá Pekařovy možnosti a dokazuje, že nepotřebuje pojistku, aby pomohl svým sourozencům. "Ty máš kredit i bez ní a budeš mít, jakmile Tvé postavení bude definitivní." Definitivnost Pekařova jmenování univerzitním profesorem je Gollův pevný cíl a cílevědomě, jak ještě uvidíme, Pekaře tou cestou povede. "Ty víš," napíše, "že nestojíš ve světě sám, že již jsi nyní a že zůstaneš - mým hochem... My jsme již a zůstaneme svoji. Mám Ti to povědět ještě jednou, že mám teď ve světě tři lidi, které mám rád z celé duše? Mám je zase, jak jsem již jednou měl." Má dceru Adu, ženu Alu a syna - Josefa namísto

zemřelého Marcela. "Počítej taky pro mne," napíše až pateticky, "se životem a ne se smrtí."

Je zvláštní pozorovat, jak si jinak racionální a obezřelý, zde však milující Goll připouští ze skutečnosti, jen co chce. Pojistka se jej dotkla nejen jako hloupost, s níž podle něj Pekař naletěl podvodníkovi, ale i proto, že Pekař myslěl na smrt - a jemu už jeden syn zemřel! - a taky, že myslel na otce a na své sourozence. Pro tento egocentrismus, ale snad i proto, že se mu Pekař svěřil s konflikty uvnitř rodiny jednoho otce a dvou matek, Goll dost přezíral Pekařovy rodinné vztahy; dokonce když mu Pekař napíše o otcově smrti, reaguje až chladně. Jeho způsob lásky je způsobem přivlastňovacím, je to ale egoismus muže vznešeného ducha, a tak hned hledá, jaké by se pro bratra a sestru nalezlo lepší řešení, než to hloupé pojištění. "Pro sestru a bratra můžeš... něco udělat za živa." A namísto strádání peněz na pojistku by měl Pekař zaplatit směnku, kterou podepsal ke konci studií, a měl by si vybudovat knihovnu a jako vysokoškolský učitel už nebude moci žít po studentsku atd. "V mém psaní bylo mnoho trpkého. Jaks na to odpověděl, hlavně že s vlastně skoro neodpověděl, za to jsi můj hodný hoch. A nedělej si nic z toho, kdyby se přece zase objevil můj hloupý kluk. I ten byl můj." Snad i proto do Gollova vztahu ustavičně

proniká napětí, že Pekaře neustává cepovat, vychovávat. A vztahovačnost mu nedá, aby se sice jen mimochodem, ale přece jen neoptal: "Anebo mám si z toho něco vybrat, že jsem teď již jen 'milým p.p.m.'?"

Pekař, který se o ten vztah ucházel jako první, je nyní z nich dvou ten uvážlivější: sblížení s Gollem citově prožívá, neupadá ale, jako Goll, do vytržení, události i věci vidí reálně. Zjemnělý Goll, spíš v něčem znervoznělé dítě než dospělejší mentor, je mu i předmětem lásky, i rozumného odstupu. "Milovaný pane profesore," napíše, "nejprve o tom slovu 'milý'. Je kratší, ale mám za to, že je v něm víc než v 'milovaný'. Milý zdá se mi být vlastností subjektivnou, mil-aný objektivnou, jako ctěný, vážený atd. Ale to vše je zas závislo na dojmu subjektivním, a chápu, že se Vám může zdát jinak. Tedy - milovaný pane profesore..." Hoch z venkova tu předvedl sice ne dokonale přesvědčivý, ale přesto úctyhodný jazykově diplomatický výkon.

V symbolické řeči lásky Goll do záhlaví dopisu napsal motto z Mickiewiczova Pana Tadeusza: "...tego chłopczyne, Tadeusza... niezmierniem polubił !" Taky Mickiewiczova básnická skladba měla pro oba muže symbolický význam. Oba ji milují, Goll ji po letech nostalgicky nazval "naší společnou starou lás-

kou". V šedesátých letech Goll v Umělecké besedě o díle přednášel a v Květech otiskl svůj překlad, a Pekař mu na památném turnovském výletu věnoval svůj polský výtisk. Goll vezl knížku s sebou na prázdniny do Tyrol, četl z něj nahlas dceři i ženě - a vzpomínal přitom na Tadeusza-Josefa. Dlužno říci, že Mickiewicz poznamenal Pekaře zásadně: podle některých badatelů první díl Knihy o Kostí jako by připomínal "snivou a toužebnou pohodu genia Mickiewiczova z jeho heroické selanky o litevské vlasti". Pekař napíše: "Že mne Váš list po té malé bouři mnoho potěšil, nemusím zvlášť vytýkati. Více než potěšil, dojal a rozrušil. Jsou tam místa /víte, co myslím/, na něž se těžko odpovídá slovy, na něž snad nejlepší odpovědí je němé ruky políbení, slza v očích a tiché odhodlání splácet lásku láskou, činit se, abyste měl radost... Srovnání s Tadeuszem /není to vlastně srovnání, ale to zase mne nenapadlo/ straší sice trochu neznámou hrozbou /zase koketuji, ale víte, že je mým zvykem být se horších věcí, aby přišly lepší/, ale člověk nežije jen pro slasti a úsměvy..." - O pojistce řekne pak svoje poslední slovo: "Nesázím na život ani na smrt. Byl-li který důvod při všem rozhodujícím, byl to zřetel na bratra a sestru... Já jsem jim povinován tím, neboť kvůli mým studiím byli nebo mohli být zkráceni."

"Můj zlatý Pumo!" napíše na to Goll trochu uraženě, "proč ne? Když dle Goetha grün ist des Lebens goldner Baum, a když Pekařů Pepíček chce šetřit. Bude šetřit - dluhy! ... Ale buďsi. To vše je vedlejší. Hlavní věc - je práce, práce na zítra, dnes, ne za hodinu, hned, hned! Ale to je hrozně známá říseň, ale budu ji zpívat stále. Já chci a začínám věřit, ale starosti a obavy hned přece neodejdou." A možná skutečně Gollovy ustavičné výtky a obavy z lehkomyšlnosti, z odkládání úkolů sice nezmění Pekařovu povahu, ale přimějí Pekaře k výkonům větším, než jaké by si dal sám. Teď už pracuje na fakultě, v semináři se připravuje na první přednášky.

Odchodem z Akademie ztratil ubytování a Goll mu hned počátkem srpna připomíná: "nezapomeň včas hledat byt. Bude to pro mne průba, jak tu věc provedeš nebo vyvedeš." A v korespondenci mezi Prahou a T^yroly vypuká nová bouře - pro byt.

Pekař hledá byt ne drahý, zařízený a hlavně s pěknou vyhlídkou. Jeden se nabízí na Letné, jeden na Strahově a taky na Újezdě. Podrobně a důkladně popíše, kde je jaká činže, nábytek, topení; Goll jej zasype obavami. "Moje přání /ostatek do jisté míry i Tvoje/ bylo najít byt na Malé Straně. Víš proč. Aby to nebylo v ovzduší "U Kupaů". Pekař už jako gymnasista rád zašel do hospody na pivo, hospoda "U Kupaů" byla ve Štěpánské ulici, chodil tam celá vysokoškol-

ská studia, Gollovu aristokratismu však ovzduší hospody vadí. V názoru na byt sice důtklivou korespondencí prosadil svou, Pekař si najal byt na Újezdě, kde pak bydlel až téměř do konce života - ale právě tak až do své smrti nepřestal chodit ke Kupcům. Zavedl si tu svou vlastní společnost, složenou většinou z turnovských rodáků, scházeli se týdně a u Kupců si 5. ledna 1937, necelé tři týdny před svou smrtí, odbyl i poslední vycházku mimo byt. Jeho malý dvůr, složený z lidí upřímných, kteří ho měli rádi i se mu trochu kořili, se v létě stěhoval do Sedmihorek, Pekařova nejmilejšího místa na světě. V těchto věcech se s Gollem nikdy neshodli. Pekařova přirozenost měla blízko k obyčejnosti. Stejně jako ke Kupcům, chodil i do restaurace k Ježíškovi a jednou Gollovi napíše: "Ostatek nic nového, leda že minulé pondělí vyhrál Oxford nad Fussballclubem, dnes je tu Richmond, ale to Vás jistě nebaví. V mé společnosti u Ježíška je to událost prvního řádu." Pekař na fotbal chodil rád a vůči Gollovi se v dopisech i jinak několikrát prohlásil svým "daliměřickým" původem. Gollovi uctívali kultivovanost. Goll například Pekařovi vytýkal, že si nechce vytvořit vztah k hudbě; Gollovi hráli na klavír, on s ženou nebo paní Gollová s dcerou čtyřručně, žádná dovolená se neobešla bez klavíru, když na místě nebyl, dala si jej paní

Gollová dovézt i z velké dálky; Gollova dcera Ada kreslila, učila se malovat u rodinného přítele Antonína Slavička - a Pekař napíše Gollovi z Paříže: "... vyznamenal jsem museum v Lucemburské zahradě svou prohlídkou. Je to mnohem zajímavější než Louvre, protože je to - tak malé a, chcete-li trochu selských názorů z Daliměřic, tedy je to Jules Breton /nemýlím-li se ve jméně/, který je králem té sbírky, velkým básníkem..." Malíř se mu líbí pro realismus, kdežto Rodinovy sochy mu připadají nepřirozené. A jednou Pekař Gollovi z Turnova napíše: "A ráno od osmi do deseti hraju tennis... Víte, že jsem neměl tennis rád - a když jsem ty protivné ksichty pražského krému viděl tahat se s raketami, nebyl jsem dalek myšlenky, že je to hra zrovna tak blbá, jako ty obličej..."

Hlavní důvod, proč se Goll brání, aby si Pekař vzal byt na Letné, vysloví velmi prostě: "Rád bych Tě měl blízko!" V širší argumentaci sahá pak zase až k dalekosáhlosti svého citu. "Víš, hošíčku," osloví prvně Pekaře takto blízce a lichotivě, "že ten projekt excentrického bytu, zvl. na Letné - by byl přece jen - hloupý kousek? ... Tu jde o život a zdraví!" V dalším dopise se dovolává autority Nietzscheho. "Jsi pod vládou okamžiku", píše, "sobě rozkázat." "Ale Ty si to nerozkážeš," konstatuje, nebo si rozkazu neuposlechněš."

A tudyž "potřebuješ mentora. Jsem to já? Dejme tomu. Rozkazovat nechci, ale napomínat, varovat, nejraději přesvědčovat a konečně i prosít. Tedy Tebe prosím, nedělej mi to, nevezmi si ten byt." Přivolá na pomoc manželku. "Ona Tebe má ráda, ba velmi ráda. A právě proto naléhá na to, abych Ti to zase a zase vymlouval... Tedy ještě jednou, nedělej nám to..." "Ten byt je drahý a ošklivý, již nechci o něm slyšet, rozčiluje to Tebe i mne, i nás /mne a A, t.j. paní Gollovou/. Buď můj hodný hoch." Podepsán "Tvůj Zarathustra." A ještě P.S. "Budu se hněvat, jestli vezmeš ten byt." A dovětek pod podpisem: "Nechci tak mentorsky skončit a proto se Ti přiznám, že se mi někdy po tom hloupém /epitheton ornans et constans/ Pumovi hodně stýská." Dopis stíná dopis, kvůli bytu píše Goll skoro denně. I z výletu s dcerou do hor napíše.: "Všecko je pěkné; jen kdybych si nemyslel, že Puma něco vyvede s bytem."

A když se dozví, že se Puma vzdal letenského bytu s vyhlídkou, vybuchne vděčně: "Můj milý, hodný hochu! Jseš hodný, hodně hodný." Být hodný je největší pochvala, jakou může udělit. Puma si dal říci! Malé otcovské vítězství. "Zůstaň hodným! Těší mne to ještě více, než si myslíš." Pak nedostane pět dní dopis a hned: "Snad se hněváš, že jsem Ti ten byt zkazil... Nedělej mi to. Hněváš-li se, buďsi, ale takové

mlčení je mi trapné." A že Pekař pak klidně vysvětlí, proč se dopis zdržel a že od bytu definitivně ustoupil, uvolněně uzná, že vše se dalo poněkud - troppo. A použije řeč lásky, řeč symbolu: pošle hodnému hochovi z výletu na Rořan kytíčku protěže, Pekař za ni děkuje, a on napíše: "Ty Turnovské růže uvadly na hrobě. Dií avertant omen! Já jsem je tam dal jako dar od živého bratra mrtvému. Protěž z Rořanu má jistě svůj význam. Ale já jej ještě neznám. Uchovej ji."

Jejich láska projde horšími zkouškami, než byl Pekařův byl. A kdežto o Pekařově je možno napsat, že byla selsky bytelná a samozřejmá, nekolísavá, laskaví i přiměřená, nervní Goll se ustavičně obává, zda je láska jeho hochá k němu dost silná. V září 97 je Pekař zavalen prací na fakultě i v redakci ČČH, když Rezek je už ve Vídni a Goll dosud na dovolené v Tyrolích, a neboť má pan Jaroslav svátek, uspořádá celý ohňostroj projevů lásky. Pošle dopis, kytici růží, svou fotografii a hlavně recenzi Gollovi knihy Čechy a Prusy ve středověku. Pekař chce, aby Goll dostal všechno naráz, s blahopřejným dopisem proto počká, až vyjde Politik s recenzí, tím ale mezi posledním jeho dopisem a dopisem blahopřejným vznikne mezera dvanácti dní, a číslo Politik stejně dojde se zpožděním, zamýšlený efekt se nepo-

daří -a Goll, který na hlahopřání čeká a čekáním se sužuje, dary pak okomentuje až nevděčně. "Čekání každé /i při věci lhostejné/ mne dělá - nevím než to protivné slovo - nervosním. Čekal jsem psaní od pondělka... Ale není to jen ta hloupá nervosnost. V lásce je kus egoismu. Chci vědět, že Tě mám, že jsi můj...nechci Tebe konfiskovat pro sebe, ale chci Tě přece trochu mít pro sebe. A chci vědět, že Tě mám." Gollův ženský způsob lásky přinese oběma ještě dost trpkosti.

Pekařovu recenzi o vlastní knize ocení po svém způsobu noblesně. "Líbí se mi ve všem, obsahem i formou...Některé věci jsou lépe řečeny a hlouběji pojaty než v knize samé. Úloha, kterou sis uložil, nebyla snadná - při našem osobním poměru, jako k učiteli atd. Zde jsi osvědčil velmi dobrý takt...Vidím i tu ten talent, který Tobě pánbůh nebo osud dal a jak by bylo škoda, kdyby ten talent se nechával ležet ladem." Ke kytici napíše: "Mentor se hlásí ke slovu... Tvrdí, že je to nedovolený luxus... toho mezi námi není třeba... Na Valdštejně jsem Ti prozradil všelijaká data, snad taky narozeniny mé ženy, které připadají též do těchto dnů. Pro všechno - neposílej nic! Ta kytice je tak skvostná, že stačí pro oba dny."

Do korespondence ustavičně prosakuje, co bylo na jejich vztahu nejtrvanlivější: že oba,

profesor i žák, reprezentují školu. "Mne ten feuilleton nepřestává těšit," vrací se Goll k Pekařově recenzi, "ba těší mne čím dál tím více. Bylo dobře, že jednou naši lidé něco o mne uslyšeli. Naši lidé, to nejsou ti žurnalisté, ale ti Randové, Ottové, Bráfové atd. /Právnick A. Randa je prof. pražské univerzity, později prezident České akademie a ministr; právník E. Ott je univ. profesor, později člen panské sněmovny; národohospodář A. Bráf je univ. profesor, později ministr/, kteří mne kdysi zasypávali eložemi, ale potom za spotu o R. K. podlehli terrorismu těch žurnalistů." A protože se ve Vlčkově Osvětě o Gollově knize zmínil jen přehlíživou notickou, Pekař se nabídne, že pro právě vzniklý časopis mladočechů Česká revue, kam přispíval i Vrehlický, napíše ještě druhý referát, aby i v českém tisku vyrovnal impertinenci Osvěty. Goll odpoví, že není "zcela proti tomu", ale nabádá, aby Pekař psal "co možná bez polemiky, uvláště přímé. Na žádný pád tak, aby z toho vznikla další polemika. Neb sprostáctví u nás nemá mezí, a to by mne mrzelo. Ostatek vím, že máš takt". Pekař český referát napsal.

Korespondence roku 1898 začíná žárlivě obolenou Gollovou invektivou: "Píšu, ačkoliv jsme se v poledne viděli...nezapomeň na ty věci, za

které jsem tolikrát žádal a prosil. /Jde o články pro ČČH./ Rád bych si uspořil scénu a experiment, zdali Ti na mně trochu záleží." Tento krátký vzkaz, psaný v lednu, jako by předznamenával náladu jejich vztahu v tomto roce, vztahu velice zkomplikovaného tím, že do něj vstoupil kdosi třetí: slečna Ada.

Už předchozího roku se Goll ohradil: "Nedělejte mi pořád z Ady slečnu, které se dává ruka líbat." - "Ruky políbení patřilo tedy jen milostivé paní," napíše na to Pekař rozmarně, "slečně Afě dovoluji si poslat pozdravy na listcích. Je to dovoleno?" - "A. i A. pozdravuje," přijal Jslv. hru; další lístek podepsal J+2A. "Dnes jsem dostal lístek s tou zajímavou algebraickou formulkou," píše Pekař, "ale je-li zakázáno jednomu A ruku líbat a za slečnu je pokládat, mělo by být značeno malým charakterem, tedy J+A+a." I tyto zkratky se stávají součástí důvěrného jazyka lásky - ale ovšem do vztahu Pekaře k Adě vkládají oba muži různé významy. A že Goll dceru chrání před předčasnou dospělostí, stává se dvojnásob přecitlivělým a nedůtklivým, a Pekař zas sice v něm jednou stranou otce získal, ale druhou zas v něm otce pobuřuje. Když pošle slečně Adě zvláštní lístek, Goll reaguje podrážděně: "Pod adresou Ady se nepíše! Pro jednu navždy!" Pekař neposlechne a Goll mu sdělí, že dopis pro Adu zadržel.

Od těchto prvních varování přešel rok, Pekař zatím chodil do rodiny, byl zván na obědy, na večeře, Goll jej uvedl i do rodiny svých nejbližších přátel, i tón dopisů z prázdnin, kdy Gollovi cestují severní Evropou, nabývá silně rodinného zabarvení - a současně se v korespondenci nepřestává chvět napětí, které mezi oběma muži vzniká pro Adu. Goll se sice v dopisech zmiňuje i o ní, líčí její společenské úspěchy, vypráví o ní drobné zážitky a směšňůstky, Ada hodně kreslí a posílá i Pekařovi svoje obrázky, Goll o ní dost dobře nemůže nepsat, když přijeli milého hochy tak blízko mezi sebe - horeké srdce Pekařovo však překračuje daleko smysl, který Goll do svého zpravodajství vkládá. Pekař neodolá, aby neřekl najevo, jak lačně na každé to vyprávění čeká, Adin lístek, píše, "tu byl za den... jako by lítl, věda, že je očekáván tolik in dulci patria". A Goll to má za malý smysl pro náležitost a silně se ho to dotýká. Popíše třeba, jak si Ada koupila los a vyhrála lampu; "mnoho jsme se nasmáli, ale ^{ta} lápa přišla vhod," a Pekař to okomentuje: "Mehr Licht, a je již více světla a tepla ve Vašem listu a mám z toho radost, vida, že jste již v dobré náladě. Vidíte, že rozumím Vám dobře." A neboť cit není dobrý rádce v uměřenosti, na konci dopisu zkusmo poruší otcovský zákaz: "...pěkné poručení, pozdravení a políbení Všem;

je-li to proti bon tonu, tedy jen Vám, ale bon ton není pánem nemilosrdným." Políbit Adu Goll ovšem nedovolí: "Píšeš: 'Vidíte, že rozumím Vám dobře.' Ovšem - nemůžeš nerozumět. A přece nechceš rozumět."

Opatřování nevinnosti myslí slečny Ady nijak nenarušuje vlastní Gollův vztah k milému hochovi. "Někdy bych nejraději všechno sebral a jel domů. K tomu se mi po Tobě stýská. Víš, jak to doma bývá, když Tebe jen třeba den nevidím, a teď jsou to tři neděle. Viď, to je hodně hloupé!" A pošle Pekařovi kresbu slečny Ady, je na ní pohled na ostrov Hven, kde měl Tycho de Brahe hrad a observatoř. Gollovu rozjitřenost v té době zesilují mrzutosti se žáky, ale hlavně nešetrná kritika Jana Herbena, kterou napsal do Času o Gollově přednášce ke stým narozeninám Palackého. "Ale Herben je..." napíše Goll. "A to, co napsal v Čase, je nepoctivé. Ale nechme toho. Již bych mohl mít rozum." A o několik dní později: "Že se o mém P. mlčí, z části by mohla vysvětlit nynější mrtvá sezóna. Ale - jsem na to již zvyklý. K novým pracem to ovšem neláká."

Pekař v jubilejním Palackého roce otiskuje na pokračování v německé Politik velkou studii o Palackém a Goll v témže dopise, kde si stěžuje na nezájem o sebe, se svou charakteristickou velkomyslností napíše: "Jen to do-

piš, to bude nejlepší věc z roku 1898 o Palackém." A nelze, jestli tu vytváříme podobiznu mladého muže, přejít Pekařovo porovnání obou prací. "Vím, co dovedu a v čem je cena těch feuilletonů, vím, že budu-li hotov, bude celek obrazem úplnějším a všestrannějším, než Váš, snad i formou přístupnějším čtenáři, ale vím a snad jako nikdo jiný vím právě já, co je ve Vaší práci, jaká je to massa myšlenek, nových myšlenek, nových obzorů, podnětů k přemýšlení, namítnutých problémů, krátce dílo neobyčejně bohatého, svérázného ducha - a to je vždy věc veliká, ceny na staletí; z takových prací žíví se a žijí a pracují generace. Mé sentimentální, způsobně broušené větičky a schögeistovské nálady, stejně po efektu se honící, jako po pravdě, ne-li více po efektu - co je to proti tomu!" - "Milý hošíčku," napíše Goll, "co se týče mého a Tvého Pal., doufám, že jsi v tom nehledal žádné žárlivosti na mé straně. Ty přece víš, že mně na každé Tvé práci záleží desetkrát a stokrát více."

Napětí kolem a z dopisů nemizí. Ada pošle další kresby, vzkazuje po otci různé žertíky, Pekař na ně odpovídá, taky jí nakreslí Tresky - a pak si dovolí slovní hříčku: "Napadá mi shoda mezi slovesy: malují a milují a napadá mi konec Vaší přednášky v Karolinu /miní přednášku o Palackém/: aby se nám nerozpadlo heslo Palackého na dva kusy; aby zde nebylo jen milují a tam

jen maluji, ale semper et in aeternum: maluji a miluji, nebo miluji, ale maluji, nebo konečně: nemaluji, ale miluji." - "Tvoje psaní se obvykle předčítají," napíše Goll, "ale toto jsem zkonfiskoval pro sebe. Jseš můj a zůstaneš můj hoch, hodný i nehodný." A až ob dopis, tak je mu trapné, o tom psát, ušetří kochovi jedno P.S.: "Těch hříšek slov à la Shakespeare /mil, mal/ již nechme. A nezapomeň, že korespondenční lístky jsou publici juris. A uvaž," odhodlá se k nejdůraznějšímu varování, jakého je jeho jemnost schopna, "že 15 není 18. Rozumiš? ... Máš-li mne rád, musíš mně rozumět, ale také dle toho se chovat. Pak budeš opravdu náš hodný hoch." A požádá, aby Pekař na toto P.S. neodpovídal.

Nezkrotný Pekař ovšem odpoví. "S tím koncem /abych reagoval na to, co mi nejvíc přemýšlení stálo/, máte pravdu, a jsem v tom, rozumem váženo, vinen; ale má vada i přednost je; nedovedu být vypočítavým; snad lze myšlenku formulovat jinak, v stylizaci méně výhodně pro autora /umírněným, rozumným, zdrženlivým, nepřehánějícím, nebo zapírajícím se atd./. Ale stalo se /a kají se/ a bojím se, že se ještě stane - předem si vyprošuji aspoň trochu abso-luce." A pošle slečně Adě kytičku a dopis zvlášť, "doufám, že to rodinná policie propustí bez závady".

Mimo to, že Pekař toho leta usilovně pracuje na seriálu článků o Palackém, Goll sleduje, zda čas, prázdnin využívá i k další práci, na niž mu záleží. "Rád bych Ti ty výlety přál," píše, "ale tím vším moje obavy, beztoho již dost velké, stále rostou." V té době Česká akademie ohystá k císařskému jubileu Památník Františka Josefa I. a Pekař pro něj má napsat stať o české historiografii v letech 1848-1898. "Máš-li mne rád - stává se frází, mohl bych ji psát zkráceně: M.m.r. - dej se konečně do toho," vybízí Goll. "Záleží mi na tom v mnohém ohledu." - "M,m,r,' - jsem v tom bohužel po krk," odpoví Pekař, - "Buď hodně hodný: to bude pro nás všechny dobře," napíše Goll. Být hodně hodný znamená být zdrženlivý ke slečně Adě a pilně pracovat pro císařský sborník.

"Odpoledne do 8 jsem ležel v českých padělcích a Palackém - rozčilen od 8 do 9 jsem se procházel, pak jsem u Ježíška dočítal do nynějšíka "Die älteste Denkmäler" - nyní v Imperiálce mám teprve čas Vám psáti. A tak to jde denně - řekl bych, že Vám odpouštím Vaše pochybnosti o mé pili a že-by bylo třeba, abyste někdy psal, abych se trochu šetřil...jset to ohromná práce probrati Palackého jako historika..." Slečně Adě pak nehodný Pekař pošle do Švédska "malou bedničku s květinami". Gollovi napíše: "Nevím, v jakém stavu ty květiny došly a prosím

slečnu Adu, aby milostivě přijala je, třebaš povadlé." Pro neuposlechnutí si najde vtípnou výmluvu: "... připjal se k nim zajisté nejen zájem můj, snaha pozdravem květinovým uvítati slečnu daleko od Čech, ale i zájem celého závodu Ditrichova /květinářství v Praze/, jak to s tou zásilkou do Švédska poste restante dopadne."

"Píšu na poště," odpoví Goll, "kde nás čekalo psaní, jež mne potěšilo. V Göteb. jsme vše obdrželi, v dobrém stavu." A v dalším dopise: "Kytičky ještě máme, drží se dosud ve vátě; ta, zdá se, konservuje." A srdečně se rozepíše o své největší radosti z milovaného hochy. "Nic na božím světě mi nemůže udělat takovou radost /tys mi to sliboval/, jako když vím, že se dáváš do práce. A ta radost je tak velká, že si ji nechci ani kažit tím, abych Tě litoval /jen tak trochu/. Ale ovšem vydávám zaslouženou chválu... Ale ta práce pro Akademii bude již naléhavější, než dokončení Palackého". V P.S.dodá: "Absolutio pro peccatis committendis se nedává. Tys mi jednou napsal, že láska bez skutků... atd. Ale jsou též negativní skutky, a často cennější. Tedy m/áš-li/m/ne r/ád/... Na to P.S. neodpovídej,...Prosil jsem tak již jednou..."

V následujícím dopise se Goll se zdrženlivostí, jež nejpodstatněji sděluje nepřímě

a od jemnocitu adresátova očekává, že bude dobře pochopena, dlouze rozepíše o Adě. "Všude patrně předčasná /bohužel?/ duševní vyspělost. Ona se učí /nejvíce sama/, pozoruje, pochopuje... Její specialita je orientovati se pomocí plánů o městech, takže jí hlavně ten úkol necháváme. V Kodani jednou večer jsme zabloudili a dostali se do confiní města. Ale Ada nás přece vpletla. Teď nevypadá tak dobře, jak již vypadala v Ostende. Jsou to delikátní léta východu z dětství a přechodu. Ale to ovšem je práce pramenem starostí. U ní není třeba ani duševní ani tělesný vývoj urychlovati, spíš radno zdržovati. Na to bude třeba dobře pamatovati..." Slečně Adě je patnáct let, Pekařovi dvacet osm; rodičovská hradba se proti jeho zamilovanosti staví zcela přirozeně. "M.m.hochu," napíše Goll o pár dní na to, "tedy obdrželi jsme: psaní pod mou adresou, druhé psaní adresované a. Toto šťastně přešlo cenzurou, jež zamhouřila 11/2 oka... Ale podruhé by mohla přijít konfiskace. Pozor!" A protože mu zbude v září v Čechách ještě pár dnů volna, nabídne: "Budeš-li hodný, můžeš si udělat nějaké výlety. Ale - budeš-li hodný." "M.m.h!" napíše pak před návratem z Hamburku, "toute zálepkou se nejspíše korespondence v těchto feriích končí. Pověděl jsem v ní leccos v obrazech a podobenstvích i bez nich... Opakovat to nebudu. Však mi rozumíš

dobře. M.m. opravdu r., budeš se dle toho cho-
vat." Na novém odstavci, hodně výrazně, se optá:
 "Ne-li?..."

Je to prorocká otázka.

Hned první dopis Pekařův z roku 1899, psaný 2.dubna v Turnově, kam odejel na velikonoční svátky, vypoví o velkém konfliktu. Vyrozumíme, že 19.března v neděli, o Pekařově svátku, se konal jakýsi výlet, a Goll, když přišel v pondělí ráno na fakultu, uvítal Pekaře mrazivým chladem a lhostejností. Napětí se táhlo až do konce března, kdy se Pekař odhodlá k vysvětlujícímu psaní. "Tušil jsem, že to souvisí s dnem předchozím /t.j. s nedělním výletem/, ale nedovedl jsem si nikterak představit, že by trest byl v poměru k vině, hledal jsem rozličné výklady, jejichž rezultat byl asi, že jsem trestán nespravedlivě, že trpím Vaší špatnou náladou... Jsem zvyklý tak něžným a srdečným důkazům Vaší lásky, že změna ta působila na mne hrůzně, tím více, že jsem si ji nedovedl vysvětliti. Tak došlo k oněm záchvatům vzdoru - v nichž choval jsem se tuším i nezpůsobně a urážlivě - prosím Vás, odpusťte mi to a snažte si to vyložit z té situace, jak jsem ji nastínil."

Před odjezdem navštívil Pekař paní Gollovou, jejíž "přátelská a šetrná sdělení" mu

"otevřela oči" a on rozebírá jeden po druhém možné důvody Gollovy nespokojenosti s ním. Je lehkomyšlný, ale je takový "jen v detailu života, v běžných povinnostech a starostech. Jde-li o budoucnost, o její cíle a hlavní rázy, nejsem nikterak lehké mysli, a starosti o to plní a zaměstnávají mne mnoho. Mám své starosti, a ovšem to nejsou ty, jež máte v příčině mne Vy. Víím dobře, že dovedu pracovat a víím i, že dovedu pořádně a pravidelně pracovat - a z toho rozdílného přesvědčení vysvětlíte si aspoň částečně mou lhostejnost k Vaším obavám, mou bezstarostnost v té věci... Kdybych byl věděl, že ve Vás uzrává názor, že já jsem nenapravitelný v nepořádku a odkladu... že poznání to olupuje Vás o klid a způsobuje Vaše smutné stavy mysli - byl bych Vás zajisté již pokusil se přesvědčiti o opaku."

Za druhý důvod Gollovy nespokojenosti s ním má Pekař promísení dvou lásek. "V posledních dobách ovšem zvykl jsem si příliš v poměru svém k Vám tak asi jako poměru syna k otci, syna, jehož láska rozumí se sama sebou a pro niž není třeba zvláštních důkazů. A vííte pak, jak láska jiného druhu právě v styku s Vámi obra- celá mou pozornost jinam - původně to přece byla láska k Vám. Mluvili jsme o tom několikrát, že láska slovy je mrtvá a jalová, není-li silná skutky a obětmi - přijměte ode mne prosím

tentokrát hluboce uvážená slib, že chci v ob-
 jím směru milovati plně, živě, činem, na ústy."

"Zmíním se konečně," napíše Pekař, "o jiné
 starosti... Jsem hloupý hoch, ostatně říkáte
 sám, že die Liebe macht dumm, jiné přísloví
 směje se starému, že zblázní-li se ten, zblázní
 se pořádně. Nevím, budu-li moci vždy chovati se
 ve Vašich intencích a v mezích, jež máte za
 přípustné. Ale prosím, netrestejte mne obmezo-
 váním a rušením styků vzájemných /to by bylo
 horší/; řekněte mi bez obalu, co se nesluší
 a co si nepřejete - uvidíte, že až prvá, řekl
 bych bláznivá fase přejde, že najdu ten pravý
 tón, jehož si přejete."

Goll nejspíš na tento dopis neodpověděl.

V půlce května pak oznamuje, že nepřijede
 za Pekařem na výlet do Turnova. "Milý Josefe,
 nerad bych Ti pobyt doma pokazil totiž svým
 mlčením... Nehněvám se, ale myslím, že zůsta-
 nu klidnější, když nepřijedu. Oba potřebujeme
 klidu. Budeš-li psát / a myslím, že budeš/,
 piš mi, jak se máš a co děláš. A nepiš nic
 o těch věcech. Tvůj Jslv." A o pár dní pozdě-
 ji: "Pozdravuj mi ten Boleslavský kraj a ten
 Tvůj Turnov. Mám jej také rád - zvláště v upo-
 mínce na rok 1897." Šťastný rok 1897, rok ne-
 vinnosti!

V červenci jsou Gollovi na prázdninách
 v bavorských Alpách v Berchtesgadenu. Před

odjezdem si Goll s Pekařem uspořádali výlet do Tábora, Goll odtamtud pokračoval v cestě, Pekař se vrátil do Prahy. První prázdninové dopisy jsou z obou stran zdrženlivé, vyčávané, není v nich slova o tom, co obě strany tiše trápí, jen zprávy o ubytování, počasí, pražských novinkách, ČČH, Pekař se rozepisuje o své práci na Palackém, dokončil feuilletony pro Politik o Palackém historikovi a téma Palacký se mu rozrůstá na smělý záměr - a Goll k tomu napíše: "Víš, že si často lámu Tvou hlavu. Nebylo by lépe napřed si odbyti ferie /zvl. nastanou-li parna/ a pak pracovat /vivere non necesse est, laborare necesse est/? Mě-li být v programu ferii ten výlet do Alp - připadl by již na nejbližší dobu... Ale chce-li se Ti teď do práce, poslechni toho hlasu." Zamýšlený výlet Pekařův za Gollovými do Alp by mohl naznačovat zklidnění vztahů - kdyby se neocítil pod lupou Gollových obav před setkáním Pekaře s dcerou a Pekařovy nedočkavosti spatřit Adu.

Gollovo těkavé váhání kolem Pekařova výletu je v dopisech snadno čitelné. "Má-li být ve výletu alpském epizoda Waldgrün, mám rozličné podmínky, které znáš a z kterých jednu výslovně kladu: návštěvu u zubního lékaře v těchto feriích." "Můj milý hochu, mnoho na Tebe myslím, všelijaké věci, které znáš a které si řekneš sám." A o dva dny později: "Teď lituji,

že jsem nadhodil ten výlet do Alp již teď. Prosím, zůstaň při práci, pokud Tě to těší. To se vždycky zase nenajde. Konečně je to také pokání za zmařené ferie 97/ a - též 98?/. Alpy neutekou." A na konci dopisu: "Nulla dies sine linea id est carta - víš, že jsem to neschvaloval a neschvaluji /také obsah - někdy!/. Měl bys lépe poslouchat, sice to vzbuzuje všelijaké myšlenky."

Pekař je v té době na Hrubé Skále, kam si s sebou vzal studia Palackého, a proti zákazu psát Adě i proti Gollovu zpochybňování jeho výletu vybuchne ve dvou dopisech. Patří mezi ony, jež Goll zničil, jejich obsah je možno vyčíst jen z Gollových odpovědí. "Prosím Tebe, vezmi si hned teď ještě jednou moje psaní a přečti si je ještě jednou. Nenajdeš tam tolik, co jsi vyčetl při prvním čtení. Pamatuji si, že jsem začal tím, že mne těší, že pracuješ a mne nic na světě tak těšiti nemůže. Jestliže jsem se dotekl minulých ferii - než nechme toho! Kdybych chtěl splácet výčitky výčitkami, mohl bych říci: já jsem definitivně dal svolení, abys sem přijel. Nebylo to tak snadné, víš, že neustále musím sám se sebou zápasit. Tys o tom ani slovem se nezminil... Nikoho na světě nemám a neměl jsem více rád než Tebe. Já tolik lásky od Tebe ani neočekávám ani nežádám, ale tolik mohu žádati, abys uznal obtíže, rozpaky ba bo-

lesti mého postavení /víš, co chci říci/ a mně byl nápomocen. Toho však u Tebe nemohu si ani - vyprositi. Řekl jsem, že si nepřěji žádné zvláštní korespondence, ale Tys ji přece zavedl na listcích. Zůstávám při tom, že se lístky pro intimní věci nehodí. Nejméně lístky z Hrubé Skály. Vím, že se v malých městech, tedy v Turnově, na poštách čítají. A každý lístek, který přijde na Hrubou Skálu, nepříjde hned přímo do Tvých rukou. Nebudu i tu se dále šířit. Však i to Ty dobře víš, co chci, proč to chci a musím chtít!

Goll znovu dává pozdravovat Valdštejn "v upomínku na rok 1897. To byl den, jakých bývá v životě několik, kdy je člověk na světě plně rád. Myslím, že jsem od té doby takový den již neměl. Opakuji, že mne nic více těšiti nemůže a netěší, jako když vím, že pracuješ. Není třeba přepínati sil, ale vždyť i tu dobře víš, co chci, proč to chci a chtít musím. Bylo by nejlépe založiti Palackého na širokém základě..." Na závěr oznámí, že Ada kreslí obrázek Waldgrünu a až uschne, pošle mu ho. "A. bude psát sama /tedy něco je vždy možné, ale.../."

Na druhý nedochovaný dopis Pekařův Goll napíše: "Žes můj a jak jsi můj - to přece dávno víš, a že jsem se nezměnil. Spíše bych mohl říci já - ale ani to ne. Nechme všech reflexí a všeho rozbírání a zůstaňme svoji. Jen něco

bych chtěl od Tebe, abys mi více věřil neb důvěřoval. To víš dobře, co chci a kdybys se v to odevzdal /třeba se sebezapřením/, bylo by lépe pro všechny. Já aspoň měřím lásku podle toho, kolik dovede obětovat. A tak se to má s tou drahou korespondencí. Opakuji, že jsem vůbec proti intimní korespondenci na listcích /vůbec!/. Ale nechci, aby na místě toho nastala intimní korespondence v zavřených psaních. To nechci - neznamená nápad, náladu atd., to má své proč, které nemusím vykládat... Že se mi vždy po Tobě stýská, to dobře víš. Jsi vždycky můj milý hoch, třeba ne vždy můj hodný hoch... Ada za psaní děkuje," napíše pak, když vyčerpá ostatní záležitosti. "Ještě jednou: buď hodný a rozumný. Znáš přísloví: das Bessere ist des Guten Feind? A když máš udělat něco mně k vůli, řekni si, že Tebe nikdo - mimo Tvou matku - neměl tak rád, jako já. Líbá Tě Tvůj Js."

Pekař pak namísto Gollovi napsal pani Gollové. "Vlastně - jsem dostal tím jako korespondent výpověď," píše Goll. "Ale jsem dosti hloupý, že přece píši, ač není mnoho psátí, aby hošíček neplakal. Ale ovšem - bude psátí ten nejhorší korespondent, korespondent na výminku... Psal jsem - kdy to bylo? - myslím 1.srpna a psaní tedy máš, psaní tak hodné a plné lásky, že dnes toho lituji, že toho bylo tolik - nezaslouženě..." Potom se Goll optá, zda dal

Pekař do tiskárny rukopisy pro ČČH, a napíše: "Bojím se, že se to nestalo a že... - ale nesmím dál, aby jeho Milost princ nebyl uražen...Raďte si přece trochu lámat hlavu a dělat starosti..." Na závěr napíše: "Nelíbám a sotva pozdravuji." Pak starostlivě uloží: "Jeď do Řevnic." a poslední věty: "Dnes se mi o Tobě zdálo. Byls ve snách hodnější než ve skutečnosti."

Pekař odpoví dvěma rozmarnými, roztomilými, vyrovnanými listy. Popisuje výlet na Kost a do Sobotky, kam jezdíval v dětství s maminkou a kde má dva bratrance, líčí krajinu kolem Trosek a lituje, že Gollovi nebyli s sebou. Z Hrubé Skály humorně vypráví, jak jej u stolu zajala matka dcery na vdávání, z dcery bude jednou spisovatelka Marie Calma Veselá. "Co se toho snu týče," napíše, "vězte, že sny mají pravdu." Pak se dopisování zklidní, Pekař se vrátil z Hrubé Skály do Prahy, popravdě ujel před vda-vekohtivou matkou, pracuje na Palackém, Goll se toulá po horách, přijímá návštěvy a plánuje Pekařův výlet do Alp za nimi. "Milý pane profesore," píše Pekař, "dnes jsem měl šťastný, neobyčejně šťastný den - ráno přinesl listonoš tři psaní z Berchtesgadenu, od pí A, od F a od a." A otevřeně a srdečně napíše: "Dvojí Goll, dvojí nálada hlásí se z něho najednou /a zapomíná, že si odporuje/: Goll fešák, podnikající mladicky celodenní namáhavé výlety a Goll sta-

řec, se steskem vzpomínající dob mládí. Mohl bych snad trochu nezdvořile říci: Goll koketující s mládím a Goll koketující se stářím - a dále říci: ani to ani ono; pravda je zrovna uprostřed: Goll muž v nejlepších letech, na výši života a vývoje..." A rozepíše se o sobě. "I já mám okamžiky, kdy se mi zdá, že jsem v plné svěžesti mládí, a naděje a důvěry těch okamžiků jakoby hranic znáti nechtěly. A jindy v chvílích zasmušilosti zdá se mi, že jsem hotov, bez budoucnosti fyzicky i duševně, jablko brzo vyrostlé a uzrálé že taky brzo upadne. To jsou chvíle, kdy se bojím, že hrozně zklamou ty naděje, jejichž stopa se kmitla i ve Vašem listě..."

"...pracuji celý den plnou parou. Jak již praveno, děsím se trochu zároveň té práce: kdo ví, co třeba číst a co dělat, aby sám byl spokojen s dílem svým, kde se odvážil na tak těžké téma, tak mnohostranné, pochopí to. Ale těší mne to, a co mne těší, jde mi dobře." A protože taky sdělí, že se do Prahy vrátil s horečkou a nachlazen, Goll se hned starostlivě ozve: "Lidé, kteří se mají rádi, neměli by chodit tak daleko od sebe. Ale - Ty máš být na sebe pozornější... Udělej to taky kvůli mně."

Tón dopisů se ustaluje na Pekařově dobrosrdečné humornosti a uctivé kritičnosti a na

Gollově vřelé obezřetnosti. Když si Pekař postěžuje, že na začátku prázdnin dostával od Ady lístky dvakrát týdně, a teď už deset dní nepřišlo nic, Goll odpoví: "...tu přece, hošíčku, platí předem moje vůle, ne libovůle, nýbrž atd. Ač jsem již všechno tolikráte řekl, opakuji zase. Loni /bude tomu rok, ze Syltu/ jsem psal 15 není 18. A dnes taky platí, že 16 není 18. Také opakuji, že "das bessere ist des guten Feind." Nechtěj - das bessere, tj. více. Bez toho je tolik více, než by mělo být."

Pak ale je znovu jedno Pekařovo psaní zničeno. V odpovědi na ně pedantický Goll vytýká, že Pekař nenapsal přesně, kdy přijede. "Když cestuješ sám, dělej to svým způsobem; ale cesta k nám se týká přece, hošíčku, také trochu nás /unsere Wenigheit, nostra exiquitas/...nechce se mi, mon prince, o tom se rozepisovat, kde by mělo stačit naše přání." A zas je možno číst ten přecitlivělý tón: "Co se týče té podrobnosti, že Ti chci přijet naproti, píšeš bezmála tak, jako bys mně tím prokázal milost. Vždyť to nemusí být! Co Tě pokouší, abys tento, tak očekávaný /též od nás/ výlet napřed tak trochu pokazil sám?"

Pekař se předtím rozepsal o plánu na knihu o Palackém, "bude to velká kniha, snad nový Valdštejn". Uvažoval o čtyřech částech. První měla zahrnovat Palackého mládí a studie, dobu do odchodu Palackého z Uher. "Na Skále... byl

jsem pohřížen do probuzení vůbec; hlavní interest vlastně orbáčen byl k Čechám let 1810-1848. Nelituji toho nikterak - bez toho studia nebyla by mi doba prešpurská tak jasna a důležitá, jako dnes. Ale nyní obracím se výhradně do Prešpurka a rád bych s tou první partií byl hotov do konce září. Nutno je prostudovati výpisky Palackého /3 svazky/... seznámit se s četbou Palackého /Herder, Boutewerk, Jenisch, Blair atd./ ... Pro Palackého básníka udělal skoro všecko Jakubec, pro panslavismus Počátků...mám již materiál sebraný... Důkladnější užití deníku nedá mnoho práce, více ovšem jí dá filosofie Palackého. Zde se pohybují na půdě mi cizí.!" Druhá a třetí část knihy se měla zabývat Palackým historikem a Palackým buditelem, ve čtvrté části měl být probrán Palacký politik. "Zde to máte: program, jeho hrozby a naděje. Souhlasím s Vámi, že když už se pracuje, ať se udělá něco pořádného. Jdu snad daleko - dnes už rozšiřuji studia svá v dějiny naše v 19.st. s Palackým v popředí, a je to právě tento velký cíl a ten široký základ, ta myšlenka pokusit se na konci století o hlubší postižení našeho vývoje ve věku posledním, jež mne láká a hlavu silně rozohřívá."

Ve zničeném dopise si Pekař asi taky postěžoval na únavu a Goll mu odpoví: "Jestliže Ti třeba zotavení a odpočinutí od práce, já Ti to

vyčítat nebudu. Zde přece není situace taková, jako byla loni při práci pro Akademii. Ale i tu mohu /a tuším mám/ vyčísti mezi řádky výčítku. Já přece jsem Ti tu práci /Pal./ nevybral a neuložil." A napíše: "Ano, musím to říci, bolí mne a rmoutí, že mi to psaní přinesla letošní korespondence, ve které se na mé straně ozvalo tolik lásky, na kterou Ty přece někdy /myslím, bez úmyslu/ hřešíš. Neměl bys to dělat, vzbuzuje to nebezpečné myšlenky, myšlenky bezesných hodin v noci."

"Co jste pro Bůh všechno v mém psaní našel?" napíše Pekař, ale napíše to v dopisu, který neodeslal. Správce pozůstalosti jej našel oznámkovaný a zalepený, ale bez poštovního razítka. Jestli poslal dopis jiný, ten Goll pravděpodobně zničil. "Je pravda, poslal jsem list v špatné náladě, byl jsem rozmrzlý, nervózní - a ten stav trval celý týden, byl spojen nebo způsoben návaly krve do hlavy, vůbec churavostí - ale nikdy mi nenapadlo psát nebo myslet tak, jak čtete z mého psaní Vy... Proč jsem neodpověděl, kdy přijedu, pochopíte; víte, že nechává-m vše na poslední chvíli a že bylo k tomu ostatně času dost... Co připojujete k mé zmínce /zde škrtnl Pekař slova "již jsem patrně dost neobložil frasemi plnými respektu a ohledů" a napsal /nenapsal bych to dnes jinak; jak mne mohlo napadnouti, že toho

je potřebí!/, že mi přijdete naproti... o tom psáti nebudu; mohu jen litovati, že můj dopis mohl ve Vás tyto dojmy a hněvy vzbudit... Jen to může být pravda, že má nervóza, plynoucí z přepracovanosti, z nespokojenosti nad mým špatným vypadáním atd. trochu vyčítala Vám, že neslyšel jsem nikdy slovo: Nech na týden všeho, odpočiň si. To tam mohlo být mezi řádky, ačkoliv vím, že jsem na to nemyslel, když jsem list psal; ostatek však Vašemu psaní nerozumím. Křivdíte mi zas a tentokrát velice; nenechám to bez odpovědi a proto píšu...

... Přečetl jsem ještě jednou Vaše psaní a svoji odpověď - a zas místo hněvu hlásila se lítost, jak jste mohl tím způsobem číst v mém listu a trápit se pro něco, co tam jistě nebylo. Zdá se mi, že my oba na ten výlet díváme se zcela jinak a že odtud je ten ročník a ten konflikt. Já snad psal trochu všedně, prostě turisticky... Vy, jak jsem již z jedné stížnosti pozoroval, pozvání do Berchtesgadenu přikládáte takový význam, jehož citová hloubka je důkazem Vaší lásky a senzitivní duše, ale jehož citová hloubka je - dovolte - spojena s citovou předrážděností, již nevinné slovo, nevinný obrat může pobouřiti. Bylo by mě líto, kdyby tak nám oběma to, nač jsme se jistě těšili, mělo býti zkaženo. Vy víte, co všechno znamená navštívit Vás všechny v B. pro mne, Vy můžete

vědět, znáte mne přece dost, s jakými city uhlídám Vás a těším se na Vás - a přece můžete dát mým slovům výklad ten, jímž jsem byl překvapen dnes!" Podepsán "Vás zarmoucený Josef."

Goll poslal telegram: "komme, wenn du willst, gleich und direkt, sonst findest du brief poste restante in salzburg - goll." Výlet se uskutečnil. V Gollových dopisech je o něm po Pekařově odjezdu z Alp jediná zmínka: "Venku prší, jsme zase jako v kajutě, ale o jednoho méně." Pekař možná psal o výletu víc, ale jeho dva dopisy z té doby jsou opět zničeny.

Ke konci roku Pekař z přepracovanosti a asi z celkového napětí ochuraví. Asi i vlivem tohoto tělesného selhání, majícího spíš nervový a psychický původ, přestal pracovat na Palackém a zamýšlenou knihu už nikdy nenapsal. Pekaře taky pronásledovala obava z rodinného zatížení tuberkulozou, na kterou v té době ochotěl a pak umíral jeho poslední vlastní bratr Jan. V zimním semestru si ze zdravotních důvodů vyžádal dovolenou a na radu lékaře se odjel léčit do lázní v Abbazii. Vztah mezi ním a Gollem se prudce zhoršil. První Pekařův dopis z lázní Goll zničil. Z podrážděné odpovědi na něj lze dobře postihnout, jak nepěkně o Pekařovi smýšlí. Ironicky napíše, že především se z dopisu dozvěděl, že je v Abbazii kavárna, "žes jel vlastně do Abbazie do kavárny". Podrážděně

reaguje na to, že Pekař změnil trasu cesty. "Ale - gegen Dummheit t.j. Leichtsinn kämpfen selbst Götter vergebens. Já jsem za tři léta zkusil dost a dost, že nejsem bůh ani polobůh. Byl jsem vždy skeptický, co se týče pedagog. umění, nyní jsem zcela nevěřící - ovšem měl bych jen nevěřit ve s^voje umění." Goll potvrzuje lístky a dopis a "dále velký buket, o kterém doufám, že nebyl koupený." Goll je očividně podrážděn i Pekařovou nemocí. "... ale to je - gegen was ich vergebens kämpfe: nechávat práci na konec a pak ji udělat třeba na újmu zdraví." Po zprávách ze společnosti a o tom, že Švabinský krěslí paní Gollovou a "šijí se šaty na úterek", Goll sekne: "... a ČČH se peče /pekaři stávkují/." "Byla velká zima," sdělí. "Od včerejška padá sníh." A sdělení převede do symbolické roviny: "Co leží dnes sněhu mezi náma!"

"Měl jsem radost z těch čtyř stránek, jež jsou prvním projevem života z Prahy za minulý týden," píše Pekař, a "jež zahájeny jsou ještě nadpisem "Milý Josefe". A byl jsem smuten, že z celého tenoru listu vane láska skeptika, víc a víc ironizujícího, řekl bych bagatelizujícího, podezírajícího, všude vinu hledajícího a každou chybu promítajícího na člověka celého, jeho povahu i budoucnost. ,Co sněhu dnes leží mezi námi!' ... Rozuměl jsem ovšem - a nebudu již opakovati prosby, abyste zapomněl zlé slo-

vo, o jehož odpuštění jsem prosil několikrát. Víím, že slovo to těch sněhů mezi námi nenaválo, že příčina je hloub: jedno urážlivé slovo, okolnostmi ostatně omluvitelné a snad vysvětlitelné, by takových následků na poměr jinak dobrý mít nemohlo. Nálada jiného poměru vane odevšad: s mým jménem počíná se spojovati u Vás víc a víc projev stíženosti, výtky, odsudku. Víím, že to jsou ještě žaloby milujícího, ale jak dlouho stačí ta zásoba lásky, ta vláha živné půdy, poroste-li ten zlý strom hněvu tak rychle a mocně?"

Goll zadal pro ČČH referát o Bachmannových "Geschichte Böhmens" Václavu Novotnému - a Pekař se cítí "být hozen tak beze všeho přes palubu." "Budu o Bachmannovi psát," napíše vzdorovitě, "ovšem ne již do ČČH... musím se spokojit Českou revuí nebo Politik." Rozepíše se o své chorobě, "s kterou tolik a namnoze s oteckou šetrností a péčí /srdečný dík buď Vám za to/ počítáte, a s kterou zase v mnohém nepočítáte." Za součást chorobné krize považuje i "nespokojenost, nedůvěru v budoucnost, obavu, že budu břemenem a trestem pro ty, jež milují a jež chtěl jsem učinit šťastnými." "Netýká se to jen jedné duše, také Vám bych rád v budoucnosti byl dlouho srdečnou oporou, díkem, odměnou za vše, co jste pro mne učinil. A bojím se, trápím se, že vše to nebude možno, že budu tr-

pět /a se mnou jiní/... Dřív žil jsem ze dne na den, bez starosti a zodpovědnosti a byl jsem šťasten. Nyní miluji a trpím, protože cítím zodpovědnost, protože miluji opravdu a myslím na štěstí milovaných... Myšlenky ty mají mne cele v moci, činí mne lhostejným ke všemu jinému; nežiju v přítomnosti, ale budoucnosti, a to většinou chmurné budoucnosti... Vaše obavy, tuším, jdou jiným směrem: vy bojíte se, řekl bych, Pekaře morálního, já fyzického. Můžeme mít oba pravdu - a pak běda!; můžeme oba upřílišovat - a to dej Bůh. Pak by bylo třeba především více si rozumět... Dobrý pedagog musí být jako dobrý historik: musí se vmyslit v stav svého hrdiny... Vy nejste, dovolu, dobrý pedagog; k tomu Vám chybí především klid... Zdá se mi, že můj duševní stav buď neznáte buď podceňujete... Touto bouří bolesti a trýzně musí snad člověk projít, aby se z něho stal člověk; snad je tu něco podobného, jako když krotí hříbě /ale slovo "chromé" vtírá se mi do péra/..." "Pozdravuje Vás a líbá Váš nespokojený Josef."

Předmětem sporu byla ovšem - Ada. "Netažil jsem před Tebou," odpoví Goll, "že mne ta poslední věc hluboce ranila a že rána se nehojí. Ale kdyby šlo jen o mne a přítomnost! Než jde o více - aspoň je tu možnost - o někoho jiného a o budoucnost /ovšem při tom vždy též

o mne/. A tu si musím položit otázku: jakýs Ty vlastně člověk? Mně se můj obraz o Tobě počal měnit v Tvůj neprospěch více než čím jiným. To jsem také řekl a jen to opakuji... Ty víš dobře, co chci. Ty to můžeš i uznati za správné, ale v praxi jednáš jinak. Tím se již po celý rok dostáváme do neustálého boje, který konečně může vésti k plné roztržce mezi námi. Opakuji, jako otec mám povinnost a práva. Ty jich nechceš respektovat. Stačil by již ohled na věk, na fyzický vývoj - to vše bylo již tolikrát řečeno - a marně! Mně taková egoistická láska málo imponuje... Já jsem povoloval /z lásky k Tobě - i v tom byl egoism, za který pykám/ více než jsem měl. Z toho abys těžil, by bylo nepěkné. Co žádám, není tak mnoho: trochu více taktu, společenského mravu, ohledu na okolnosti a sebezapření a také trochu více /to jsem předpokládal a očekával/ lásky ke mně. Jako se říkalo o luteránech, Ty se bojíš dobrý skutek učinit. Jen trochu dobré vůle kdybych viděl!... A trochu toho kantovského: du kannst, denn du sollst... To vše by nemělo té váhy, kdyby se jednalo jen o mne, já bych mnoho snesl... Co bys měl - to sis řekl v Turnovském programu, "připomene Goll zase šťastný rok 1897. "Mohl bych zase přijít s výtkami. Ty víš, že nejsem přítel těch luxuriózních kytic, toho vyhazování peněz. A pře-

ce, ač věděls, že mne to nebude těšiti! Ty víš, že nechci lístky koresp. s intimním obsahem, a přece přišel! Na mně nikdy nezáleží! ... Na Tvé druhé psaní přijde odpověď odjinud. Ale opakuji, že nechci, aby nastala korespondence asi tak, jako kdyžs odjel z Waldgrünü." A zakončí: "Na vánoce se netěším. Kdybychom mohli dvě léta zpátky." Podepsán JG.

Pekař vysvětluje v následujícím dopise "to zlé slovo". "Já bych položil důraz na fakt, že ono nemůže prozrazovat nikterak, že bych byl špatným, event. nevděčným nebo nespolehlivým člověkem, přítelem, milovníkem. Nechápu lásku tak, že by vylučovala tvrdého slova stížnosti nebo výtky - naopak mám za to, že nemá tajiti se s nimi, že bolí-li, uráží-li ji to či ono, má se k tomu poctivě a otevřeně hlásiti. Uznáte to jistě, vždyť toho práva sám tolik užíváte, resp. užívati musíte. Mně se zdálo tenkrát, že jste mne hluboce ranil, a zdálo se mi samozřejmým, že Vám to tak musím říci, že nemohu mlčet a - jinak mluvit, jinak cítiti a mysliti. Přiznám, že forma byla zlá, diktovaná jednostranným vhroužením se ve výklad Vašich slov, ale v tom egoismu raněné duše, jenž našel najednou tak příkré slovo, tkvěl také kus obavy, že kdo ji mohl ranit tak, neměl velké lásky k ní, aspoň v té chvíli neměl. Jinak řečeno: úcta by byla k Va-

šim slovům poslušně mlčela nebo snad diplomati-
zovala; láska šla přímo..." Podepsán: "Vás, pře-
ce Váš Josef".

"Ze svého psaní nic neodvolávám," napíše
Jslv 20.prosince, " a protím, abys je vzal váž-
ně. Ale bylo by pro nás bolestno v té korespon-
denci pokračovat. Myslím, že toho není třeba.
Čeho je, spíše třeba, je slovo přátelské zvláště
v ten sváteční vánoční čas... A proto píšu...
Štědrý večer je u nás v neděli. Budeme v myš-
lenkách spolu." Na Pekařovu nabídku, aby mu
poslal korektury ČČH, že je udělá v Abbazii, od-
povídá, že ČČH se píše a tiskne, nedělej si
starosti, půjde to". V dopise z následujícího
dne Goll nabídne "mír nebo aspoň příměří". Když
vypíše, s jakými články počítá pro příští čís-
la ČČH, podotkne: "To vše sice ještě není ve
špejcharu, ale je naděje na to. Vidiš, jaký
jsem šosák. Od Vaší geniálnosti nežádám, an
máte jinou věc pilnější, více práce, jen bych
si přál aspoň jistou míru mé šosácké metody."
Čtenář listu může vytěšit, které asi zlé slovo
z Pekařových úst Golla urazilo; naproti tomu
Goll několikrát ironicky podotkne Pekařovo
"geniálníčení". "K Štědrému večeru, jak jsme
o tom mluvili, nic odtud nedostaneš. Až se
vrátíš, uděláme si, budeš-li hodný, P.S.
Štědrého večera."

"Opuštěná Puma", jak se Pekař nazval, sku-

tečně žádný dárek k vánocům nedostala, on sám však poslal - co jiného, než růže. "Neodolal jsem," napíše, "měly zastupovat Abbazii aspoň poněkud in re při Vašem Ježíšku." Taky poslal velké album Maroldových obrazů a článek pro ČČH. "Nepamatuji večera," napsal o svém Štědrém dni, "kdy bych byl býval tak nervózní a citlivý." Po jídle chtěl odejít do svého pokoje, pak se ale v reakci na smutek rozveselil a i ostatní společnost vytrhl z nudy společenskou hrou, "která všecky velice bavila a rozesmála." A nebude od věci všimnout si, že v dopise Pekař Golla prosí, aby mu na účet jeho lednového platu vypomohl půjčkou; Goll pak v Frazě spěchá poslat mu poštou 100 zl. Napíše: "Všechno přišlo a doufám, že také všechno došlo." Nějakou dodatečnou pozornost mu snad tedy Gollovi k vánocům přece poslali.

12.dubna 1900 bylo Josefu Pekařovi třicet let, blahopřání Gollovo je první dopis toho roku. V červenci podává Goll spolu s profesorem Kalouskem návrh profesorskému sboru filosofické fakulty, aby byl Pekař doporučen ke jmenování mimořádným profesorem rakouských dějin. Zachoval se o tom dokument psaný Gollovou a Kalouskovou^u rčkou. Jmenování je zdůvodněno habilitačním dílem Pekařovým o Valdštejnském spiknutí, a zejména jeho prací o českém dějepisectví v le-

letech 1848-98 pro Památník České akademie "na oslavu panovnického jubilea J. Vstava císaře a krále Františka Josefa! Hle důvod, proč Goll tak naléhal, aby Pekař napsal text včas. Císař Pekařovu mimořádnou profesuru podepsal v roce 1901, řádným profesorem se Pekař stal v roce 1905, ve svých pětatřiceti letech. Goll později napíše, že podobný záměr, jaký se mu dařil s Pekařem, má se Šustou, Novotným a Bidlem.

V červenci 1900 jsou Gollovi na dovolené v Třeboni, kdežto Pekař se vypravil do hor k Salzburku a bydlí v hotelu, kde i Gollovi po několik sezon bydleli, jde v jejich stopách. Dopisy jsou z obou stran plny líčení horských krás i jihočeských nálad, Goll se raduje, že se "milý hoch" vypravil dál do světa, než jen do milovaného Turnova. Korespondence hýří pohodou, Pekař se raduje, že je osloven "můj milý hochu" jako za starých časů, Goll si žertem stěžuje, že je jen "milým" panem profesorem. Pekař v té době vede spor s Herbenovým Časem o svou přednášku o Husovi, pronesenou ve Slaném, je to počátek jeho velkého husovského sporu s časisty, spor je Herbenovou vinou nepříjemně osobní, a Goll, ošklivící si podobné veřejné polemiky, napíše: "Ostatně, pročs do toho lezl." Goll je vůbec jemně ironický, ale řečný, srdečný, v jeho dopisech už není ono napětí, jaké provázelo přechozího roku Pekařo-

vo pozvání na Waldgrün. Pošle Pekařovi fotografie, na jedné jsou spolu: "Na té, kde se vedeme, vypadá to, jako bych byl trochu ťuknutý a dal se vésti - obrácený svět."

"Teď: milovaný pane profesore," přebírá Pekař od Golla ten maličko rozverný tón, "přijměte pozdrav a povinný raport svého hodného hochy." O polemice s Herbenem napíše, že odpověděl "otevřeně a tu a tam i silně". Silně jistě; Pekař psal o "terorismu pokleslého tisku", který se ohání svobodou přesvědčení, ale sám je autoritářský, "má plná ústavědy a vědeckosti a ve všem zatím pěstuje čirý diletantismus." Herben v Čase nazval Pekaře snaživcem, zvedajícím proti realistům kámen, což mu nebude nikdy odpuštěno, protože k nim patřil, a Pekař napsal do Politik: "Jsem mladý, choi se něčím stát. V tom smyslu jsem snaživý a byla by hanba, abych nebyl... Chcete ukázati na mne jako na štrébra, jenž z osobních spekulací mění frontu. Ale co naznačujete je hloupé. Nepotřebuji to." Gollovi napíše: "Těch lidí se nebojím a mlčet nebudu, třeba by sám obrprorok vystoupil na bojiště." Obrprorokem myslí Masaryka. O výpadu Času proti Pekařově přednášce referovala i katolická Aletheia, přednášku se sympatiemi a ve vlastním výkladu citovala; Pekař však, který i pak vždy do budoucna odmítal, když se některé skupiny politických

katolíků dovolávaly jeho názorů, v dopise Gollovi poznamená: "Je to stejná banda na obou stranách - jezuité tam i zde." Goll k polemice sdělí jen jemnou výtku: "Mám své pochybnosti."

Z podnětu ministerstva vyučování měly být pořizeny soupisy šlechtických archívů a Goll vyjednává Pekařovi pobyt v Jindřichově Hradci.

"M.m.h." užije dávného oslovení, dává zdrženlivé rady k horským túrám a navrhne Pekařovi, pojedeli z Alp rovnou do Jindřichova Hradce, aby jel přes Třeboň a navštívil je tam na dovolené. "Bílá paní už čeká na ty nové vousy," napíše na pohlednici; Pekař si dal na horách narůst plnovous. Slečně Adě poslal Pekař lístky, Goll potvrzuje že došly a líčí, že slečna je zmořená z horka.

Pekař jede ještě do Berchtesgadenu zopakovat si loňský, pro něj zřejmě významný pobyt ve Waldgrünu. "Milovaný pane profesore! Psaní z Berchtesgadenu! Nejraději bych to slovo z Berchtesgadenu podtrhl, nebo třikrát opakoval - v tom faktu, že jsem zde, je force a celkem i obsah tohoto psaní, psaní z Berchtesgadenu ..." Romantik Pekař! Dopis má datum 6. srpna, po něm následuje dopis ze 14. srpna, ten je psán už z Jindřichova Hradce - a během tohoto krátkého časového rozmezí došlo k velikému zlomu Pekařova života.

"Milovaný pane profesore," píše z Hradce,

včera tomu bylo týden, co jsem večer v prázdném sálu hotelu Watzmann v Berchtesgadenu psal Vám psaní z Berchtesgadenu. Dnes, po osmi dnech, v Jindřichově Hradci, blízko, zcela blízko Třeboně, sedím tady v jídelně hostince a píšu... Co vše se ale nestalo za těch pár krátkých dní!... Včera byl jsem poněkud zklamán /Jindřichovým Hradcem/... ale šel jsem vpřed, lhostejný a odhodlaný i to malé zklamání strčit klidně do kapsy k těm velkým." A dost - pak už popisuje jindřichohradecký archiv a hrad. Jen z věty "Viděl jsem Bílou paní, jež má některé rysy podobné sl.Adě, t.j. viděl jsem bohudík jen její fotografii; bohudík proto, že dle Domečky je Bílá paní vlastně Morana" - lze vyčíst trýzeň zklamání. A přestanou kytice, přestanou intimní korespondenční lístky, Ada už od něj dostane jediný dopis a stane se zpátky sl. Adou, již se posílají jen uctivé pozdravy otcovým prostřednictvím.

Kdy se Ada Gollová provdala za F.X.Hodáče, finančníka a národohospodáře, přesně nevím, ta významná událost vůbec do korespondence nepronikla; Goll sám píše o dceři málo a jen banálně, až v souvislosti s vypuknutím války v roce 1914 se jedinkrát zmíní o svých vnucích, chlapci a dívce; z dívky vyroste slavná česká herečka Nataša Gollová. Pekař se neoženil, žil pověstným staromládeneckým

způsobem, o němž těžko usoudit, že se pro něj rozhodl, když nedostal slečnu Gollovou. Staromládenectví ho zprvu trápilo, pak si na ně zvykl, a to natolik, že neměl ani hospodyní, jen posluhovačku, stravoval se v restauracích a až pár týdnů před smrtí, už těžce nemocný, dovolil, aby jej ošetřovala jeho sestra. K třebonšské události, zahalené do nekonkrétnosti, existuje svědectví člověka zasvěceného, Josefa Šusty, Gollova i Pekařova přítele. V předmluvě ke korespondenci píše: "Ke konečnému zlomu původních nadějí na rodinné spojení dochází pak po předcházejících již jeho náznacích, Pekařem však patrně poněkud nedoceněných, v Třeboni v srpnu 1900, a znamenalo-li to i pro Golla jistě velmi těžké zklamání, vnesla věc do Pekařova života trvalý stín, který jen ještě posílil jeho opravdu asi vrozené sklony k tomu, aby šel dále svou vlastní pěšinou k osamělosti...."

Událost poznamenala i vztah obou mužů. V tom jindřichohradeckém čase Jslv nemá, co by přiložil na Josefovou ránu, spíš dál hodného hochu městná do konvencí vymezených projevů. "Můj milý hochu!" napíše z Třeboně, "tvoje psaní přišlo včera odp. A těšilo mne, protože Tě ten J.H. přece těší. Ale těšilo by mne ještě více bez těch špiček. Viděls, že A. neomlouvám, když chybuje. Ale vzpomeň si,

Že Tvé první slovo, když jsi v sobotu večer k nám přišel, byla špička. Tvoje psaní jsou přece určena pro mne a nemám se na ně více těšit? Myslím si, že to sám nemůžeš chtít. Prosím tedy o to, nech toho kvůli mně."

"Milovaný pane profesore," odpoví Pekař hned druhý den, "nebyly to "špičky" - nemám vůbec rád to slovo, jež označuje věci, které se přičítají mé povaze. V tom rozumím něco pošlého ze zlé vůle. Té u mně není. Stížnou nebo žertovnou narážku - to ano, a lze-li v ten smysl vykládati ten vtip o bílé paní, budiž. Ale byl jsem vždy upřímný a otevřený, málokdy jsem dovedl zapřítí nebo skrytí, co se ve mně děje; omluvte i tyto náhozené zmínky tím nedostatkem diplomatické mlčenlivosti."

Když Gollovým dovolená v Třeboni končí, Goll se s Pekařem krátce setkají ve Veselí; nic víc se o tom setkání nezaznamenává, než že bylo - příjemné. Gollovi pak jedou na světovou výstavu do Paříže a Goll pošle Pekařovi z Prahy lístek: "Očekávám dlouhé a příjemné psaní, tak příjemné, jako bylo krátké setkání ve Veselí. Jaroslav."

"Milovaný pane profesore," psal Pekař Gollovi do Paříže a čtenář může vnímat, jak se mu do pera drala bolestná ironie, "kvituji lístek, jenž mne vyzval psát dlouhé a příjemné psaní. Promiňte, že jsem s odpovědí

prodlel tak dlouho - mám se teď patrně dobře v Jindřichově Hradci a referát o těch dobrých časech může tedy býti příjemným. Chci býti ostatně vždy příjemným - a promiňte prosím /lituji toho/, dotklo-li se Vás co nepříjemně. Tak zle to myšleno nebylo." Podrobně pak popíše práci v archivu a pak mu přece nedá^{ne}/naznačit trpké pocity něčím zřejmějším. "Koupání jsem zanechal, abych se zbavil treboňské rýmy, která nechce a nechce pustit."

"Mon cher garçon!" napíše Goll z Paříže stylově, psaní "bylo opravdu příjemné, až na tu Třeb. rýmu - hleď se jí zbavit... Piš a za- se příjemně. Jseš můj m.h.! Tvůj Jslv. Rozumí- se pozdravy ode všech." Těžko usoudit, zda Goll nevěděl anebo odmítl vědět, co Pekař pro- žívá; chvílemi to vypadá, jako by po Adině odmítnutí mohl být konečně s hodným hochem spokojen: odmítnutím byl Pekař ve vztahu k je- ho dceři pevně zarovnan do zdvořilostních pra- videl; oněch jichž se stále tak dožadoval.

Pekař podrobně popisuje nálezy v archivu, nával práce mu nejspíš pomáhá překonat kruté dny - dělá ostatně první objevy, které jednou povedou k napsání knihy o Kostí. Velká pova- ha přemohla ránu horkého srdce, ztrápený Pe- kař se, zdá se, v Jindřichově Hradci i trochu jako do své vnitřní ochrany zakousl do toho, co mu pro celý život ^{nahradí}/vášeň lásky, i rodin-

nné štěstí - do práce na českých dějinách. A možná víc, než zklamání z nenaplněné lásky, oba muže, ale víc Pekaře Gollovi, odcizilo právě Gollovo úzkostlivé lpění na vnějším zdání.

"Moříš mne narážkami," psal v Žáří z Freiburku, "že Ti není zcela dobře. Co je? Mne to znepokojuje a pokazilo mi to již mnohou noc... Jináče mne Tvoje psaní těšilo... Zde je překrásně a k tomu teplé dni podzimní. Včera jsme byli v Černém lese. Ada se zde naučila za málo dní jezdit na kole... Zbav mne především jedné starosti. Piš: hledím svého zdraví a nedělám nic hloupého. A jsem Váš hodný hoch."

"Milovaný pane profesore, buďte zdrav, vesel a čil, pozdravujte ode mne, t.j. vyřiďte laskavě uctivé pozdravy ode mne Vaším dámám," ovládne Pekař svůj tón, ale nedokáže nepřipomenout: "Dnes tomu rok ve Waldgrünü! S Bohem!" A o dva dny později o Gollově svátku a jako přímá odpověď na Gollův dopis: "Tedy: nic mi není. Vypadám náležitě tlustě, vesty a kalhoty mám povoleny o 6 cm, nemám katar ani kašel aniž co jiného... Tedy: hledím svého zdraví a nedělám nic - hloupého. A jsem Vás hodný hoch. Pozdravy milost. paní a sl. Adě."

Dvě pojetí života, dva životní styly se zkřížily - a v nárazu od sebe odpadly. Sen synovství byl rozbit. I Gollův stesk za nenaplněným citem občas zazní nervozní reakcí, a právě díky jí

třeboňská událost ještě jednou vyvře nad hladinu sice časté a aktivní, ale teď už neosobní a odtažitě korespondence. Stalo se to po dvou letech a došlo k tomu tak, že Goll, uskupující kolem sebe své žáky, vytkl Pekařovi přísný soud o Bidlovi a po svém bolestínském způsobu si postěžoval na Pekaře samého. "Nejsem pořád ještě od Tebe tolik emancipován, aby zprávy od Tebe mne tak často nevyhodily z rovnováhy... Na čem jsem si u nás zakládal, byli moji žáci a od nich mi přišlo tolik trpkého... Jaký podíl viny mám já sám? Der Mohr hat seine Schuldigkeit /aspoň měl dobrou vůli/ getan und kann gehen. Prosím Tě, neodpovídej mi na to!"

"...odpovídám ihned," napsal Josef Pekař, "bojím se, že kdybych se na to vyspal, zlobil bych se a neodpovídal dlouho. Napsal bych nejraději, že psaní tomu nerozumím - pro zmínku o Bidlovi nezasloužil bych zajisté tak těžké výtky: odvracíš se ode mne, protože mne již nepotřebuješ. To je přece jádro všeho a bojím se takřka o dosahu takovéto výtky uvažovati... Vaše výtku dotkla se mne neobyčejně bolestně... V obyčejném slova smyslu, kde jde o přátelství a následovnictví v oboru vědeckém, v boji a stanovisku stran, jsem přece cele při Vás, jsem Váš doposud... Ta apostaze musí tedy býti jinde. Rozumím-li dobře a nerozpakuji-li se i tohoto choulostivého pole se dotknouti, je

nebo býti má v našem poměru osobním, v srovnání přítomnosti s nedávnou minulostí. A zde ovšem poměry se mnoho změnily, ale dovolte, abych pověděl se vším důrazem, nikoliv mou vinou. Já byl cele Váš, slepě Váš a byl jsem šťasten sloužit Vaším, jak jsem tolikrát slyšel... A co nyní povím, to prosím nemějte mi ve zlém a upřímnost toho třeba trpkou, vykládejte mou pevnou důvěrou v naše přátelství: byl jsem Vaším hochem, ale tu mne stihlo velké neštěstí. Potřeboval jsem více než kdy jindy otce, přítele, svého Jaroslava, ale našel jsem najednou -uraženého pana profesora Golla. Vlastně tak to není úplně pravda: Jaroslav a pan profesor Goll spolu zápasili, ale čím dál tím víc nabýval pan profesor Goll převahy - kdyby byl Jaroslav zůstal Jaroslavem, jak jinak mohly se vyvinout poměry. Nikdo tenkrát otevřeně a upřímně se mnou nepromluvil, všichni mluvili opak toho, co si mysleli, jen velkým uměním diplomatickým chtěli dosáhnout toho, k čemu by stačilo několik srdečných slov a v té diplomacii zašli tak daleko, že dnes trpko toho vzpomenouti - a já také tak zatvrdil. Vždyť to vše musíte znát - možné je ovšem, že mým hněvům a bolům nerozumíte, v mé citění se vpraviti nedovedete; nebude škoditi, zvíte-li to."

Velká povaha se však nerozpakuje, když už se dotkla těch bolestných věcí, jít ještě za

ně a otevřeně promluvit o souvislosti delikátní. Josef Pekař byl odmítnut v době, kdy se Jaroslav Goll na universitě a ve Vídni zasazoval o jeho jmenování mimořádným profesorem. "Tak jsem se ovšem mnoho Vám odcizil - bohužel. Ale to hrozné srovnání s mouřenínem ... se, milý pane profesore, pro tento smutný případ nehodí. Já nikdy jsem ve Vás neviděl pouhý stupeň ve své kariéře, a budete mi snad věřit, povím-li, že vůbec jsem myšlenku na Vás s kariérou svou mnoho nespojoval - aspoň jistě méně, než by to činil kdokoliv jiný v té situaci. Má lehkomyšlnost a mé značné sebevědomí, mé štěstí konečně, v něž věřím, mne vždycky hladového vyběhávání a výnosného spekulování o budoucnosti ušetřily."

Jaroslav Goll neměl pak - vedle Josefa Šusty - až do své smrti nad Pekaře přítele věrnějšího. Hned v tomto roce druhém Pekař nepřijal kandidaturu do Akademie, protože Goll nebyl jejím řádným členem a v témže roce Gollovi věnoval k svátku první text o svém objevu pravosti Kristiánovy. Pomohl vždycky, když bylo nejhůř, za války s jídlem z daliměřického statku, po převratu, když je Goll osočován z rakušáctví, nedovolí, aby byl vyloučen z Historického klubu a k posledku docílí i důstojné veřejné oslavy Gollových osmdesátin. Korepondence pak plyne jako přátelský projev dvou rovnocenných partnerů - ale to už by byla jiná kapitola.

Použitá literatura

Listy úcty a přátelství. Vzájemná korespondence Jaroslava Golla a Josefa Pekaře. V Praze 1941 vydalo nakl. Vyšehrad.

Josef Pekař, jeho cesta domovem a životem, s textem Arne Nováka vydali Müller a spol., v Turnově 1938.

Na paměť Josefa Pekaře, národního historika, sborník smutečních proslovů na Pekařově pohřbu, vydala Novina v Praze 1937.

Josef Pekař, o jeho mládí, životě a odkazu. Sborník statí a Pekařových studentských dopisů, vydal Müller a spol. v Turnově 1941.

O Josefu Pekařovi, sborník veršů a statí o životopise a díle Josefa Pekaře, vydal Řád v Praze 1937.

Jaroslav Mezník

Josef Pekař a historické mýty

Název tohoto příspěvku vyžaduje určité vysvětlení. Jméno Josefa Pekaře by měl už dnes znát každý český vzdělanec. Ale co jsou to historické mýty? Vycházím z přeneseného významu slova mýtus, podle něhož je mýtus "smyšlenka, blud, smyšlené vyprávění, připisování neexistujících vlastností" /Slovník cizích slov s. 340/. Jako historické mýty pak označuji ne-správné nebo problematické názory o minulosti, které se staly součástí historického povědomí širšího okruhu lidí, případně i nějaké ideologie.

V tomto příspěvku není možné sledovat vztah mezi Josefem Pekařem a historickými mýty do všech podrobností. Zastavíme se jen u nejdůležitějších momentů tohoto vztahu, ať už jde o Pekařův boj proti historickým mýtům, o mýty týkající se Pekaře nebo o Pekařovy historické mýty /případně o historické mýty založené na Pekařovi/. Pokud to bude možné, budeme se vyhýbat starým sporům a zaměříme se /zvláště v druhé a třetí kapitole/ na mýty existující v současné době.

I. Pekařův boj proti historickým mýtům

Josef Pekař byl velký historik i proto, že vždy usiloval, aby jeho práce neřikaly něco jen odborníkům, ale i širší vzdělané veřejnosti. Je o něm ostatně známo, že jeho pohled nebyl upřen jen do minulosti, že měl obrovský zájem o svou současnost, o veřejný a politický život. I když nám jeho postoje a názory nemusejí být vždy sympatické, přece jen si zaslouží ocenění jeho snaha, aby historie sloužila přítomnosti. Je proto samozřejmé, že se snažil vyvracet názory o českých dějinách, které pokládal za nesprávné. Sám o tom napsal: "Pokládal jsem vždy za svou vědeckou i vlasteneckou povinnost, abych nebál se vystoupiti proti omylům, jež vycházejíce buď z neporozumění nebo ze stranické agitace rozcházeły se s pravdou bezpečně postižitelnou." /K výročí Lipan, s. 109/. A stojí také za zaznamenání, jak po této stránce charakterizoval Pekaře jeho žák František Kutnar: "V tom směru se Pekař vyznačoval až šel-sky tvrdohlavým protichůdcovstvím hlavně tam, kde veřejné mínění, účelově ovládané stereotypním pojetím, se mu zdálo svědčít proti historické skutečnosti jím poznané. A zde právě odvaha osobitého pohledu a zdůrazňování nemilých pravd vyvolávaly bojovná střetání rúz-

ných názorů a směrů." /1970, s.8/. Aby nedošlo k omylu, je ovšem nutno připomenout, že Pekařovo životní usilí se nezaměřovalo vysloveně na spory, na boj proti historickým mýtům. Věnoval se v první řadě odborné historické práci, jeho cílem bylo přispět k lepšímu poznání českých dějin. Jeho díla obsahují spoustu nových zjištění, která se nikdy předmětem polemik nestala; platí to i o jeho nejdiskutovanějším díle, totiž o knize Žižka a jeho doba. To všechno v tomto příspěvku necháme stranou, stejně jako spory, které se pohybovaly v čistě vědecké rovině /jako spor o Kristiánovu legendu/.

Prvého svého boje proti historickým mýtům se Pekař zúčastnil ještě jako posluchač vysoké školy. V rukopisném boji - nejvýznamnějším boji proti historickým mýtům, který byl u nás v moderní době svěden - nepatřil ovšem Pekař k vedoucím osobnostem, zasáhl do něho také dost pozdě. Roku 1886, kdy proti Rukopisům vystoupili Gebauer a Masaryk a kdy Goll napsal svůj Historický rozbor, studoval ještě Pekař na gymnáziu. Ale Pekařova stať Hrubá Skála z roku 1890 nebyla přece jen v rámci rukopisného boje bez významu. V tomto sporu totiž nešlo^a nemohlo jít jen o vědecké rozhodnutí, zda jsou Rukopisy královédvorský a zelenohorský pravé nebo zda jde o padělky. O padělanosti Rukopisů bylo nutno přesvědčit

také širší veřejnost. A to nebylo snadné, Gebauerovým filologickým důkazům a Gollovu historickému rozboru laik nerozuměl. Odpůrci pravosti Rukopisů si byli této skutečnosti vědomi, proto se snažili najít argumenty, které by byly srozumitelné i pro neodborníky. Že tato snaha vedla někdy k omylům, že *pis* *fraus* vytvářela i "důkazy" zcela zcestné, je z dějin rukopisných bojů známo. Pekařův příspěvek se týkal jen drobného detailu. V básni Beneš Heřmanův se odehrává boj mezi Sasíky a Čechy pod Hrubou Skalou. Pekař ukázal, že hrad na místě dnešní Hrubé Skály je sice doložen písemně už od 14. století, ale jmenoval se tehdy jen Skála nebo Skály; název Hrubá Skála se objevuje v pramelech až v 18. století. I pro neodborníka bylo na základě těchto zjištění zřejmé, že památka pocházející ze 13. či 14. století, v níž se objevuje tento název, nemůže být pravá. - Na okraj lze ještě poznamenat, že se Pekař k Rukopisům vrátil po dlouhé řadě let ještě jednou. V sérii článků o Rukopisech, které vyšly v Národních listech roku 1927, najdeme i Pekařovu stať Rukopisy ze stanoviska historického, ve které shrnul stručně historické důvody, proč je tento pramen nutno pokládat za padělek.

Víra v pravost Rukopisů byla ovšem součástí mýtu širšího - romantického pohledu na naši nejstarší minulost, který se rozšířil v ob-

dobí národního obrození a který shrnul a /dále/ se to tak říci/ pro národ kodifikoval František Palacký. Jedním z význačných bodů Palackého pojetí byla představa, že staří Slované měli zvláštní povahu, kulturu a zřízení, jehož významným rysem byla demokratičnost. Právě pro tuto zvláštní povahu, zřízení a kulturu starých Slovanů bylo podle Palackého jedním ze základních rysů českých dějin "stýkání a potýkání" Čechů s Němci, kteří k nám přinášeli cizí feudální zřízení. S tímto pojetím Pekař /a před ním už Goll a s ním všichni příslušníci Gollovy školy/ nemohl souhlasit a postupně vytvářel vlastní pojetí historického vývoje českého národa. Nevěřil ve "vysokou původní kulturu staroslovanskou" a tvrdil, že "snad vše, co zahrnujeme pod pojmem kultury, vnášela do Čech od počátku jejich státního života cizina". Proto podle Pekaře "ne pouze stýkání a potýkání podle formule Palackého, ale stálé přejímání, podléhání, sycení se vzorem života a myšlenky pokročilejších sousedů světa germánského a románského je nejmocnějším a daleko nejvýznamnějším faktem a faktorem našich dějin". /Smysl českých dějin s.9/. Tento často citovaný Pekařův výrok vede někdy k představě, že podle něho byly české země jen objektem cizích vlivů. Není tomu tak - Pekař chtěl jen zdůraznit, že české země patřily k celku, který dnes nazý-

váme "západní Evropou". Připomínal, že je sice velmi obtížné odpovědět na otázku, "jaký je podíl, jaký vlastní koeficient jednohokaždého národa, náležejícího ke kulturotvornému společenství západní a jižní Evropy, ale přesto konstatoval, "že i my účastnili se práce společné, od 10. do 20. století" /tamtéž s.9-10/. Tímto pojetím se ovšem Pekař stavěl i proti dalšímu mytu, který nebyl jen historický - odmítl jím totiž rozšířenou představu, že Češi patří k osudovému společenství slovanských národů.

Pekařova nevíra ve starou slovanskou demokracii hrála samozřejmě jistou úlohu v Pekařových bojích o nové pojetí husitství. Zavržení domněnky, že radikální husitství navazovalo na tuto starou slovanskou demokracii, nebylo však jediným bodem, v němž se Pekař postavil proti názorům, které u nás o husitství v jeho době existovaly. Pekař presazoval nové hodnocení mnoha aspektů husitského období a rozešel se přitom i s některými příslušníky Gollovy školy. V této kapitole se dotkneme jen těch otázek, kde Pekař dosavadní pojetí vyvrátil nebo jím alespoň otřásl.

Koncem 19. a počátkem 20. století pokládala většina Čechů husitství za nejslavnější období svých dějin. S výjimkou rigorózních katolíků a konzervativců se každý ideový či politický proud dovolával Husa a husitství. To by

samozeřejmě nevadilo, kdyby se přitom Husova osobnost a husitství nemodernizovaly a nezkreslovaly. Husité byli líčeni jako demokraté nebo jako přímí předchůdci socialistů, náboženský obsah husitství byl přitom odsouván do pozadí, husitství bylo ztotožňováno s Tábořem. Proti tomu všemu vystupoval Pekař velmi ostře. Ukazoval, že husitství "je p l o d e m středověkého myšlení a cítění z XIII. až XIV.století, projevem, výrazem, dílem g o t i c k é h o s t ř e - d o v ě k u " /Smysl českých dějin s.26/. Upozorňoval na rozdíly mezi husitskými stranami a vyzdvihoval podíl umírněných kališníků v ideové, politické i vojenské oblasti. Husity podle jeho mínění nelze považovat za demokraty v moderním slova smyslu, také u táborů zůstalo zcela běžné desavadní stavovské dělení společnosti. V protikladu k často idealizovanému líčení husitského období poukazoval na negativní důsledky husitských válek a vyvracel přitom tvrzení, že krutost a ničivost husitských vojsk a davů lze vysvětlit jen jako odpověď na krutost vojsk, která do země vtrhla při protihusitských kruciátách. Zvláště výrazně se od převažujícího mínění odlišil svým hodnocením bitvy u Lipan a osobnosti Jana Žižky.

Bitva u Lipan byla většinou národa pokládána za porážku celé husitské revoluce a za národní katastrofu. Proti tomuto hodnocení vystoupil Pekař a téměř až provokativním soudem, že "den

vítězství spojených českých stran nad vojskem Táborů a Sirotků je š t a s t n ý m d n e m n a š i c h d ě j i n " /K výročí Lipan, str. 109/. Při tomto svém hodnocení se Pekař opíral o skutečnost, že táboorská a sirotčí polní vojska byla již pro zemi neúnosnou zátěží, přičemž "v táboře polních obcí, mravně ostatně již daleko nepodobných ideálnímu nadšení začátků a promíšených značnou měrou i řemeslnými dráby a lotry z domova i z ciziny, nebylo ducha, jenž by pro další zápas a českou pravdu sliboval opravdový prospěch" /tamtéž, s. 111/, a dovolával se svědectví husitských současníků, u nichž "radost z konečné porážky polních obcí" přehlušila úplně vzpomínku na jejich zásluhy v dřívějších bojích společných" /tamtéž, s. 113/.

Jan Žižka z Trocnova si svou slávu vydobyl především jako voják a vojevůdce, a po této stránce zůstal velikánem pro všechny historiky včetně Pekaře. /Pekař jen dokazoval, že pozdější tradice Žižkovu velikost poněkud zveličila/. Jinak vytvořili vůdčí čeští historikové 19. století dvě zcela různá pojetí Jana Žižky: pro Palackého byl Žižka náboženský fanatik, který celé své jednání podřizoval nekompromisně své víře, pro Tomka byl Žižka státník a patriot, kterému šlo o blaho země a který proto usiloval o usmíření rozvaděných stran a o nastolení míru. V širším povědomí se prosadilo pojetí

Tomkovo, které bylo přijatelnější pro běžného českého občana z konce 19. a počátku 20. století, jemuž byl jak náboženský tak i revoluční fanatismus cizí. Pekař se v podstatě vrátil k pojetí Palackého. Pro něho byl Žižka krutý fanatik, který proti nepřítelům postupoval naprosto nelítostně; přitom však podle Pekaře "byl jako člověk muž dobrého srdce" /Žižka III, s. 295/. Jak vysvětloval Pekař tyto zdánlivě si odporující soudy? Nechme mluvit Pekaře samotného: "Nikoliv vyznanač umírněných zásad, nikoli muž kázně a pořádku, nýbrž právě naopak vůdce a hrdina revoluce - revoluce myšlenkového vznosu dosud nebývalého, jež chtěla ohněm a mečem připodobnit život křesťanstva rozkazu a vůli Kristově - to byl Žižka ... Právě-li Palacký, že Žižka byl fanatik pro pobožnost, nevzdaluje se pravdy, ale co dí, je přece ve formulaci své zmenšením významu jeho. Žižka byl víc, Žižka byl bojovník boží!" /Žižka III, s. 290/. Že při tomto hodnocení Pekař nepokládá Žižku za velikou politickou osobnost, je ovšem samozřejmé.

Přejdeme od Lipan k Bílé Hoře, přesněji řečeno k pobělohorskému období. Počátkem 20. století většina národa pokládala Bílou Horu za největší katastrofu v dějinách českého národa a pobělohorské období za hluboký úpadek, který byl překonán až v období národního obro-

zení. Pekař v podstatě toto stanovisko sdílel /o tom více v další kapitole tohoto příspěvku/, postavil se však proti naprosto zamítavému pohledu na pobělohorské období, proti názoru, že pobělohorské období bylo jen a jen temnem. Dalo by se říci: jestliže se ideologům protireformace vyčítalo, že by byli nejraději z českých dějin vyškrtli 15. a 16.století, někteří historikové, publicisté a samozřejmě řečníci by byli nejraději z českých dějin vyškrtli 17. a 18.století. Této tendenci do jisté míry odpovídalo i Masarykovo pojetí českých dějin, podle něhož národní obrození navazovalo na českou reformaci.

Pekařův pohled na pobělohorské období se opíral především o nové hodnocení barokní kultury. Koncem 19. a počátkem 20.století pokládala značná část českých vzdělavců barok za úpadkovou kulturu, která k nám byla přinesena z ciziny a nám vnucena, za kulturu, která pro další vývoj českého národa znamenala velmi málo. Revizi tohoto pojetí neprosazoval ovšem Pekař sám; přispěli k ní historikové umění, literární historikové, muzikologové, folkloristé a etnografové. Ale Pekař byl jedním z prvních, kdo se odvážil napsat: "A historik musí připustit také, že b a r o k, jenž s vítězem vstoupil jako nový duševní

vládce do dobytého českého království, nesl s sebou velmi silný živel kultury. Ten netkvěl jen v jeho estetickém bohatství, kterým naplnil zemi, ano kterým ji naučil umělecky cítiti ovládnuv na celé čáře architekturu, malířství, hudbu i umění lidové, ale záležel i v citovém důrazu jeho... Barok dal svými stavbami, svými bezpočetnými sochami... nesmazatelný ráz české krajině, vtiskl i lidu v příbytku, kroji, písni, ba v cítění i životě vůbec pečeť svou, stvořil ten mile svérázný svět venkova, svět "Babičky", v němž naučili jsme se shledávati cos specificky českého a z něhož vyšly poslední generace našeho národa." /Bílá Hora, s.108/.

Pekařovi však nešlo jen o barok, ale o spravedlivé hodnocení celého pobělohorského období: "P o p í r á m, že s vítězstvím protireformace počíná se v duševním životě země jediná bezútěšná poušť. Co jsem pověděl o baroku, je samo protestem proti takovému názoru - a kdo přihlédně blíže, najde i v jiných směrech v době protireformační vedle přehojných svědectví duševního úpadku, šířeného násilím autority začasté obmezené, také doklady m r a v n í s n a h y, stopy duchovní vzpoury, která musí státi tím výše v našem obdivu, čím pohotovější a bezohlednější je duch útisku, jemuž se odvážíla čelit." /Bílá Hora,

s.109/. Jako příklady uvádí Pekař několik osobností, jako byli Balbín, Pešina, Beckovský, Frozín a Vavák.

O tyto osobnosti a jejich úsilí i díla se Pekař opírá i tehdy, když odmítá názor, že naše národní obrození vzniklo v naprosté negaci všeho, co u nás existovalo v pobělohorské době. Toto stanovisko vyjádřil Pekař již ve své Masarykově české filosofii z roku 1912, v Bílé Hoře se pak snaží ukázat, že mezi některými tendencemi z období protireformace a národním obrozením existuje zřejmá návaznost: "Balbínem a Pešinou počíná se bezmála třistaletá česká bitva proti bělohorská, v jejich rukou proměňuje se vědecká práce po prvé v nástroj buditelské agitace, česká minulost stává se obranou přítomnosti a slibem budoucnosti." /S.110/. Pekař vůbec nezastírá, že jednou z příčin jeho vystoupení je nechuť k tomu, že se pobělohorské "temno" stalo argumentem v protikatolické propagandě, zdůrazňuje proto i význam obrozeneckého katolického kněžstva a odvolává se na Palackého, který podle něho "nebyl ničeho tak dalek, jako myšlenky, aby nešetrnou rukou rozněcoval požár ve vyhlaslém popeli" /Bílá Hora, s.156-157/. Týž důvod vedl Pekaře k vystoupení v diskusi o Janu Nepomuckém; Pekař se postavil především proti tvrzení, že nový svatý byl Čechům vnucen zvenčí, že je-

ho svatořečení bylo podvodem a že měl nahradit v myslích lidu Jana Husa. I když měl Pekař v tomto sporu v mnohých bodech pravdu, zašel podle mého mínění někdy příliš daleko; je ovšem nutno mít na paměti skutečnost, že reagoval na projevy někdy až hysterického rázu.

Zastavíme se ještě u otázky, jaké výsledky měly Pekařovy boje proti historickým mýtům, tedy jaké názory dnes zastává veřejnost a zvláště historikové tam, kde Pekař razil nebo pomáhal razit nová hlediska. U některých bodů můžeme být velmi struční. Rukopisy královodvorský a zelenohorský pokládají dnes historikové a s nimi naprostá většina veřejnosti za padělky, také ve specifickou staroslovanskou demokracii nikdo nevěří. Obecně je přijímána téze, že od 10.století náležely české země k západoevropské civilizaci; novější historické bádání však vidí - zvláště v období raného středověku - více specifických znaků vývoje na území českého státu / případně na území států českého, polského a uherského/, než uznávala Gollova škola a v jejím rámci zvláště Pekař a Šusta.

Poněkud složitější je situace u problémů týkajících se husitství a husitské revoluce. Je samozřejmé, že již nikdo nedává tuto revoluci do souvislosti se starou slovanskou demokracií, také nehistorických aktualizací ubylo, což ovšem souvisí¹ s tím, že husitská

tradice už dnes není tak živá, jak byla ještě za Pekařova života. Málokterý historik by dnes opakoval Pekařova slova, že bitva u Lipan byla štěstím pro český národ, ale celkově jeho názory v této otázce dost zapůsobily. Jen zcela výjimečně se setkáme v současných historických pracích s tvrzením, že bitva u Lipan byla z hlediska českých dějin katastrofa, převažuje spíše věcný přístup, který vidí v této bitvě jen jeden z významných momentů husitské revoluce. Ukazuje to i střízlivé hodnocení oficiální historické příručky /Přehled I/1, s. 464/: "Lipany předznamenaly konec polních vojsk, a tím i konec mocenské síly radikálního husitismu. Pro blízkou budoucnost však bylo neméně důležité, že šlo o vítězství Čechů nad Čechy a že se s touto skutečností muselo počítat jak v Basileji, tak na dvoře císaře Zikmunda. Přes pád svého radikálního křídla zůstávalo husitství ve své umírněné kališnické podobě rozhodující silou v zemi." Konec konců i Kalivodova téze, že husitská revoluce byla revolucí vítěznou, svědčí o tom, že bitvu u Lipan nelze hodnotit ani jako závěrečný akt husitské revoluce. Poněkud spornější zůstává osobnost Žižkova. Již v třicátých letech se i někteří historikové, kteří v mnohém s Pekařem neshodli /např. K. Krofta/ postavili v podstatě na Pekařovo stanovisko, jiní však nadále viděli v Žižkovi

uvážlivého politika, který usiloval o mír v zemi. V současné době přece jen převažuje Palákové a Pekařovo pojetí Žižky jako náboženského a revolučního fanatika /tak např. i poslední monografie o Žižkovi od F.Šmahela/, na druhé straně se na rozdíl od Pekaře více oceňuje Žižka jako politik /např. J.Kejř/.

Pokud jde o předbělohorské období, převládá dnes u vědců stejně jako ve veřejnosti naprosto pozitivní hodnocení barokní kultury. Přehled dějin /I/2, s.255/ vyjadřuje toto mínění zcela jednoznačně: "V 18.stol. se český barok proměnil v hlavní výrazový prostředek české kulturní tvorby a výrazně se podílel na formování základů novodobé národní kultury." Jiná je situace u celkového pohledu na pobělohorské období. Lze říci, že spor o charakter tohoto období nadále trvá, což se projevuje jak v historiografii /oficiální i nezávislé/, tak v názorech veřejnosti. V oficiální historiografii ovšem nadále spíše převažuje naprosto negativní líčení tohoto období, ale vždy znov-u a znovu se i v rámci této historiografie objevují práce, které vedle nepochybných stínů vidí i jeho světlejší stránky.

Celkově lze tedy říci, že Josef Pekař svým bojem proti historickým mýtům výrazně přispěl k novému pohledu na řadu úseků i osobností našich dějin, i když se pochopitelně vždy jeho

názory neprosadily.

II. Mýty o Pekařovi

Některé mýty o Pekařovi vznikaly už za jeho života. Je to přirozené. Pekař se zúčastnil několika polemik a některá jeho díla byla různě komentována. Bylo dost lidí, kteří Pekaře samého nečetli, ale četli to, co o něm napsali jiní. A po jeho smrti? Za druhé republiky av prvních letech okupace se krajní pravice pokusila zneužít Pekařova jména pro své záměry, zcela jednostranně a tím i zkresleně líčila Pekaře marxistická historiografie z padesátých let. To vše nechme stranou, budeme se zabývat pouze nesprávnými představami o Pekařovi, které existují dnes. Skutečnost, že Pekařova díla jsou pro většinu zájemců nedostupná ve veřejných knihovnách, samozřejmě k existenci a rozšíření těchto nesprávných představ značně přispěla.

Občas se setkáme s tvrzením, že Josef Pekař byl katolický historik. Celkem snadno pochopíme kořeny tohoto tvrzení. Na počátku první republiky se Pekař vyslovil proti vystupování z katolické církve, nepříznivě se vyjádřil o nově zakládané československé církvi, zastal se kultu sv. Jana Nepomuckého, razil u nás

obdiv k baroku, upozorňoval na světlé stránky pobělohorského období; katoličtí publicisté se ho často dovolávali. Ale motivy těchto Pekařových vystoupení nevyplývaly z jeho katolicismu /i když nepochybně příslušníkem katolické církve byl/. Pekař se stavěl proti historickým mýtům a měl obavu z nového rozdělení národa konfesičními spory; k tomu lze ještě připojit Pekařův konzervatismus a tradicionalismus. Názor, že Pekař byl katolický historik, může pronášet skutečně jen ten, kdo Pekaře nečetl. Katolický historik z dob první republiky by sotva mohl napsat: "Připomínám, že jsem nikde historického Jana z Pomuka ani neprohlásil za svatého aniž jej za svatého považuji." /Z neuveřejněného Pekařova textu cituje K.Krofta, 1930, s.16, pozn.1/. O Pekařově katolictví nesvědčí ani jeho výrok, že "v bibli vedle vysokých štítů morálních jsou celé partie, jež by mohly mítí nadpis: Zpět k barbarům!" /Žižka III, s.291/. A konečně: katolický historik z dob první republiky by sotva mohl kladně oceňovat husitství.

Copak Pekař oceňoval husitství kladně?, budou se asi ptát někteří čtenáři. Dostáváme se k dalšímu mýtu o Pekařovi. Vždyť i v jinak solidním Přehledu dějin Československa se dočteme, že Pekař "vylíčil husitství jako osudný omyl českých dějin" /I/1.s.509/. To je

tvrzení značně zkreslené. V poslední době vystihla přesně Pekařovo hodnocení husitství Božena Komárková, když napsala /1985/, že "Pekař ocenil shodně s Palackým a Masarykem husitství jako největší čin českých dějin", a o pár řádků dále k tomu dodala: "Husitství přiznal Pekař velikost, ale nesdílí názor, že bylo národu ku prospěchu." Tato charakteristika Pekařova pohledu na husitství je ovšem příliš stručná, takže nezbyvá, než abychom se touto otázkou zabývali blíže a nechali přitom co nejvíce mluvit Pekaře samotného.

Předem je nutno poznamenat, že Pekařovo pojetí husitství se vyvíjelo; nebudu tento vývoj podrobně líčit, byl již několikrát popsán /např. K. Kroftou, 1930, s. 20-28, 32-33 a F. Kutnarem, 1977, s. 107-108/. Zde stačí konstatovat, že mladý Pekař vycházel z Palackého koncepcí husitství, od níž se odlišoval především zdůrazňováním nacionálního motivu. Postupně však u něho narůstaly výhrady k této koncepci. Po první světové válce se u něho množí kritické soudy, týkající se jak husitské revoluce tak i jejích následků. Pekař popisuje zpusťování, krutost, obrovskou ztrátu kulturních hodnot za revoluce, což všechno nebylo způsobeno jen válkami, ale také postojem a jednáním fanatických davů a jejich vůdců. Je přesvědčen o tom, že husitská revoluce přinesla konec kulturního rozkvětu, k němuž u nás došlo v období

Karla IV., a nakonec - po jistém kolísání - dospívá i k přesvědčení, že existuje přímá souvislost mezi husitskou revolucí a katastrofou na Bílé Hoře. Nemůžeme Pekařovy názory, jak je vyjádřil především v poslední kapitole svého *Žižky*, rozebírat do detailů; k některým se vrátíme ještě v další kapitolce. Jisté je to, že Pekařův obraz husitské revoluce a jejích následků je dost temný.

Přesto však Pekař n i k d y nedospěl k tomu, aby celé husitství odsoudil a aby v něm neviděl velkou etapu v dějinách českého národa. Právě z posledního desetiletí jeho života pocházejí výroky, jimiž ocenil husitství jako pozitivní čin našich dějin zcela jednoznačně. V *Smyslu českých dějin* /s.10/ se dočteme, že husitství je "nejvýznamnějším bodem našeho podílu v budování evropské osvěty". V závěru svého *Žižky* /III, s.330/ Pekař dokonce zdůraznil, že husitské vzepětí má co říci i dnešku. Stojí za to ocitovat celou tuto pasáž: "Tak středověký a novodobý zároveň, přeložíme-li jej ovšem v duchovní mluvu našeho století, je i husitský program čtyř artykulů. Není-li požadavek kalicha žádostí ne pouze o plnější, vyšší posvěcení mysteriem svátosti, ale i výzvou přihlídnout pozorněji k textům, jež jsou základem poznání, krátce jíti k pramenům? Neznamená-li ve smyslu novověku žádost svobodného kázání

postulát svobodné vědy? A požadavek evangelického života duchovních výzvu k usilování o pravdu, prostému sobectví té či oné povahy, požadavek stavení hříchů smrtelných není-li výzvou k potírání lži a omylu? V tomto duchu lze se i dnes přihlásiti k programu české velké bouře duchovní; v jeho smyslu psána je i tato kniha o Žižkově a jeho době." A kladně vyznívá i poslední Pekařův hodnotící soud o husitství, sepsaný roku 1935: "Je pravda, že hrdinný a vítězný zápas Čechů husitských za svou pravdu, tj. za prohloubení a zoprázdňování náboženského života, zůstane největší slávou českých dějin; je málo národů, kteří v zápase o myšlenku, jež měla přinést pokrok všemu křesťanstvu /tedy nikoli v zápase o zisky hmotné jakéhokoli druhu/ byli tolik obětovali jako národ náš." /O Husovi a husitství, s. 107/.

Vidíme, že Pekařův postoj k husitství nebyl jednoduchý a je skutečně obtížné shrnout jej jednou větou. Nemohu se zbavit dojmu, že při hodnocení husitství docházelo u Pekaře k vnitřnímu sváru: proti konzervativci, který byl naplněn nedůvěrou a odporem ke všemu převratnému a revolučnímu, stál nacionalista, který si uvědomoval, že husitstvím vstoupil český národ nejvýrazněji do evropských dějin a také historik, který dovedl poznat a prožít nepochybný patos a nepochybnou velikost husit-

ského období. Dalo by se říci, že Pekař otil i oeeňoval Husa a husitství, ale odmítal radikální husitství v čele s Tábořem a husitskou revoluci. Ale lze skutečně hlásit se k prvému a odmítat druhé? Právě z jisté rozpornosti Pekařova stanoviska lze vysvětlit, proč s takovou houževnatostí hájil dosti nepravděpodobnou domněnku, že k smíru mezi umírněnými husity na straně jedné a církví a králem Zikmundem na straně druhé mohlo dojít už na jaře 1420. Kdyby totiž k takové dohodě došlo, nebylo by husitství poraženo, ale Tábor by byl potřeb a revoluce by se nebyla rozvinula. Celkově ovšem - jak vyplývá z citovaných Pekařových výroků - Pekař hodnotil husitství kladně.

Nejrozšířenější mýtus o Pekařovi se týká hodnocení Bílé Hory a pobělohorského období. Pekař, jak už bylo řečeno, se postavil proti značně rozšířenému mínění, že v pobělohorském období nebylo téměř nic, co by bylo možno hodnotit pozitivně. Jeho výroky ovšem popudily ty, kteří zastávali dosud převažující názory, a na druhé straně se na něho odvolávali zastánci téze, že Bílá Hora byla štěstím pro český národ. Za přispění obou těchto sil vznikl zjednodušený a nesprávný výklad Pekařových názorů, který dovršil v padesátých letech Jan Pachta, když napsal, že Pekař "usiloval o zvrácení pokrokových národních tradic a o vytvo-

ření nového pojetí dějin, které vyvyšovalo dobu temna jako vítězné období" /Pekař a pekařovština, s.51/. Pachtův protipekařovský pamflet by bylo možno jednoduše přejít mávnutím rukou nebýt toho, že nesprávné názory na Pekařovo hodnocení Bílé Hory a pobělohorského období žijí dál a že je sdílejí i historikové se značnými znalostmi. Svědčí o tom i nedávná pozoruhodná stať Radka Malého "Má smysl, českých dějin" ještě nějaký smysl?" Vzhledem k tomu, že tato stať obsahuje poslední stručné shrnutí údajných Pekařových stanovisek, vyjdeme z tohoto textu.

R. Malý píše: "Pekař má pravdu i v hodnocení Bílé Hory: neznamenal sensu stricto ohrožení našeho národa, nýbrž jen vítězství románského kulturního okruhu nad germánským. Baroko nebylo "dobou temna", nýbrž naopak érou obrovského rozmachu katolického myšlení a jemu adekvátního kulturního života, prostupujícího čím dál víc české etnikum." Jinde, při vlastním hodnocení Bílé Hory, se Malý k Pekařovi vrací ještě jednou. Klade otázku, zda Bílá Hora byla "černým dnem" našich dějin nebo naopak znamenala záchranu českého národa, a odpovídá: "Jsem přesvědčen spolu s Pekařem a E. Denisem, že ani jedno, ani druhé."

K tomu, co bylo ocitováno, je třeba především podotknout, že při posuzování následků

Bílé Hory nelze ztotožňovat hodnocení Denisovo a Pekařovo. Podle Denise Bílá Hora český národ zachránila, protože jej uchránila od německé invaze. Pekař k tomu říká: "Opakuji, že n e m o h u přisvědčiti pesimistickému soudu tomuto, a topřes to, že jsem rozsah a nebezpečí německého panství nad českými dušemi v době předbělohorské výložil a zdůraznil plněji, než to učinil kdokoliv dříve. Opakuji, že jsem přesvědčen, že by česká společnost byla našla z nebezpečí, dříve nebo později cestu k nápravě." /Bílá Hora, s.157/.

Na Bílé Hoře podle Pekaře došlo skutečně k utkání mezi "tradičně výše stojící společností románskou" a "světem germánským", ale celý komplex problémů, spjatých s Bílou Horou, Pekař touto kontrapozicí nevysvětloval. Ani takto postavený protiklad /k němuž se ještě vrátíme v další kapitole/ jej ostatně nevedl k závěru, že na Bílé Hoře zvítězil ten lepší: "A i ono dobové hodnocení národů a kultur, o němž jsme výše slyšeli, nesmí nás mýlit, abychom si neuvědomovali, že vnějšími kulturními prostředky a vnitřní disciplinovaností chudší společnost našich zemí, již měřiti se bylo s mocným soupeřem, bojovala a podlehla konec konců za zásadu mravního sebeurčení, tedy za princip s v o b o d y . Jakkoli rozdílné vlivy a motivy nabyly účasti v české vojně, a jakkoli chabě a nešťastně byla vedena, je ona a zůstane v jádře

svém plodem obavy před násilím mravním, aktem obrany proti metodě násilné protireformace, vtělené ve Ferdinandu II. To pak musí konečně rozhodovat o mravním a tím ve vyšším smyslu i o kulturním hodnocení stran. To jest: na Bílé Hoře nezmítěla kultura vyšší." /Bílá Hora, s. 46 - 47/.

I když Pekař oceňoval barokní kulturu, neznamená to, že by pobělohorské období pokládal za éru rozmachu. Naopak, psal o poklesu kulturního života země /Bílá Hora, s.102/, a konstatoval, že na rozdíl od jiných zemí "v Čechách duch Bílé Hory prodlužuje v á l e č n ý s t a v n a p o l i k u l t u r n í m i k o n f e s i j n í m o v í c e n e ž p l n é s t o l e t í" /Bílá H^ora, s.107/. Pekař dovedl také vystihnout sociální kořeny úpadku české literatury: "T a s k r o m n á v r s t v a b o h a t c ů , j e ž ž i l a k u l t u r n ě , v y ž i l a s e p l n ý m i d o u š k y z b o h a t s t v í a l e s k u i t a l s k é h o u m ě n í ; n e c í t ě p ř e v a h o u č e s k y a k t i v n ě , m ě l a a s i z a n e m o ž n é i z b y t e č n ě s t a r a t s e o l i t e r á r n í ž i v o t m a t e ř s k é h o j a z y k a ; j e n h u d b u a u m ě n í v ý t v a r n ě d o v e d l a f e d r o v a t a p o v z n ě s t i i v d o m á c í m p r o s t ř e d í ; č e s k á k n i h a n e b y l a v š a k m ó d o u d o b y." /Bílá Hora, s.103-104/. Nelze přecházet skutečnost, že Pekař považuje pozitivní jevy, které nachází v pobělohorském období, pouze za "světla v temnotách" /Bílá Hora, s.109/.

Své hodnocení Bílé Hory vyslovil Pekař nejvýrazněji v závěru své knihy. Uvažuje zde o tom, zda z českého hlediska neměla bělohorská bitva kladný význam v tom, že znemožnila německé sjednocení, a končí knihu slovy: "V dohadách tohoto směru a rázu bychom snad postihli politicko-národní prospěch Bílé Hory poměrně nejjistěji - nehledě ovšem k tomu, co jsem vyložil výše o zrození českého nacionalismu z ponížení a úpadku Bílé Hory. Ale opakuji - všechny úvahy tohoto druhu mají smysl jen tenkrát, tážeme-li se, zda velké neštěstí nemělo i své dobré stránky. Že to bylo n e š t ě s t í, neštěstí bez míry a hranic, nepotřebuje zdůraznění." /Bílá Hora, s.158-159/. Tento názor Pekař nezměnil. Ve svém Žižkovi mluví o "pohromě národní toho způsobu, jakou přinesla Bílá Hora /Žižka, III, s.328/ a všechny jeho úvahy v souvislosti mezi husitskou revolucí a Bílou Horou mají smysl jen v případě, když budeme mít na mysli, že Bílá Hora byla pro něho jednoznačně "černým dnem" našich dějin.

III. Pekařovy mýty a mýty založené na Pekařovi

Velký bojovník proti historickým mýtům sám jejich tvůrcem? Tento zdánlivý paradox souvisí u Josefa Pekaře jen částečně s tím, že se bojovný diskutér v rámci přestřelky názorů do-

stane často dál, než by učinil při klidném zvážení všech okolností. Pekař si totiž i v ostrých polemikách dovedl většinou uchovat chladnou hlavu a opatrné pero. Mnohem důležitější je, že Pekař výrazně překračoval hranice dané většině pozitivistických historiků, kteří chtěli pomocí přesné kritiky pramenů zjišťovat jen bezpečná fakta. Uvědomoval si souvislost mezi minulostí, přítomností a budoucností, zabýval se i otázkami, při jejichž zodpovídání se člověk dostane od pramenů a bezpečných faktů již dosti daleko. Je nezbytné si takové otázky klást, je nezbytné hledat na ně odpovědi. Ale je to spojeno s jistým nebezpečím: takto mohou vzniknout i historické mýty.

Takovými otázkami se ovšem nezabývají jen historikové. Vzpomeňme u nás jen na T.G. Masaryka a Emanuela Rádlu, v poslední době Jana Patočku a Václava Černého. Historik má dvě možnosti, jak se diskusí o těchto otázkách zúčastnit. Především může - a vlastně má - vystoupit právě na základě svých odborných znalostí jako kritik domněnek i celých koncepcí, které podle jeho přesvědčení obsahují nesprávná tvrzení. U Pekaře nacházíme řadu takových vystoupení, nejznámější je jeho kritika Masarykovy filosofie českých dějin z roku 1912. Historik může také k tomu, co bychom poněkud nepřesně nazvali filosofií dějin, přistoupit sám. Dělají to někdy

historikové malí, dělají to především historikové skutečně velcí. A dělal to i Josef Pekař.

Jakmile ovšem historik vstoupí na toto pole, musí si uvědomit, že se do jisté míry rozdíl mezi ním a nehistorikem stírá. Jednak proto, že se vzdaluje od historických pramenů a konkrétních historických faktů, jednak proto, že sebelepší historik nemůže zvládnout veškerou historickou látku, znát všechno a všemu rozumět, především pak proto, že náš pohled na minulost má vždy své subjektivní prvky. Pekař si této skutečnosti byl vědom. Sám o tom v diskusi o smyslu českých dějin napsal: "Je otázka, platí-li to, co řekl Nejedlý, o sporech takové povahy vůbec, jinými slovy, můžeme-li s dostatek objektivně poznati a hodnotiti skutečnosti minula, vystříhající se poruch, jimž zor náš bezděky spolu určuje jednak náš světový názor a náš poměr k problémům přítomnosti, jednak šíře našeho mravněkulturního rozhledu. Odpovím, že těch poruch a nedostatků a rozdílů z nich plynoucích se vyvarovati nemůžeme a v tom smyslu vždy budou hlediska přítomnosti spolu mísiti se do výkladů minulosti." Avšak Pekař hned dodává: "Ale veliký rozdíl je přece mezi badatelem, jenž tohoto nebezpečí si je vědom a snaží se mu čeliti /úplně to vskutku není možno/, a mezi badatelem, jenž a priori nechce být zpytatelem minulosti, nýbrž usměrňovatelem přítomnosti a bu-

doucnosti; ještě větší stává se rozdíl tento, je-li kombinován stanoviskem historika, jenž studiu minulosti věnoval všechny své síly, a stanoviskem publicisty nebo filosofa, jehož znalost dějinných skutečností vývojových je neveliká nebo příležitostná." /Smysl českých dějin, s.5/. I když i v tomto dodatku vyslovuje Pekař kus pravdy, přece jen je zřejmé, že formuluje svou větu způsobem, který má v čtenáři vzbudit dojem, že historikovy soudy o minulosti mají vždy větší platnost než soudy nehistorikovy. A to už pravda být nemusí. Některé soudy o minulosti lze totiž celkem bezpečně vyslovit na základě daných faktů, u některých však spolupůsobí hodnotící pohled toho, kdo tentosoud vynáší, velmi výrazně.

V diskusích s Pekařem na tuto skutečnost právem poukázal Jan Slavík; tvrdil například, že rozdíl mezi Palackého a Pekařovým pojetím husitství spočívá především na různém světónázorovém zaměření obou velkých historiků. Pekař na to reagoval takto: "Opakuji prostě, co jsem již výše vyložil, že na základě nového, rozsáhlejšího a plnějšího poznání skutečnosti by dnes Palacký sám svůj výklad českých dějin, v tom i své výklady o husitství musil změnit a změnil podstatně." /O nový názor, s.50/. Ponecháme-li stranou skutečnost, že psát o tom, co by dělal a jak by smýšlel Palacký po osmde-

sáti či devadesáti letech, je poněkud absurdní a ahistorické, musíme uznat, že Pekař má i zde kus pravdy: historické bádání po Palackém dospělo k novým poznatkům, které pochopitelně mohly samy změnit určité rysy na celkovém obrazu zkoumaného historického jevu. Ale Pekařova argumentace přitom čtenáře svádí: Pekař budí v něm dojem, že veškerý rozdíl mezi Palackého a jeho koncepcí spočívá pouze nebo především na lepším poznání historických skutečností. Lze říci, že Pekař vytvářel mýtus o naprosté objektivitě svých soudů.

Mylná představa, že dobrý historik může na základě svých znalostí dospět k zcela objektivnímu hodnocení minulosti, se ovšem u Pekaře neobjevuje jen tam, kde se zabývá husitstvím. U husitství se však ještě zastavíme, sporných názorů je zde více. V první kapitole tohoto příspěvku bylo uvedeno, že se Pekař postavil zcela oprávněně proti anachronistické modernizaci husitských idejí a celého husitského hnutí, a to především poukazem na skutečnost, že husitské myšlení vyrostlo ze středověkého myšlení. Ale přílišným zdůrazňováním středověkosti husitství se Pekař dostal k problematickému tvrzení, že husitství jako hnutí čistě středověké nijak nepřispělo k překonání středověku; Pekař si klade dokonce otázku, zda husitství středověk neprodloužilo /Smysl českých dějin,

s.28/. Základem tohoto Pekařova stanoviska je jeho pojetí středověku. I když Pekař sám upozorňuje, že "boj o vymezení hranic mezi středověkem a novověkem ještě nedozněl" /Žižka III, s.329/, celkově je pro něho základní rys středověku naprosto jednoznačný: tímto základním rysem je religiozita. Proto také podle něho do středověku patří i reformace, proto je středověk prolamován renesancí. Toto pojetí je poněkud jednostranné. Religiozitu nelze pokládat za jediný základní znak středověku, základních znaků je více /u značné části evropského obyvatelstva je ostatně religiozita významným rysem dodnes/. Patřila k nim také existence jediné duchovní autority, představované katolickou církví, a s tím souvisel i znak další - intolerance. A právě po této stránce znamená husitství zcela nepochybně počátek zvratu v evropských dějinách. I když většina husitů vůbec neusilovala o to, aby se od církve oddělila, přece jen se husité odmítli podrobit církevní autoritě a své zvláštní postavení si dokázali vybojovat; připomínám alespoň známé chebské dohody z roku 1432, podle nichž měli husité a zástupci církve jednak na bašilejském koncilu jako rovné strany, což byla ve středověku věc nevídaná. Pokud jde o toleranci, není třeba myslet jen na pohusitský vývoj, vrcholící známými kutnohorskými smlouvami z roku 1465,

tady sám Pekař našel první projevy tolerance u nás už roku 1424, uprostřed husitské revoluce, a to v úmluvách, kterých se účastnil i Tábor /Žižka III, s. 254, 258, 267/. Existovaly i další znaky husitského období, které předbíhají celkový evropský vývoj, počínaje tím, že husitská revoluce odpovídá svým průběhem po mnoha stránkách novověkým a moderním revolucím. Právem proto mluví František Šmahel o anomálii vývoje v Čechách počátkem 15. století. Ostatně sám Pekař svou tézi o čisté středověkosti husitství oslabil tím, že na některých místech svého Žižky označuje určité jeho rysy za zároveň středověké i novověké /viz citát v předchozí kapitole/.

Bez poznámky nelze přejít naprosto pesimistické Pekařovy úvahy o následcích husitské revoluce. I když se také domnívám, že husitská revoluce měla v některých ohledech negativní důsledky na další vývoj našich zemí /zvláště v kulturní oblasti/, a proto přijímám i Pekařovu tézi, že husitství přinesl český národ oběť při hledání nových cest celoevropského vývoje, přece jen jsem přesvědčen, že Pekař zašel ve svém černém líčení příliš daleko. Pomineme jednotlivosti, s některými Pekařovými argumenty se přesvědčivě vyrovnal již Kamil Krofta ve své knize Žižka a husitská revoluce. Zastavíme se jen u nejspornější součásti Pekařových úvah,

totiž u otázky, zda husitství přivedlo český národ na cestu, která vedla na Bílou Horu.

Tuto otázku nevyslovil Pekař první, kladně ji zodpověděl již V.V. Tomek. Pekař se jí zabýval dlouho a úporně, lze říci, že se s ní rval. V jeho Bílé Hoře čteme: "Lze říci proto, že husitství vedlo nás na Bílou Horu? F a k t i c k y tomu tak bylo, ale že Bílá Hora byla n u t - n ý m výsledkem české duševní vzpoury před dvěma sty léty, popíral bych stejně rozhodně, jako popírám, že pohlcení českého státu Rakouskem bylo nutným důsledkem Bílé Hory. Mezi všemi těmi velkými stanicemi našich dějin jsou takové vzdálenosti časové, jinými slovy byly tak hojné možnosti jiného vývoje, jiného osudu, že jednoduché post hoc - propter hoc /potom, tedy proto/ zdá se mi řešením v základě pochybeným." /s.85-86/. Pekař zde tedy domněnku o příčinné souvislosti mezi husitstvím a Bílou Horou zpochybňuje. Jestliže však podle Františka Kutnara /1977, s.108/ Pekař "odmítá... rozhodně, že by od husitství vedla přímá cesta k Bílé Hoře, není přesné zhodnocení konečného Pekařova postoje. Pekař se totiž k této otázce několikrát vrátil, a to ve své knize o Žižkově. Zmínka o souvislostech mezi husitstvím a Bílou Horou se zde objevuje již při líčení událostí²května 1420, kdy v Kutné Hoře došlo k jednání mezi Zikmundem a zástupci Prahy. Pekař při této pří-

ležitosti "nemůže se zajisté ubrániti myšlence, že na rozhodnutí Prahy záležel vývoj dějin národních po celé staletí, že s ním, buď jak buď, souvisí stíny Bílé Hory i všeho, co potom následovalo..." /III,s.46/. Později, v závěrečné kapitole Pekařova Žižky, se s touto otázkou setkáme znovu, proti domněnce o nutné a příčinné souvislosti mezi husitstvím a Bílou Horou jsou zde opět uvedeny výhrady, i když jsou ve srovnání se stanoviskem z knihy o Bílé Hoře poněkud oslabeny: "Je pravda, že Bílou Horu a co po ní následovalo, nesmíme prostě dávat za vinu husitství; souvislost přímá i nepřímá tu sice je všude; lze říci, že z hory Vítkovy vedla vskutku cesta na Bílou Horu... Ale nikdo nemůže dokázati, že by vývoj nutně musil bráti se tím směrem, že nebyly vyloučeny jiné možnosti a jiné výsledky; nemluvě o tom, že by bylo nespravedlivé vinití revoluci z pohrom, jež nemohla rozumně předpovídati." /III,s.321-322/. Výhrady jdou však stranou, když Pekař v předmluvě ke svému Žižkovi, která byla napsána a vydána po dokončení celého díla, podává truchlivý obraz následků husitské revoluce: "...po patnácti letech v Basileji nedocílono víc než čeho bylo lze dosíci již r. 1420, země byla spuštěna, zbavena většiny památek krasoumy a dílen kulturních, ochuzena o největší díl inteligence i o možnost ji zněvu vychovati,

podlomena ve své neobyčejné kulturní vitalitě, odcizena duchovnímu proudění evropskému, izolována a zmalicherněna v neplodných kněžských hádkách - aby na konec, ohuzena a zmatena i v hrdém sebevědomí národním, jež jí dalo před časy tolik duševní síly, hledala záchranu v německém protestantismu; cesta s ním šla na Bílou Horu." /IV, s.XIII-XIV/.

Tento Pekařův zhuštěný výklad o cestě českého národa od husitství k Bílé Hoře je nesmírně působivý - je napsán se zjevným vnitřním vzrušením. Přesto má zřejmě slabiny. Smír /rozuměj: smír, který by nebyl naprostou kapitulací husitů/ mezi husity a církví byl roku 1420 téměř vyloučen, negativní následky husitské revoluce pro český národ jsou Pekařem značně přehnány. Ale zvláštní pozornost si zaslouží závěrečná část Pekařova výkladu. Přiklonila se většina Čechů k protestantismu skutečně proto, že byla "odcizena duchovnímu proudění evropskému" a "zmatena i v hrdém sebevědomí národním"? Má historik vůbec právo tvrdit, že "nebyti husitismu, nebyli bychom v 16.st. propadli protestantismu", jak píše Pekař jinde /Smysl českých dějin, s.18/? Vždyť reformace se od dvacátých let 16.století šířila v zaalpském prostředí téměř všude, od románské Francie přes germánské Německo až do slovanského Polska. Proč by se měla vyhnout právě našim zemím? Pekařova

tvrzení jsou čistou spekulací!

Předbělohorského období se týká více Pekařových problematických soudů a úvah; reagoval na ně už Kamil Krofta, jehož Nesmrtelný národ je do jisté míry polemikou s Pekařovým chápáním stavu české společnosti v 16.století.

Z těchto problematických soudů si všimneme jen domněnky /kterou ovšem nevyslovoval jen Pekař/, že nepochybné rozmnožení německého obyvatelstva u nás v 16.století bylo způsobeno především šířením luteránství. Necháme stranou vyšší vrstvy obyvatelstva, a to především proto, že podle Pekaře předbělohorská "protestantská" germanizace "šla po výtce zdola, postupující s luteránskými měšťany a sedláky" /Bílá Hora, s.71/.

K tomu lze říci, že vysvětlovat takový jev, jako bylo stěhování německých venkovanů do Čech v 16.století jen náboženskými důvody /nebo především náboženskými důvody/, je zcela nesprávné. U takových pohybů obyvatelstva nelze přece ze zorného úhlu vypustit hospodářské a demografické příčiny. Čistě náboženské pohnutky můžeme předpokládat jen u těch přistěhovalců, kteří byli pro své náboženské přesvědčení pronásledováni ve své původní vlasti; týká se to především novokřtěnců, kteří se v 16.století usadili na Moravě. Ale v tomto případě šlo o skupinu nepříliš početnou, takže na národnostní vývoj u nás jejich příchod velký vliv

neměl. Podobně tomu bylo také u obyvatelstva městského. Snad s tím rozdílem, že po reformaci přestaly ve městech platit na nějakou dobu bariéry, které ztěžovaly, aby se do měst většinou katolických stěhovali kališníci a do měst většinou kališnických katolíci. Odstraněním těchto bariér bylo pochopitelně stěhování Němců do měst s českou většinou usnadněno. Jenže právě Pekař tvrdil, že tyto bariéry měly na národnostní vývoj některých měst neblahý vliv /podle něho zabránily počeštění největších moravských měst/, kromě toho lze tyto bariéry pokládat za jev nepřirozený, který nemohl mít trvalou platnost. Koncem 16. a počátkem 17. století začaly ostatně tyto bariéry vznikat znovu, když královští úředníci a městské rady ztěžovaly v některých městech přijímání nekatolíků za měšťany. Celkově přitom platí o městech totéž, co o venkovu: základní příčiny stěhování německy mluvících osob do českých a moravských měst byly hospodářské a demografické, náboženské důvody byly podružné.

Přiblížili jsme se k bělohorskému období a tím také k jednomu z nejrozšířenějších mýtů, které souvisejí s Josefem Pekařem. Oč jde? Podle Pekaře byli Češi počátkem 16. století rozdvojeni. Protestanti a katolíci "spravovali se duchem z ciziny vycházejícím"; národní myšlenka ustupuje do pozadí, "a tak na české půdě rostě

a prohluboje se zápas, v němž Čechové sami jeví se víc předními voji a bezmála nástroji dvou cizích, k srážce se chystajících kultur a světů, z nichž jedna kultura byla v jádře svém r o m á n s k á, druhá g e r m á n - s k á." /Bílá Hora, s. 34/. Vidíme, že Pekařova formulace byla dost opatrná, slůvka "bezmála" a "v jádře svém" omezují všeobecnou platnost soudu. Jenže Pekařova myšlenka se ujala a ti, co na Pekaře navazovali, jeho omezení již ne-respektovali. Podle nich došlo na Bílé Hoře k srážce kultury germánské a románské, přičemž románská kultura byla vyšší a pro český národ méně nebezpečná, protože románský svět byl ve vztahu k našemu národu jazykově indiferentní. Připomínám zde v předchozí kapitole citovaný výrok R. Malého, že Bílá Hora znamenala "jen vítězství románského kulturního okruhu nad germánským".

Vrátíme se k citátu z Pekaře. Po jeho přečtení si musíme vzpomenout na to, co napsal ve svém Smyslu českých dějin. Tam zdůrazňoval, že české země jsou součástí západoevropské civilizace, že hlavním prvkem českých dějin je přijímání podnětů z této kulturní oblasti. I ve svém Žižkově neopomněl připomenout, že Hus a husité přijímali základní myšlenky svého učení z ciziny, aniž by tvrdil, že tyto myšlenky byly pro české prostředí cizí. Proč

tedy ve své Bílé Hoře s takovou nelibostí konstatuje, že Češi v bělohorské době "spravovali se duchem z ciziny vycházejícím" a že byli "bezmála nástroji dvou cizích, k srážce se chystajících světů"? Tyto jeho soudy nejsou přitom jen v rozporu s jeho o něco pozdějším pojetím českých dějin, ale jsou i samy o sobě velmi problematické. Češi nebyli v předbělohorském období obětí cizích sporů, šlo o spory, které probíhaly v celé /nebo téměř celé/ západní a střední Evropě a které byly proto i našimi spory. Tyto spory přitom nerozdvojily jen náš národ, k rozdělení došlo i u Francouzů, Němců, Slováků, Maďarů i Poláků! Skutečnost, že na boj mezi reformací a pětireformací nakonec doplatil náš národ nejvíce, je už jiná otázka.

Západoevropská civilizace jako velká kulturní oblast událostmi z 16.století nepřestala existovat. Nadále trvala komunikace a vzájemné ovlivňování všech zemí a národů žijících v jižní, západní, střední a severní Evropě, ať už šlo o ekonomiku, umění nebo o vědu; dokonce i v politické oblasti převažovaly někdy mocensko-politické motivy nad ideovými rozpory, takže v 16.století se katolický francouzský král spojoval s německými protestanty proti katolickému císaři a v následujícím století kardinál římské církve sjednával spojenectví katolické Francie s luterským Švédskem proti katolickým

Habsburkům. Ale nelze přitom zastírat, že zde vznikly hluboké rozdíly, rozdíly ve víře stejně jako třeba v sakrálním umění, že se západoevropská civilizace skutečně rozdělila na dva světy; byl to svět katolický a protestantský, svět reformace a protireformace.

Pekař však nemluví o světě katolickém a protestantském, ale o světě germánském a románském. Má tato druhá dvojice být jiným označením pro dvojici první? Je pravda, že většina Evropanů mluvících románskými jazyky zůstala katolická a většina Evropanů mluvících germánskými jazyky šla s reformací. Ale musíme si uvědomit, že proto ještě nelze ztotožňovat germánství s protestantismem a románství s katolicismem: katolíky zůstali Vlámové a značná část Němců, snad nejvýznamnější protestantský teolog Kalvín byl Francouz a reformace měla v 16. století ve Francii dost významné úspěchy. A to ještě z tohoto rozdělení na dva "světy" vypadají Poláci, Češi, Slováci, Irové, Litvané, Maďaři a další negermánské a nerománské národy. Je ovšem možné, že Pekař, když psal o germánském a románském světě, neměl na mysli svět katolický a protestantský, ale nějaké kulturní okruhy. Ale co je to románská, co je to germánská kultura? Tvoří španělská, italská a francouzská kultura na straně jedné a kultura německá, britská, nizozemská a severská na straně druhé celky, které je možno stavět pro-

ti sobě tak ostře, aby se dalo mluvit o dvou světech? Při četbě Pekařovy Bílé Hory lze dojít také k domněnce, že si Pekař pod "germánskou" a "románskou" kulturou představoval celky podstatně užší. Zmiňuje se o tom, že "kato-
líci čeští spravovali se duchem z ciziny vycházejícím; kulturní prostředí vlašské a španělské, o něž se opírali, bylo tou dobou v Evropě svým bohatstvím a významem daleko nejsilnější" /Bílá Hora, s. 34/. Tedy: k "světu" románskému patří jen Italové a Španělé? "Germánský svět" pak u Pekaře představují především němečtí luteráni; na ně hledí Pekař s despektem, luteránství je pro něho kulturně chudé a národně nebezpečné /Bílá Hora, s. 106/, zatímco kalvínství stojí podle něho výše /tamtéž, s. 33/ a případné kulturní styky s Holandskem a Anglií pokládá Pekař pro naše země za "úrodnější" /tamtéž, s. 158/.

Aby mi bylo dobře rozuměno, musím podotknout, že nezavrhuji pro 16. a 17. století termín "románská kultura", zvláště užívají-li ho dějepisci umění. /Značně problematický je naproti tomu "svět germánský"/. Tvrdím jen, že "románská kultura" a "germánská kultura" jsou označení značně nepřesná a nejasná, takže s jejich pomocí nelze odpovědně vysvětlovat takové historické události, jako byla bělohorská bitva a třicetiletá válka. A jsou-li tato označení nepřesná a nejasná, je pochopitelně dost pochybené soudit, která z těchto kultur byla vyšší. Proble-

matičnost takového soudu má i jiný důvod. Italská hudba a italské výtvarné umění 16. a 17. století měly nepochybně vysokou úroveň. Ale stačí to k tomu, abychom už proto prohlásili, že románská kultura byla vyšší? Je zajímavé, že na jediném místě, kde se Pekař konkrétně zmiňuje o tom, v čem byla "románská kultura" vyšší, dočteme se věci, které nám převahu "románského světa" néstaví do příliš sympatického světla: "Byla v tom prostě převaha kulturně i tradičně výše stojící společnosti románské... Tato společnost, vyšlá v podstatě z vlašského kulturního prostředí, dovedla sic také strávit hodiny na modlitbách, ale argumenty moci vládla... mnohem dokonaleji a uměla pro větší slávu boží býti naprosto nevybíravou ve volbě prostředků. Ti tam daleko v Čechách, co tohoto kulturního střihu, jenž byl Moudou nejvznešenější společností, ještě nedorostli, ti posedlačení čeští zemané, jimž nepochopitelný byl kult skvělého tyрана a obdiv násilných praktik jeho, nestáli proto v očích italských kavalírů tak vysoko." /Bílá Hora, s.44/.

Ale i kdybychom byli nakonec ochotní pro dobu, v které došlo k bitvě na Bílé Hoře, přijmout existenci "světa románského" a "světa germánského", přece jen bychom museli odmítnout tvrzení, že Bílá Hora byla "jen vítězstvím románského kulturního okruhu nad germánským". To je nepřipustné zjednodušování historických

událostí. Vždyť Bílá Hora neznamenal jen vítězství katolického tábora nad protestantským. Šlo přece také o boj mezi stavovským zřízením a nastupujícím panovnickým absolutismem, o mocenskopolitické a hospodářské zájmy jednotlivých států a v neposlední řadě o osud národů. Uvedené tvrzení je nesprávné. Pekař je ovšem sám neproněsl, ale o tom, že k tomuto historickému mýtu dal základní podnět, není sporu.

- - -

Josef Pekař, velký bojovník proti historickým mýtům, byl tedy i jejich původcem. To ovšem nezmenšuje jeho velikost. Vykonal při zkoumání našich dějin velký kus práce a do vytváření celkového obrazu českých dějin zasáhl velmi podstatně. Mohl se někdy mýlit, nemusíme s ním vždy souhlasit, některé jeho názory mohou být pro nás nepřijatelné. I ve své době budil odpor, ale přitom vždy vzbuzoval respekt. Svědčí o tom i dvě věty z příspěvku, který k jeho šedesátinám napsal jeho žák a velký oponent Jan Slavík /cituji dle K. Krofity, 1930, s.4/: "I kdyby profesor Pekař ve svých konservativních výpravách došel k názorům ještě nepřijatelnějším, než vyslovil v předvečer své šedesátky, nezměnilo by to nic na skutečnosti, že je mezi českými dějepisci zjevem nejmohutnějším. Snad ho někteří jeho vrstevníci předčí

všestrannější erudicí, kritickou střízlivostí nebo důkladností ve sbírání pramenné látky, ale pokud se týče historického posvěcení Pekař zaujímá mezi žáky tak zvané Gollovy školy místo jedinečné."

Bibliografická poznámka

Svůj příspěvek jsem nedoprovodil poznámkami, proto uvádím alespoň bibliografické údaje prací, z kterých jsem citoval nebo na které jsem se odvolával:

Jaroslav Goll, Historický rozbor básní Rukopisu královédvorského: Oldřicha, Beneše Heřmanova a Jaroslava, Praha 1886.

František Kalivoda, Husitská revoluce a poděbradská epocha, Filosofický časopis 13, 1965.

Jiří Kejř, Jan Žižka jako politik a státník, Jihočeský sborník historický, 43, 1974.

Božena Komárková, "Česká otázka" v průběhu století /Tři poznámky/, Brno 1985 /strojopis/

Kamil Krofta, Josef Pekař, Praha, 1930; Žižka a husitská revoluce, Praha 1937; Nesmrtelný národ, Praha 1940.

František Kutnar, Na okraj historického díla Josefa Pekaře, in Josef Pekař, Postavy a problémy českých dějin, Praha 1970 /náklad knihy byl zničen/; Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví II, Praha 1977.

Radek Malý, Má "smysl českých dějin" ještě nějaký smysl?, Pojetí českých dějin I, 1986 /strojopisný sborník/.

Jan Pachta, Pekař a pekařovština v českém dějepisectví, Brno 1950.

Josef Pekař, Hrubá Skála /Příspěvek k historické topografii a ke sporu o Rukopis královédvorský/, Athenaeum 8, 1890-1891; Masarykova česká filosofie, Praha 1912; Bílá Hora, její příčiny a následky, Praha 1921; Tři kapitoly z boje o sv. Jana Nepomuckého, in Z duchovních dějin českých, Praha 1941; Smysl českých dějin. O nový názor na české dějiny, Praha 1929; Žižka a jeho doba I-IV, Praha 1927-1933; K výročí Lipan, in Z duchovních dějin českých, Praha 1941; O Husovi a husitství, tamtéž.

Přehled dějin Československa I/1, I/2, Praha 1980, 1982.

Jan Rohan, Josef Pekař a jeho odkaz, Statě historické, sociologické, kritiky a glosy, Praha 1982 /strojopisný sborník/.

Jan Slavík, Pekař contra Masaryk, Praha 1929.

Slovník cizích slov /dr. Ladislav Rejman/, Praha 1966.

František Šmahel, Jan Žižka, Praha 1969; Le révolution hussite, une anomalie historique, Paris 1985.

Luboš Kohout

Josef Pekař očima svých kritiků

V průběhu své asi pětáctiřicetileté vědecké tvorby publikoval Josef Pekař více než 400 prací. Patří sem mnohasetstránková profilová díla i útlejší studie, recenze, poznámky k recenzím jiných autorů, polemiky i příležitostné popularizační články k výročím v denním i periodickém tisku. Aktivně se účastnil téměř všech významnějších diskusí, jež pohnuly národním vědomím i svědomím /o pravosti Rukopisů, o svatováclavské tradici, o problematice česko-německých vztahů a německého vlivu na český vývoj, o významu svatojanské tradice v našich dějinách, o "smyslu" českých dějin, o problematice zachování či likvidace Rakousko-Uherska, o osudech a perspektivách nové republiky Československé/.

Vzdělaný a talentovaný historik, o němž Goll výstižně napsal, že měl něco, co se v apatyce nekoupí, věnoval pozornost hlavně vrcholným dějinným křížovatkám, určujícím na desetiletí, ba staletí české národní a státní osudy. V souladu s jinými historiky je nachází v době václavsko-boleslavského formování rané feu-

dálního českého státu, v době přechodu od univerzality k utváření české národnosti, v době husitské, v Bílé Hoře a jejích důsledcích, v kořenech a procesu národního "ohrožení", v první světové válce a v poválečné /meziválečné/ evropské i naší krizi. - Zde je těžiště obecného a novátorského díla Pekařova jak v oblasti pramenné, tak interpretační.

Jako žádný jiný historik po Palackém vytvořil Pekař, ovšem v kvalitativně nové, vyšší fázi rozvoje světové i české historické vědy, přemnohé závažné předpoklady pro syntetický pohled na celek českých národních dějin. Jeho náběh k dějinné syntézi byl však poznamenán - více negativně než pozitivně - politickým i světonázorovým konzervatismem, tím pak jednostranností a ne vždy přesvědčivostí generalizujících soudů. Volal takto po kvalifikované, rovněž syntetizující opONENTUŘE. Podrobný a všestranně zdůvodněný syntetizující pohled na české dějiny nestál již podat, jak konstatoval jemu vědecky i osobně blízký J. Šusta na počátku roku 1937, kdy se ne pouze historická, ale i veškerá aktivně politicky a historicky myslící veřejnost česká loučila se zesnulým historikem.

Za syntézu českých dějin ovšem nelze považovat ani počín Pekařova oponenta V. Novotného, který psal a redigoval mnohasvazkové české dějiny, leč nedokončené, a navíc rozpadající se

do - jistě účtyhodných a přínosných - velkomonografických analýz. K syntetickému pohledu na československý dějinný vývoj má ovšem daleko i naše poválečná historiografie. Rostoucí celkové kvantum historické materie nelze zřejmě zvládnout silami jedince, byť sebe lépe vědecky připraveného. Objektivní syntéza opravdu na vysoké vědecké úrovni je možná jen na základě vzájemné oponentury celých týmů historiků, samozřejmě světonázorově, politicky i metodologicky nikoli jednotně smýšlejících. Rozhodující pro zajištění badatelského a interpretačního progresu bude konfrontace svobodné tvorby všech tří základních proudů naší historiografie: marxistického, občanskodemokratického a křesťansko-konfesičního, vždy s početnými podproudy i specifickými vyhraněnými individuálními stanovisky.

Obrovité Pekařovo dílo vyvolalo tvorbu velice početné historické obce, z rozličných pozic hodnotící jeho přínos rozvoji české historické vědy. K Pekařovi přátelské, méně kritické literatuře patří díla R. Holinky, J. Šusty, A. Nováka a j. V integrálně katolickém směru "domýšleli" a pozitivní soudy o Pekařově tvorbě vyslovovali Z. Kalista, B. Chudoba a jiní. - Mezi kritiky vynikli K. Krofta, J. Slavík, V. Novotný, R. Urbánek, F. M. Bartoš, Z. Nejedlý, O. Odložilík, žurnalista J. Herben, F. X. Šalda, J. Werstadt, J. Popelová, evangelíci F. Hrejša,

J.B. Čapek, J.L. Hromádka, z marxistů K.Konrád, J. Šverma, V. Husa aj. Po válce polemizuje s Pekařovým pojetím dějinné periodizace věcně a na uspokojivé úrovni V. Husa. Silně protipekařovské ladění mají poválečné práce Z. Nejedlého a zejména J. Pachty.

V novější a současné produkci podávají přímou či nepřímou, ostřejší, či podmíněnou kritiku Pekařova pohledu na české dějiny početní autoři, z nichž uvádíme alespoň nejpřednější: Macek, Graus, Šmahel, Molnár, Kejř, Spěváček, Kalivoda, Nový, Fiala, Machovec, Polišenský, Janáček, Klíma, Kočí, Robek, Hrabák, Petráň, Janeček, Hroch, Urban, Haubelt a jiní.

Klad spatřuji v tom, že ubývá direktních kritik typu oněch z konce čtyřicátých a počátku padesátých let, a naopak, na postupu je ona žádoucí kritika vlastním pozitivním dílem. Tenhle soud neplatí jen o literatuře z volnějších let šedesátých, nýbrž i o dost významné části literatury éry "normalizace".

Za událost prvořadého významu pro českou historiografii lze uznat publikování díla Františka Kutnara "Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví II" - SNPL 1978, 562 str. - O tom, že pod povrchem "monolitní" jednoty české historické fronty probíhá zápas mezi demokraty a antidemokraty svědčí výmluvně jak to, že v dusné atmosféře sedmdesátých let vůbec kniha mohla vyjít, tak i "tatarské" nájezdy

proti autorovi z pozic stalinistické ortodoxie. Zesnulý již historik podal totiž uměřenou kritiku veškeré čs. historické produkce vymezeného období a často pozitivně hodnotil i tvorbu zakřikovaných autorů a děl, zdobených epitety "konzervativní", či dokonce "reakční" a "kontra-revoluční". Asi nejvíce podráždil jeho pohled na dílo Pekařovo. Představuje totiž zdůvodněnou a proto vítězí kritiku toho, co symbolizují jména Pachtý a poválečného Nejedlého. Spolu s těmito politizujícími historiky i Kutnar hodnotí negativně politicky konzervativní postoje některých historiků, Pekaře nejvíce. Ovšem těžiště hodnocení nejsou u něho politické postoje, nýbrž historikovo dílo. Čím přispěl exaktnějšímu poznání národních a státních dějin. To je jediné spolehlivé kritérium pro určení přínosu historika, i když nelze abstrahovat od toho, jak kvality díla i celkovou velikost tvorby historikovy ovlivnil jeho světový názor, politické i občanské postoje. /V tomto směru za Kutnarovou prací značně ustupuje studie Tomáše Vojtěcha: "Česká historiografie a pozitivismus", Academia Praha 1984/. Pozorný čtenář Kutnara zřejmě dospěje k názoru, že v dějinách naší historiografie /na rozdíl třeba od Francie/ se neprojevila přímá úměra mezi politicky progresivními postoji a kvantitou a kvalitou tvorby historiků. Došlo naopak k "dějinnému

žertu": výrazně se projevila úměra nepřímá. Rozvoji české historické vědy prospěli více autoři - nejvýznamnější byli právě J. Pekař a J. Šusta - vyjadřující dost zřetelně své konzervativní politické postoje.

Za největší přínos Kutnarovy práce považují to, že se nikterak nestaví proti marxistické metodologické i věcně obsahové diskontinuitě v cestě soudobého historika za poznáním objektivní pravdy o našich dějinách, ale že současně upozorňuje na nezbytnost k o n t i n u i - t y historikova bádání a myšlení. Kriticky a přesvědčivě znějí jeho myšlenky: "Historik při pohledu na svou vlastní práci a při jejím hodnocení nemůže anulovat to, co bylo. Popíral by sám sebe a vyvrátil by raison d' être své existence." /str.6 cit.d./

1. Odborná vědecká, filosofická a politická determinovanost Josefa Pekaře

V "gollovské" historické "škole", v níž a z níž Josef Pekař vyrůstal, nepřevládal, až do doby, kdy se rozštěpila, důraz na spekulaci, typický zejména pro hegelovsky pojatou variantu historické práce, nýbrž na empirii, v souladu s pozitivismem a vlivným tehdy "rankeovským". Historický výzkum se má opírat především o prameny, jejichž hodnověrnost je garantována soustavou speciálních metod, rozpraco-

vaných pomocnými vědami historickými. Výklad minulosti má být co nejúplnější, tedy popsat co a jak se stalo i proč se stalo. Historikové tohoto směru se ovšem netázali, zda se za vždy jedinečným a neopakovatelným faktem, událostí, procesem, za historickými nahodilostmi neprojeví nějaké objektivní zákonitosti historického procesu. A české dějiny mají být chápány v kontextu s evropským, zejména západoevropským, nejvíce německým vlivem.

Zpočátku tito historikové odmítali osvětářské, výchovné poslání historie. Nechtěli ji stavět do služeb politických, kulturních, náboženských i jiných snah a cílů současnosti, ač nevyklučovali možnost využít závěrů vědeckého poznání historiků v dílech politiků, umělců, spisovatelů. Právě v tomto směru je kritizoval Masaryk, Nejedlý i jiní, požadující, aby věda prospívala potřebám plodného národního života. Těžištěm prvního Pekařova vystoupení proti Masarykovi z r. 1912 byla pak výtku, že Masaryk, ke škodě historické vědy, vytyčuje postulát její politické a kulturní angažovanosti, Pekař odmítá Masarykovu výzvu, že povinností historika je zjistit, "co naše historie nám a světu znamená, co je její smysl, její idea". Bere v pochybnost Masarykovu víru, že historie národů není nahodilá, nýbrž se v ní objevuje určitý plán prozřetelnosti. Takto se prý Masaryk

ocítl dokonale ve středověku, po boku sv. Augustina /"De civitate Dei"/. Pekař odmítá myšlenku vyslovovat jakékoli kánonistické výklady o "smyslu dějin". Historiografie by se mohla snadno ocitnout v Prokrustově loži sociologických schémat, apriorních dedukcí. Badatelská práce by byla nahrazována vybíráním historických faktů pouze pro zdůvodnění předem vytýčených tezí. Zpolitizování historické vědy by znamenalo její likvidaci jakožto vědy. Masarykovu jistotu libovali ve volbě osob a jejich myšlenek Pekař ironizoval, že prý Masaryk mohl svou "Českou otázku" opatřit raději titulem "Moji příbuzní v českých dějinách". /Ovšem o deset či patnáct let později mohli oponenti novému, od pozitivismu se odklánějícímu Pekařovi vytýkat totéž, možná v ještě větší míře, než činil on vůči Masarykovi./ Svě tehdejší krédo Pekař shrnuje: "Dříve než bude možno budovat paláce dějinně filosofických konstrukcí, je třeba vyšetřiti co nejspolehlivěji a nejúzkostlivěji povahu a jistotu faktů."

Je zřejmé, že takováto rigorózní stanoviska "školy" musila být nutně porušována i samotnými jejich stoupenci. Pekař zdaleka nebyl výjimkou. Kupř. již r. 1897 rozhodně brání kvality české kultury proti jejímu snižování a přeceňování německých vlivů v dílech německých historiků.

Stále intenzivnější byly objektivní tlaky měnící se a vždy konfliktní situace národa a jeho profilových tříd. I ti nejchladnější zastánci "vědy pro vědu samu" neodolali tlaku národního tělesa a více či méně se začali politicky angažovat i svojí historickou tvorbou.

Konstatují shodu mezi Kutnarem, Vojtěchem i dříve publikujícím Nejedlým, pokud vyvozují postupující diferenciaci původně jednotné "gollovské školy" primérně nikoli z rozdílných přístupů metodologických - i když i ty hrály roli - nýbrž z prohlubujících se rozporů s v ě - t o n á z o r o v ý c h a hlavně p o l i - t i c k ý c h .

Kutnar charakterizuje první směr, symbolizovaný jménem a dílem V. Kovotného, jako politicky progresivnější. Již poválečný Nejedlý - Vojtěch se s ním ztotožňuje - hovoří o proudu buržoazně-demokratiokém a uvádí navíc K.Krof-tu, J.Bidla, J.Glücklicha, B. Navrátila, O. Odložilíka, M. Paulovou, R. Urbánka, J.Werstadta. - Naopak, druhou linii, jejímž nej-přednějším představitelem byl Pekař, charakterizuje Nejedlý i Kutnar shodně jako politicky konzervativní. Nejedlý sem řadí též J. Šustu, V. Chaloupeckého, K. Stloukala. Kutnar u tohoto proudu pozitivně vyzvedává jeho sklon k syntézi o teoretické úvaze i větší důraz na dějiny hospodářské a sociální oproti proudu

prvnímu, jenž se věnoval více politickým a náboženským dějinám. Tito historikové nesdílejí gnoseologický optimismus první skupiny a snaží se hranice historického poznání posunout vnitřním nazíráním, introspekci a intuicí i subjektivním ztvárněním vědecky objektivně dosaženého poznání. "Oba směry měly své oprávnění, doplňovaly se a vytvářely celek české historiografie. Rozhojnily poznání, vnesly do něho názorové bohatství a schopnost vyšších koncepcí, podléhaly však specifickému subjektivismu historického vidění více, než by si chtěly navzájem připustit a přiznat relativnost svého, někdy tvrdošíjně hájeného stanoviska." /str.99,cit.d./

Na rozdíl od Vojtěcha Kutnar kategoricky neodsuzuje metodologická stanoviska konzervativního proudu a přiznává, že přes problematičnost mohla být a někdy i byla gnoseologickým přínosem. Vojtěch naopak tvrdí, že jím nebyla a ani nemohla být pro výrazný subjektivní idealismus a politicky konzervativní profil těchto historiků, promítající se zřetelně do většiny jejich děl. Nicméně se Kutnar Vojtěchovi přibližuje tam, kde charakterizuje Pekařův vývoj a porovnává jej s původním gollovským postulátem, jímž byly objektivismus, střízlivost, neangažovanost politická, vylučování hodnotících, zejména etizujících hledisek.

Pekař posléze stanul na pozicích politické a světonázorové angažovanosti historika, jež dříve, zejména v polemice s Masarykem, odmítal. Původní pozitivista se propracoval ke spiritualistovi, metafyzicky "prožívajícímu" dějiny, akceptujícímu "duchovědné podněty", včetně iracionalistického intuitivismu. Historikovo "prožívání" dějinné skutečnosti považuje Pekař za podmínku a počátek jeho plodné tvůrčí činnosti. Pravda, jeho "vciťování" do minulosti nikdy nezaujalo plně místo r a c i o n á l - n í a n a l ý z y a s y n t é z y, dříve v jeho pracích jednoznačně domunijící, v každém případě ji však ovlivnilo. Někdy ve smyslu kladném / těžko by mohl kupř. tak plasticky vylíčit život českého poddaného a šlechtice ve své "Knize o Kosti", kdyby nebylo tohoto "vciťování se" do života zkoumané doby/, většinou však z á p o r n é m, jak vyplývá z následujícího kritického pohledu na jeho dílo.

Dobře tyto nedostatky charakterizuje znovu Kutnar: "... tento subjektivní spiritualismus byl nekonečně vzdálen historickému myšlení Gollova a celé české pozitivistické historiografii, ale byl stejně tak vzdálen objektivitě historickomaterialistického vidění sociální skutečnosti... Zůstávalo... otázkou, zda subjektivistické vmyšlování a vciťování do neexistující historické situace může vůbec čelit

nejistotě poznání a být metodou, která by mohla proniknout bezpečnějším poznáním k historické realitě." /str.312/ Dle Pekaře je smysl dějin poznatelný nejen prostřednictvím filosofie dějin, ale spíše na základě víry. Nevyloučil zcela, že podle Heideggera jen křesťan může plněji pochopit dějiny...

Ve svém periodizačním schématu přejímá Pekař měřítko od uměleckého historika Maxe Dvořáka. Myšlenkovou strukturu doby i její duchovní styl lze prý nejlépe pochopit z děl výtvarného umění. České dějiny takto člení do období románského, gotického, renesančního, barokního, osvěcenského, romantického. Pro nejnovější dobu od r.1848 nenachází však adekvátní výraz. V učebnici pro oktávu z r.1914 hovoří tudíž o éře vlády císaře Františka Josefa, čímž přiznává bezmocnost nalézt "ducha" složité doby, kdy nastupuje nejprve liberalistický kapitalismus volné soutěže a na hranicích 19. a 20. století je vystřídán kapitalismem monopolistickým. Takto Pekař, uznávající nejen deklarativně, ale i svými vrcholnými díly velký význam hospodářského a sociálního faktoru v dějinách, nepovažuje jej za základní determinanty historického vývoje, nýbrž znovu prosazuje svůj výrazný historický idealismus. V tom jej následuje ve své edici monumentálních dějin světových i J. Šusta.

Pekař hovoří o "duchu" každé dějinné periody, přičemž každá následující představuje nega-

ci té předcházející. Takto se údajně střídají a obsahově, myšlenkově negují období mocenského řádu, autority a kázně a období novátorského pohybu, svobody a touhy. Zřetelně tu probleskuje myšlenka o cyklickém pohybu dějin, jak ji vyjádřil italský G. Vico ve svých "Principech nové vědy". Tím ovšem Pekař popírá Hegelovu myšlenku o "spirálovitém", vždy vzestupném pohybu v "jinobytí" světového ducha, tedy myšlenku s p o l e č e n s k é h o p o k r o k u .

Svémi vrcholnými studiiemi i četnými polemikami prokazuje zřetelně své sympatie s oněmi periodami řádu, autority, kázně /dodal bych statiky, konzervace dosaženého, společenské harmonie, tedy třídní spolupráce, smíru/ i svůj odpor k obdobím prudkého společenského pohybu, společenských krizí, rozkolísání a zpochybnění, boření starých a utváření nových hodnot. Favorizuje tudíž dobu "gotickou", "barokní", "romantickou".

Po značném váhání a původním odmítání se Pekař r.1928 a později zapojil do obnovené diskuse o "smyslu" českých dějin. Někteří autoři - zřejmě zjednodušeně - hovoří o střetu přístupu "filosofa" a "historika" k historické látce a zdůrazňují Masarykův "diletantismus" a Pekařovu kvalifikaci. Ovšem mezi Pekařovými oponenty byli přemnozí kvalifikovaní historikové, mj. i Pekařův vrstevník K.Krofta, či Pekařovi žáci

J. Slavík a J. Werstadt.

Smysl dějin se Pekařovi zužuje a konkretizuje do několika faktorů hmotné a duchovní povahy, z nichž jeden činitel, myšlenka národa, je ve své působnosti druhým nadřazena a Pekař ji chápe jako nejvlastnější smysl a podmínku českých dějin. Ovšem nikdy nepodal z hlediska svého, idealistického dějinného pohledu nějakou hlubší charakteristiku národního společenství. Před válkou ještě poněkud povýšil svůj dějinný nacionalismus nad "moderní" nacionalismus 19. a 20. století, ale později mu jejich obsah splývá s buržoasním nacionalismem. Omezil se na nic podstatného nevypovídající definici národa jakožto "sounáležitost krevní a jazykovou a snahu prospěti zájmům, zdatu, vzniku i slávě obce národní", přičemž tyto "zájmy" nikterak nespecifikoval. Zřejmě právem mu mnozí vytýkali nekonkrétnost a mlhovitost. Do nové diskuse vstoupil poněkud originálně, neboť k překvapení zainteresovaných diskutantů prohlásil, že vlastně své pohledy formuloval již v "mé knize pro oktávu" /Dějiny naší říše/ z r. 1914, tedy pouhé dva roky po polemice s Masarykem, v níž jakoukoli diskusi o údajném "smyslu" českých dějin příkře odmítl. V rozvedené podobě přidává k hlavnímu faktoru ještě čtyři další:

1/ Rozhodující vliv Evropy na náš národní

vývoj: "Tedy ne pouze stýkání a potýkání podle formule Palackého, ale stále přejímání, podléhání, sycení se vzorem Života a myšlenky pokročilejších sousedů světa germánského a románského je nejmoocnějším a nejvýznamnějším faktem a faktorem našich dějin".

2/ Druhým faktorem je naše geografická poloha mezi národy, zejména Němci, "jejichž prostřednictvím a v jejichž rouše vstupovaly k nám pokroky, vzory a duchovní směrnice Evropy". Německý faktor nepřinesl jenom výchovu k nacionalismu, nýbrž nás "nutil k napodobení, závodění, ke snaze vyrovnat se pokrokům a dovednostem a zámožnosti a moci" Němců. "Jsme-li v schopnosti hospodářské a průmyslové, jsme-li v administrativní kázní a pracovitosti dále než ostatní národové východní, děkujeme za to především výchově německé," Maďaři pak byli spolutvárci našich dějin, pokud nás vtlačili do světa německého a odřízli od Slovanů a Byzance.

3/ Další faktor spatřuje v činiteli osudovém - v náhodě.

4/ Čtvrtým faktorem jsou dle něho "naše dějiny samy". Sem řadí Pekař záměrnou výchovu dějinami a vytváření národní tradice pomocí mýtů. /Hankovy rukopisné padělky, agitace s jménem Husovým, s tradicí táborskou, antikatolická propaganda, využívání Masarykovy teze, že smysl dějin českých je náboženský aj./

Je očividné, že první dva "faktory" vypovídají daleko nejvíce o některých s p e c i f i k á c h dějinného vývoje českého národa, nikoli o "smyslu" dějin; třetí faktor platí univerzálně pro dějiny všech národů. Ve čtvrtém faktoru vystupuje Pekař jako ideolog, pokud také nevzpomíná "protimýtů" katolických, tedy zejména katolické p^{ro}p^ogace kultu nepomucenského i jiných "svatých" i ostré propagace protihusitské, protiprotestantské, protivolnomyšlenkářské, protisemitské i protipřírodovědecké. - V prvních dvou "faktorech", oproti svým stanoviskům v polemikách s německými historiky, zřetelně p ř e c e ň u j e německý vliv - přímý i zprostředkující - na náš vývoj. Možno namítnout, že zejména v 19. a ještě více ve 20. století začínají stále více působit vlivy východní a jihovýchodní /panslavismus, austroslavismus, reakce na polsko-ruské vztahy, vřelý a ostře protirakouský, protiněmecký a protiturecký vztah k osvobozeneckým válkám balkánských Slovanů, pozitivní politické a literární kontakty s Ruskem, Polskem, Balkánem, vlivy tří ruských revolucí aj./. Vlivy světa románského a anglosaského pak působí stále direktněji, bez německého zprostředkování. Mj. si Pekař odporuje s jinou svojí tezí, kdy následky Bílé Hory spatřuje právě v o d l o u č e n í českých zemí od německého a západního světa pro-

testantského i laicko-katolického a osvícenského a v začlenění do sféry kultury španělsko-vlašsko- alpskoněmecké.

Daleko nejzávažnější příčinou hospodářské váhy Čech a Moravy i profesionální zdatnosti lidu bylo surovinové bohatství, na jehož základě dosáhl velký rozmach průmysl a doprava, rychlý rozklad /proti jiným částem Říše/ feudálních vztahů, včetně možnosti masového přístupu českého živlu k technickému i správně-politickému vzdělávání. Všechny vnější vlivy pak národní těleso a k t i v n ě a t v o ř í v ě p ř e p r a c o v á v a l o .

S největšími námitkami se již za Pekařova života setkávala jeho teze o národní myšlence, jakožto "smyslu" dějin.

Zajisté vyjádřil významný dějinný fakt, že se Češi v průběhu svých dějin musili mnohokrát bránit cizímu náporu, zejména německému, mnohdy zápasit o holou existenci. To jistě na rozdíl od jiných, především velkých a hospodářsky silných národů. Hlavní problém Němců či Italů byl daleko nejvíce v otázce národního sjednocení. Ovšem boj za zachování holé existence sváděly i jiné malé národy, takže hovořit o našem specifiku a jedinečnosti nemá smysl.

Masarykovští i jiní Pekařovi oponenti namítali, že takováto snadná a přímo se historikovi nabízející koncepce "smyslu" dějin nevyovídá vůbec nic o n á p l n ě "češství",

"vlastenectví". Správně píše M. Machovec v práci "Tomáš G. Masaryk": "Konstatovat, že obsahem českých dějin je národnost, tj. "češství" je vlastně tautologie, nic se nevypovídá o tom, co vlastně bylo a co je třeba pro to "češství" dělat." /Praha 1968, str. 134/.

Masaryk pak formuloval náplň tohoto "češství" daleko konkrétněji, a ovšem evropštěji a světověji, jako směřování - spolu s jinými národy - k "humanitě", k "demokracii" /byť na náboženském základě "sub speciae aeternitatis", který mnohým, jinak stejně s ním smýšlejících, byl nepřijatelný/, již dovádí až k d e m o - k r a c i i s o c i á l n í. Připomínám v té souvislosti i vynikající studii J. Opata: "T.G. Masaryk v Čechách v letech osmdesátých, 1882-1891", Praha 1985. Masarykovo pojetí demokracie charakterizuje jako: 1/ Otevřený politický systém, založený na existenci dvou základních politických stran - konzervativní a pokrokové; 2/ svoboda individua jako podmínka svobody celé společnosti; 3/ maximální rozvinutí principu samosprávy ve všech sférách společenského života; 4/ stát především jako moc společenské vztahy organizují a harmonizují, aniž by překážela jejich zdravému, přirozenému rozvoji; 5/ neustále obnovovaný konsensus mezi vládci a ovládanými; 6/ realistické oceňování sociálních skutečností a možností jejich rozvoje; 7/ kritický

nedogmatický přístup k otázkám konzervatismu a pokroku /str.XII doslovu/.

Oba, předválečný Pekař i Masaryk, byli pro reformu Rakousko-Uherska. Pekař ji chápal jako realizaci českého státního práva, tedy jako federalizaci Říše, přeměnu dualismu v trialismus, aniž by se vnitřní vývoj nějak podstatně měnil v demokratizačním směru. Za války u svých představ setrval a doplnil je pouze přáním, aby se Rakousko odvrátilo od koalice s Německem a znovu plnilo své původní poslání balančního mocenského faktoru mezi Ruskem a Německem.

Masaryk naopak chápal reformu jako radikální a všestrannou demokratizaci, založenou na principech moderních demokracií západních s postupnou evolucí dováděnou až ke státu sociální spravedlností a vyrovnaní třídních a stavovských rozdílů. V tom se blížil k Šmeralovi, který ovšem jeho některými iluzorními představami netrpěl a chápal, že se tohoto žádoucího vývoje nedosáhne jinak, než tvrdým třídním zápasem. Avšak na rozdíl od Šmerala i Pekaře, kteří - každý z jiných důvodů a s jinými cíli - chtěli Rakousko jako podunajskou veleříši zachovat, Masaryk již těsně před válkou, tím spíše za války pochopil, že Rakousko je v plné demokratické šíři nereformovatelné. V případě vítězství centrálních mocností ve válce hrozí slovan-ským národům, českému zejména, dokonce až geno-

cida. /Ironií dějin je fakt, že Pekařův nacionalismus jej k názoru shodnému s Masarykovým nedovedl/. - Proto se orientoval na Dohodu se všemi z toho plynoucími dalekosáhlými konsekvencemi... Mocenské vakuum, vzniklé po pádu Rakousko-Uherska, měla vyplnit všestranná spolupráce pásma demokratických států mezi Německem a Ruskem, jak to nastínil zejména ve "Světové revoluci" a "Nové Evropě".

K polovině roku 1918 byl již rozklad Rakousko-Uherska nevyhnutelný. Národy Říše obecně přijímaly myšlenku právu na sebeurčení až do vytvoření vlastního státu. Tehdy již neexistovalo ono dilema, jak je až neúnosně dlouho přijímal jako správné i Josef Pekař: b u ě reformované a mocné Rakousko, n e b o mozaika malých buržoasnědemokratických států, neschopných čelit gigantům na východě i na západě. Reálné dilema bylo jiné: b u ě vyjít vstříc neotřesitelné a nezměnitelné vůli národů střední a jihovýchodní Evropy vytvořit vlastní samostatné státy, takto pak usměrnit a modifikovat jejich vůli k obraně nové státnosti i proti sovětskému internacionalismu - n e b o připustit, aby spojení středoevropských národních a demokratických revolucí a revolucí socialistickou smetlo v tomto prostoru kapitalistické panství a ohrozilo je tak v celé Evropě a snad ve světových měřítcích. Zvolení řešení p ř e d v í d a v ý c h politi-

ků Dohody se ukázalo z hlediska zájmů vládnoucí kapitalistické třídy jako správné. Do válečného nebo alespoň politického střetu s bolševickým Ruskem se dostaly všechny nástupnické státy, původní to součásti mocnářství.

Mýlí se oni "zásadoví" slovní indeterministé, kteří se beznadějně pohroužili do totálního d e t e r m i n i s m u , vyvozující naše nejnovější národní a státní tragedie z faktu rozkladu a rozbití Rakousko-Uherska. Poválečný vývoj Evropy až k zničující druhé světové válce nebyl osudově nevyhnutelný; faktory, působící k válce, se vytvářely a sílily jen postupně. Proti nim tu působily naopak síly, směřující k míru, demokracii, národnostní a sociální toleranci a pokroku, tedy faktory, postulované a předpokládané Masarykem a zajišťované a podporované praktickou politikou Benešovou. Příčiny toho, proč nezvítězila humanistická alternativa, pro svět žádoucí, musí historická věda pečlivě zkoumat, vyhledávaje z c h a r a k t e r i s t i k y p o v á l e č n ý c h r o z p o r ů m e z i i m p e r i a l i s t i c k ý c h i r o z p o r ů m e z i i m p e r i a l i s m e m a s o c i a l i s m e m , jejichž nešťastné řešení /vinou nejen německého, nýbrž i celosvětového imperialistického kapitalismu a byrokratizovaného stalinského sovětského "socialismu"/ učinilo druhou světovou válku nevyhnutelnou.

Masaryka a Pekaře ovšem nelze stavět do totálního protikladu, jak činí mnozí z těch, kdož soudí, že právě realizace Pekařovy válečné koncepce by zabraňovala katastrofám věci národa a státu - 1938, 1948 a později. Zejména katoličtí "integralisté" mezi nimi jednak ignorují základní vývojové tendence válečné a bezprostředně poválečné doby, neodstranitelné vývojové determinanty a "mantinely" národního a státního života, jednak zkreslují skutečný vztah Pekař-Masaryk.

V plné shodě s Masarykem Pekař již za války prokazuje, že založit stabilizaci monarchie na panskství Němců a Maďarů zúžením práv národů ostatních uvedlo stát do záhubné války dnešní; jasně a nevyvratitelně prokázala škodlivost dualismu před celým světem.

V člancích, jež vyšly samostatně ve dvou svazcích pod názvem "Z české fronty"/1917 a 1919/ Pekař sebekriticky doznává, že jeho víra v spravedlnost a rozum staré monarchie byla iluzí, avšak nikoli nectí nebo zbabělostí. Neakceptuje sice, ale připouští jistou zdůvodněnost Werstadtovy výtky, že jeho státoprávnícké postoje v době války byly brzdou zahraniční akce odbojové.

Vytvoření samostatného státu československého Pekař jednoznačně uvítal v projevu dne 10.XI. 1918: "Zápas za českou samostatnost vedly především české dějiny. Kdyby jich nebylo, byli by-

chom davem, nemajícím vyššího povědomí sebe, lidem bez cíle a ideálu. Odvahu, pýchu a naději čerpali jsme z minulosti... My, čeští historikové, vítáme českou svobodu, pozdravujeme samostatný stát československý výkřikem nejjásavějším. Víme víc než jiní, čeho jsme dosáhli... Česká svoboda dá nám i nové dějiny. Budeme i nadále potřebovat mnohonásob ideální podpory jejich." V jistém rozporu se svojí dosavadní politickou zkušeností a praxí rozeznává, že svoboda, jejíž jitřenku marně čekali naši otcové a dědové, měla být dosažena v rámci Rakouska, a že svoboda, která nás pozdravila, jest svobodou od Rakouska, "ne s v o b o d o u p o u z e p a n s - k ý c h t ř í d, a l e s v o b o d o u v š e c h." Vděčně vzpomíná myšlének Wilsonových, jež vedly k zetizování války protiněmecké ve válku za nový řád světový, i osvobozovací mise Masaryka a jeho spolupracovníků, zvláště pak českých legií. Tenkrát "my zahořeli nadějí a pýchou, pýchou, že nejsme již trpným, dvojnásob trpným živlem v tom boji božím o novou Evropu, ale že v něm slávou a obětí vyznamenaly se i české prapory". "A nepochybovali jsme, že věštecká slova Palackého o hrozných koncích německé státní morálky, jež postavila moc nad právo, dojdou brzkého splnění. Věřili jsme, že přijde, přece přijde, dějinná Nemesis!"

Podobné myšlenky Pekař vyslovuje i v jubilejním "Svatém Václavu" o deset let později.

Závažným svěděním Pekařova postoje je jeho stať k Masarykovým pětaosmdesátinám. Aniž by jakkoliv ustoupil od svých kritických postojů k jubilantovi, ocenil, co se ocenit slušelo. Vzpomněl, jak Masaryk brzy po příchodu do Prahy stanul v národě "jako zápasník a bojovník přímo apoštolské horlivosti". "Jméno Masarykovo musí se zřetelem k historické jedinečnosti a povaze díla náležeti k největším v našich dějinách."

Opat ve vzpomenuté práci dospívá k závěru: "Ne, Pekaře se kritikové, zpochybňující Masarykovu osvobozovací akci za první světové války a jeho národnostní politiku mezi válkami, dovolávat nemohou. V těchto otázkách stál Pekař ne sice na stejném stanovisku jako Masaryk, ale zásadně přece jen dost blízko po jeho boku... Extrémističtí, nejednou vulgární kritikové Masarykova životního díla se objevovali i po jeho smrti. Zvláště smutnou kapitolu českého duchovního a morálního vývoje v tom směru psali po Mnichovu v podmínkách druhé republiky a v první polovině padesátých let. V prvním případě byli aktéry někteří lidé kolem Durychovy Obnovy, v případě druhém ti, kteří šli jistý čas poslušně, většinou bez kritického rozmyslu, za hlasem V.Kopeckého, zazněvším zvláště agresivně a nenávisťně počátkem roku 1952." /str.XXII-XXIII - doslovu/

V souladu se svými dřívějšími názory vyslo-

vil Pekař v době kulminujícího ohrožení republiky názor, že by se měla česká politická reprezentace pokusit zachránit stát přímým jednáním a narovnáním s nacistickým Německem. Pekař takto činil proto, že si upřímně přál německo-českou dohodu a ovšem naivně soudil, že by snad bylo možné uspořádat vztah k Třetí Říši obdobně, jak se vyvíjely české vztahy k nadnárodní "Svaté Říši římské národa německého". Tím ovšem prokázal bezradnost a nepřipravenost zhodnotit totálně antihumánní tvář nacismu, jemuž šlo o světovládu a zničení jiných, zejména slovanských národů, nikoli o realizaci nějakých práv německé menšiny v rámci Československa.

Dr. Beneš právem - jak prokázal další vývoj - odmítl přímé jednání s Hitlerem jakožto pro národy země a stát s e b e v r a ž e d - n ý p o č i n . Polsko, jež při pádu ČSR se hrálo mimořádně hanebnou roli předního pomocníka nacismu a později neméně zavrženíhodnou, politicky krátkozrakou roli hlavního faktoru, zmařivšího dohodu SSSR se Západem proti Říši, padlo pouze o rok později, v krátké měsíční válce. Beneš nikdy, ani v době mnichovské zrády Západu na věci Československa i na sobě samém, neopustil myšlenku, že s n a c i s m e m n e l z e p a k t o v a t, že s ním za jiné, příznivější konstelace protinacistických sil proběhne v celosvětových měřítcích boj na život

a na smrt, kdy naše místo nemůže být jinde, než v protinacistických řadách. Věřil o p r á v -
n ě n ě ve vítězství antinacistické koalice
a n e o p r á v n ě n ě v příznivou vývojo-
vou cestu SSSR k demokracii a Západu k socialis-
mu. Je druhou věcí, j i n o u d ě j i n n o u
k a p i t o l o u , pokud poměr světových mocen-
ských sil tuto druhou víru neprokázal jako nos-
nou a realizovatelnou.

x x x

Závažnou a s mnohými jinými autory shodnou námitku proti ústřední Pekařově tezi o "smyslu" národních dějin vyjádřil F.X. Šalda: "Smysl českých dějin byl Pekařovi ovšem jen a jen nacionalism. Při větší úctě k Pekařovi zdá se mi ten pojem i příliš historicky nestálý a proměnlivý, i málo obsažný a specificky český, aby mohl mít ten dosah perspektivní, který mu Pekař přikládá." /Šaldův zápisník IX. 1936-1937, str.128/.

Podobně píše i Kutnar ve vzpomenuté výše práci: "Ve svém národním myšlení stál Pekař pevně na domácí půdě a politickou existenci národa chtěl budovat na programu českého státního práva. Filosof a sociolog Masaryk, jemuž šlo především o funkci dějin v živé přítomnosti, usiloval založit svůj humanitní program historicky a v jeho smyslu včlenit českou otázku do evropského myšlenkového vývoje; chtěl povznést obsah češství na světovou úroveň a stavěl ná-

rodní existenci na právu přirozeném." /str.105/. Takto Masaryk znovu vytyčuje původní postulát Gollovy školy, v obecné rovině vždy vehementně i Pekařem uznávaný, ale kupodivu v tak kardinální otázce, jakou je "smysl" národních dějin, nelogicky opuštěný. Právo přirozené pak Masaryk aplikuje i na dějiny Slovenska, zatímco Pekař zastával neoddělitelnost slovenské krajiny od Koruny Svatoštěpánské.

Blízká¹ je mi sociologizující kritika Jana Slavíka, který v četných polemikách s Pekařem vyzvedával především myšlenku o měnícím se obsahu pojmu "národ", jakož i o mnohdy třídně protikladného pojmu "národní zájem". Slavík zřejmě nepopírá možnost a skutečnost celonárodního zájmu, zejména pokud se odehrává boj za uchránění holé národní existence. Zároveň však prokazuje, že národ nikdy nebyl monolitní jednotou, že se vždy střetá^{va}ly zájmy vládnoucích a ovládaných tříd. To shrnuje v útlém polemickém spisku proti nacistickému historikovi Pfitznerovi: "Německý historik o českých dějepiscích a čs.státu", Praha 1937: "Co jsem na sjezdu historiků "endlos und planlos", jak píše Pfitzner, zdůrazňoval, nebyl bolševismus, ale známý požadavek Marxův a Engelsův, že společenské zjevy nejsou nehybné a neměnitelné, nýbrž že jsou stále v pohybu a že dějepisci musí brát na to zřetel. Tento geniální postřeh zakladate-

lů vědeckého marxismu jako teorie sociálního procesu, odhaluje hrubé anachronismy mechanických historiků, o nichž jsem již napsal, že si nedovedou představití společenské útvary /národ, stát, společenskou třídu, pracovitost, svoboda/ jako měnící se zjevy... Vědecký marxismus tedy není "bolševismus", nýbrž pronikavá metoda, která mimo jiné dovede poznati, že za nacionálním křikem skrývají se často zájmy kapitalismu a buržoasní třídy. Dovede rozlišovati mezi slovy německého univerzitního profesora a zájmy třídy, které vědomě nebo nevědomě zastupuje. Vědecký marxismus, jako badatelská metoda dovede poznati, koho má před sebou, jestliže se objeví v Československu /nejen mezi Němci, nýbrž i Čechy/ lidé, sympatizující s hitlerismem, který chce nesnáze německého národa léčiti pokračováním ve středověké brutální politice německých rytířů, výbojem na účet národů jiných." /str. 15-17/. O politické jasnozřivosti a metodologické podnětnosti a stálé aktuálnosti Slavíkových vývodů nemůže být pochyb.

S pozicemi v š e c h výše uvedených kritiků Pekařova pojetí "smyslu" našich dějin se shodují v tom podstatném: "smysl" dějin každého národa je součástí "smyslu" dějin lidstva. Je v tom, čím národ přispěl progresivnímu vývoji všelidskému, všestranné všelidské emancipaci. Proti Masarykovi i Proti Pekařovi /ovšem v jeho pozdější vývojové myšlenkové fázi, nikoli

té z r. 1912/ zdůrazňují, že tento "smysl" národních i lidských dějin nebyl určen "zhůry", jakousi silou transcendentna, nýbrž že si jej stanoví, v souladu s objektivními dějinnými zákonitostmi, či tendencemi, z nichž nelze svévolně "vyskočit", samy národy a lidstvo.

Dosavadní dějiny byly dějinami útlaku člověka nepoznanými, zdánlivě nepoznatelnými a nezvládnutelnými silami přírodními, i dějinami násilí a útlaku jedné části lidstva vůči druhé. Sociálního, národnostního, politického, duchovního. Byly ovšem současně dějinami smysluplného zvládnutí přírody, rozmachu lidského poznání, vědy, výrobních sil, dějinami překonávání všech uvedených podob útlaku v mezilidských, mezinárodních, mezistátních vztazích. Byly dějinami postupu jící svobody, pokroku. - V marxovském pojmu "alienace" /odcizení/ je podstatné: zatímco na jedné straně celá lidská historie, všechny lidské historické výtvoř /také stát, kultura, náboženství/ jsou výrazem vlastních možností člověka, jeho tvořivé práce, pak na druhé straně člověk stále existoval pouze tak, že bezděčně a nechtěně tyto vlastní výtvoř od sebe odlučoval a potom je nacházel postavené proti sobě, jako určité materiální, sociální nebo ideologické síly. Člověkův svět byl až dosud vždy rozdvojený svět. V této roz-

dvojenosti byl m o c n ý člověk, tvůrce svých dějin, historicky b e z m o c n ý, z n e - p r á v n ě n ý, p o n í ž e n ý.

Ovšem rozličné vývojové formy alienace měly v určitých historických vývojových podmínkách svůj historicky podmíněný pokrokový význam, v tomto smyslu je historie člověka i historií desalienačních momentů a procesů, historií překonávání odcizení. J e t u d í ž " s m y s l e m " d ě j i n l i d s t v a i k a ž d ě h o n á r o d a p e r m a - n e n t n í a n i k d y n e u k o n ě n é o p r o š ť o v á n í č l o v ě k a o d r o z l i č n ý c h p o d o b a l i e n a c e . - Není potřebné zdůrazňovat, že tenhle "smysl" dějin je právě v Československu "normalizačním" v e v š e c h p o - d o b á c h o d c i z e n í m i m o ř á d n ě a k - t u á l n í .

x x x

Z dosud uvedeného vyplývá, že Pekařova olbřímí historická tvorba byla determinována nejenom světovým názorem, filosofickými, zejména gnoseologickými, metamorfózami, ale i názory p o l i t i c k ý m i. K nim ještě několik poznámek.

Již někteří předváleční oponenti upozorňovali, že značný význam pro historikovo světo-

názorové a politické, tím i vědecké profilování měl jeho rolnický, výrazně tradicionalisticko-konzervativní původ i společenské prostředí, v němž vyrůstal. Pekař byl asi spíše věřícím, než pouze matrikovým katolíkem. Nikdy však nebyl katolíkem bigotním, nade vše kladoucím ono "omnes ad maiorem Dei gloriam", tedy stavějícím prospěch nekriticky chápané víry a církve nad její dokonce proti prospěchu národnému. Nicméně do jeho pohledu na dějinnou roli katolicismu, institucionálního i ideologického, proniká silně jeho politický konzervativní přesvědčení o mimořádně kladné církevní roli při upevňování a ideologické obhajobě konzervativních společenských pořádků, jakož i r a k o u s k é s t á t n o s t i, jako ideového, a hlavně mocenského protikladu ruského panslavistického pravoslavlí a prusko-německého, převážně protestantského pangermánského imperialismu. Samozřejmostí je, že toho využili bojovní katoličtí ideologové a historikové k "domýšlení" a "přetváření" Pekařova díla k "obrazu svému".

Značný vliv na politické profilování mladého vědce měli jeho profesori. Z domácích zejména Rezek, z německých Ranke, Lenz i jiní. Znal dobře ideology-historiky pruského imperialismu Droysena, Sybela, Treitschkeho, Giesebrechta, Mommsena i jim blízké historiky českoněmecké.

Zejména pod Rezkovým vlivem se Pekař profiloval jako stoupenec realizace českého historického státního práva, dle představ konzervativního nacionalismu. Vůdčí složkou národa spatřoval Pekař v zemsky patriotické šlechtě, masovou základem národa bylo proň rolnictvo /aniž by přiznával jeho vnitřní diferenciaci/. Vůči početně mohutnějšímu a politicky stále vlivnějšímu dělnictvu, reprezentovanému socialistickými stranami, vyslovoval obavy a podezření, že je - také a především vzhledem k jeho internacionalismu - faktorem destrukce a oslabení Pekařem předpokládané a postulované "národní jednoty". Nepochopil změnu k v a l i t y : lépe než jiní dokázal, že páteří společnosti bylo feudální rolnictvo. Nevěnoval však pozornost exaktně prověřenému faktu, že páteří nastupující společnosti kapitalistické j s o u námezdně pracující, posléze představující národní většinu a tvořící největší část národního důchodu.

S Rezkiem sdílel Pekař nechuť k demokratickým proudům, tužbám a snahám /protidynastickým, protifeudálním, protiklerikálním, liberalistickým; stavěl se - také ostrý protiklad k Masarykovi - proti všeobecnému volebnímu právu aj./, jakož i jisté sympatie pro autoritativní systémy. Také, zejména s Rankem a jinými, sdílel odpor k revolucím, dokonce i k buržoaz-

ním revolucím francouzským. To v protikladu s názory předních historiků revoluce A.Aularda, N. Mathieze a jiných. Ovšem i v rozporu s Gollem, který dává "přednost" vývoji evolučnímu, přece jen připouštěl, že i revoluce mohou sehrát, a opravdu sehrály, kladnou dějinnou úlohu. Z Pekařova zorného úhlu zmizel i jiný exaktně prověřený fakt, že v dějinách revolucí vždy šlo o objektivní proces, kdy společenské rozpory, bez ohledu na vůli a přání i významných dějinných osobností, vyústily ve výbuch. Na počátku kvalitativně nového vývoje Anglie, USA, Francie, ostatní Evropy v polovině 19.století, Ruska 19.a20.století bylo vždy revoluce ozbrojené násilí.

Pekař se přece u mnohých historiků naučil realisticky doceňovat úlohu násilí v dějinách. Ve svých dílech nevznáší podstatné námitky či etické odsudky vůči - mnohdy genocidnímu - násilí nad pohanskými národy /Sasy, Prusy, Polabskými Slovy aj./, jež doprovázelo nástup evropského křesťanství do dějin. I jeho odsudek třicetileté války a protireformace je až překvapivě vlažný oproti odsudku revolučního násilí husitského. Tedy neústojně, proti vlastní logice, popírá legitimitu a možnou progresivitu násilí revolučních tříd.

Sociologické slabiny prokazuje tím, že nerozlišuje revoluci sociální, jež představuje

celou epochu kvalitativní proměny jedné společensko-ekonomické formace v druhou, a revoluci politickou, představující pouze kvalitativní mocenský přesun. Tak kupříkladu evropská buržoazní revoluce, jakožto revoluce sociální, probíhala i cestou řetězce politických, zpravidla krvavých revolučních převratů.

Představa tedy - mezi nonkonformními autory dneška dost rozšířená -, jakoby proti neobjektivní, z gnoseologického a hlavně etického zorného úhlu zavrženíhodné "třídnosti", "stranickosti" některých režimem posvěcených autorů soudobých, působila mezi válkami i dříve jakási "čistá", "nadtřídní" a "nadstranická" historická věda, je zajisté nepřesná, ne-li totálně nesprávná. Každé - a tedy i Pekařovo - historické dílo minulosti i dneška je, a nemůže nebýt, poznamenáno původem, vzděláním, společenským prostředím, světovým a politickým názorem, mentálním založením, sociálně psychologickými faktory, což vše působí na autora, byť by si přál sebe více prezentovat se angažované veřejnosti jako nezájatý pozorovatel.

2. Přínos Pekařovy tvorby k rozvoji české historiografie v konfrontaci s poznatky soudobé historické vědy

Pekařův vývoj v subjektivně idealistickém měru i jeho prohloubený politický konzervatis-

mus silně ovlivnily gnoseologickou přínosnost a metodologickou podnětnost jeho studií. Významným předělem tu byla světová válka a vznik republiky. Do té doby byl v jeho tvorbě rozhodujícím faktorem původní p o s i t i v i s m u s.

Takto "Dějiny valdštejnského spiknutí 1630-1634", "Ke sporu o zářruhu slovanskou", "Mejstarší kronika česká", "Kniha o Kosti", "České katastrofy", jakož i hlavní stránky polemiky z r. 1912 "Masarykova česká filosofie" převyšuje dost výrazně jak sneseným pramenným materiálem, tak objektivitou výkladu a minimem spekulativního ideologizování tvorbu poválečnou, k níž především patří "Bílá Hora, její příčiny a následky", stati k problematice "nepomucenské", až neúnosně polemicky ideologizující, "Žižka a jeho doba", či nová vystoupení k "smyslu" českých dějin, do jisté míry i "Svatý Václav" /kde vytýká nedostatečné odlišení tradice církevní a modifikované tradice lidové, jež je jejím pravým opakem, i jisté podléhání textu legend, pokud jde o drsnou povahu doby, kdy kníže žil a působil/.

Pekař byl významným diskutantem ve sporu o časové určení vzniku legendy "Kristiánovy", vlekcoucím se od dob Dobrovského a zajímavícím naše nejpřednější historiky dodnes. Ovšem po skončení války, vzdor Urbánkově kritice a na základě argumentace Ludvíkovského, promítlo se zřetelně

vítězství Pekařova pohledu i do formulací oficiálních literárních dějin z r. 1959, jež kládou vznik legendy jednoznačně do století desátého.

Pokud jde o kontroverzního Žižku, panuje vcelku shodný názor - též sdílený Kutnarem - že gnoseologicky nejpřínosnější jsou kapitoly "Žižka v podání pamětníků" a "Žižka sám o sobě". Kladem tohoto díla, též v protikladu k jiným historikům, je, že vedle náboženských a politických aspektů husitství si Pekař všímá též jeho národních, hospodářských a sociálních stránek. V souladu s ním uznávají soudobí husitologové, že ani v době válek, ani v bezprostředně poválečné době se nezlepšilo postavení rolnictva a že demokratismus nejradikálnějších proudů někteří marxističtí historikové /Graus, Macek/ p ř e c e n i l i.

Avšak Pekař používá v "Žižkovi" dost subjektivistické metody "výslechu svědků", což shodně vytýkají Krofta, Slavík, Bartoš, Kutnar, Vojtěch aj. Čerpá pouze z některých pramenů, nejvíc z těch, kdy hovoří protivníci, či nejumírněnější stoupenci husitství. Souhlasně kvituje nejvíce to, co je v souladu s jeho vlastní apriorní kritikou husitství, resp. jejího radikálního křídla /kupř. kroniku Vavřince z Březové/. K nejvlastnějším příčinám toho píše Kutnar: "... prožitek a zkušenost současné-

ho revolučního dění, které svou radikálností přerůstalo hranice Pekařova národního a sociálního tradicionalismu... dávalo v jeho kriteriích revoluce převažovat negativním, destruktivním stránkám nad pozitivními a konstruktivními. Pekař, který požadoval nevňášet do minulosti představu a měřítko dneška, podlehl subjektivnímu vidění obecného problému revoluce". /str. 107/ A ještě: "Pekařovo kulturně a sociálně konzervativní a národně utilitaristické pojetí husitství a táborství i výklad podoby Žižkovy vyvolaly odpor a kritiku se strany vědeckých odpůrců i přátel. Pokud nevybočovala do osobních invektiv a vycházela z objektivní znalosti doby a z rozboru užitých metod, přinášela kritika mladších historiků a sociologů F.M. Bartoše, Jana Slavíka, Emanuela Chalupného, souvčkovce a přítele Pekařova Kamila Krofty mnohou opravu přexponovaného Pekařova hodnocení obsahu a významu revoluce, která má v sobě nesporné prvky protifeudální a demokratické a jejíž negativní stránky a následky jsou vyrovnávány a překonávány stránkami a následky pozitivními.

Novější bádání historiků soudobých, vyzvedám nejvíce díla Spěváčka, Molnára, Kejře, Šmahela, se pohybují plně na střízlivé Kutnarově kritické revině. Do popředí vědeckého poznávání se dostává sociální skladba společ-

nosti a ekonomické trendy pozdně středověkých Čech i okolních evropských zemí.

Kejř ve studii "Husité" /1984/ poznamenává: "Ukázalo se, že i náboženská náplň a národnostní napětí byly podmíněny veškerým společenským pohybem a že byla ve skutečnosti formami sociálních rozporů... Husitské hnutí nebylo výsledkem akademických úvah a abstraktních výzev, ale reálných sociálních předpokladů. Ty byly primérním impulsem pro vznik mohutného úsilí o přeměnu společnosti, ty našly svou odezvu i v duchovním zápase a v kultuře." /str.44/ Soudobí autoři ovšem nepodléhají vulgarizujícímu ekonomismu, ještě v padesátých letech v marxistické historiografii dost silnému. Kejř kupř. cituje souhlasně Spěváčka: "Spojení všech hospodářských, sociálních, politických a ideologických motivů v jeden jediný mohutný proud uvedlo krizovou situaci do takového stupně, že nevyhnutelně přerostl v husitskou revoluci." /str.43/

Přejímají se^a prohlubují starší hlediska Kroftova a jiných o faktorech, jimiž husitství svými následky přerůstalo rámce feudální doby, směřovalo "ven" z klasického feudalismu. Kejř upozorňuje na to nejdůležitější: "... v historické perspektivě světové reformace a raně buržoazních revolucí zůstala husitská stopa tak výrazně znatelná, tak podnětně ovlivnila příští věky a tak

pronikavě změnila společenskou skladbu, že je nutno odmítnout mínění, že snad bylo poraženo /Lipany, pozn. L.K./ celé husitství. Právě ten směr, který nakonec ovládl... zajistil husitské myšlence budoucí život a zachoval výsledky husitského zásahu do všech základních životních otázek... Jen v takové podobě mohlo husitství přežít a dále inspirovat, to byla forma jeho vítězství... Bez příliš značného rizika omylá můžeme především konstatovat, že husitským hnutím byly těžce postiženy dvě síly: centrální panovnická moc a církevní hierarchická organizace s jejím hmotným základem, církevním jměním." /str.188-189/

Silně zdůraznili Pekařovi oponenti k u l t u r n ě d u c h o v n í p ř í n o s a v l i v husitství na doby pozdější. Kejř k tomu: "Počínaje husitstvím stály v opozici proti oficiální nauce církve a vlastně i proti feudálnímu společenskému zřízení ne už rozptýlené a tápající sekty, nýbrž cílevědomé hnutí s teoreticky odůvodněnými názory. Jim se podařilo s konečnou platností prolomit uzavřený kruh středověkého myšlení; od nich vede cesta až k měšťanským revolucím v 17. a 18. století" /str.142/.

Blokáda okolního světa zajisté vedle ke z p o ž d ě n í v pronikání humanistických a renesančních pokrokových vlivů. Nicméně se rychle dohánělo zameškané jak ve výtvarné, tak v

literární oblasti. "Národní kulturní zázemí a modifikované ideje táborství, které se proměnily v pokoru vědomě menšinové církve, daly vykvést Jednotě bratrské, jež se stala nositelkou české kulturní tradice a jazykové ryzosti. Bez husitství a bez Tábora by nevznikla ani Jednota, ani nejčistší české starší písemnictví. Národní kultura a literatura příštích století až do osudné vlny pobělohorské germanizace a protireformace vděčí za rozhodné podněty a svou další existenci husitským počátkům." /Kejř, str.128/.

Z direktní kritiky pohledu na Jana Žižku vyzvedávám: Žižka a jemu blízcí nevedli "válku bez konce a bez rozumu", jak zdůrazňoval Pekař, nýbrž cílem bylo přesvědčit svět i církev, že husitský program - čtyři artikule - odpovídá zákonům Kristovým. Vytouženým cílem byl mír, který by zabezpečil ono "svobodné hlásání slova božího". Šlo o obrannou, byť - oboustranně-nesmírně krutou, krvavou válku. Ani v pozdější ofenzivní etapě "spanilých jízd" se nikdy neozval nárok na cizí území nebo požadavky, aby se zahraničí podrobilo české svrchovanosti. Ve srovnání s vražděním křižáků nebo Zikmundovy uherské jízdy se ani nejkrutější husitské excesy nevyrovnaly ničivosti nepřátelských vpádů. Válečné následky byly v pozdější klidnější etapě poměrně rychle napraveny. Nesrovnatelně

rychleji, než následky pozdější, španělsko-rakouským /habsburským/ a protireformačním církevním úsilím vyprovokované války třicetileté.

Již Pekařovi současníci, ještě více historikové pováleční, znovu rehabilitovali obraz Žižky, jakožto moudrého státníka, který nesáhl po samovládě, ač soustředil ve svých rukou obrovskou moc, ne z vědomí svého nízkého rodu a omezení služebnou minulostí, jak by vyplývalo z Pekařova výkladu, nýbrž proto, že jeho představy o rozumné vládě se řídily potřebami celku husitského hnutí a prospěchem státu, tak jak jej chápal.

Pekařovo dílo, věnované husitské době, je dnes ve svých závěrech více než jeho díla jiná, monumentem, kde prvky pravdivého, objektivního poznání jsou nežádoucně zastiňovány generalizujícími a ideologizujícími soudy, jež poznání objektivní pravdy o době a jejím perspektivním významu spíše oddálily, než prohloubily.

x

x

x

Ve všech uvedených hlavních spisech, věnovaných protireformační pobělohorské éře zdůvodňuje Pekař svoji základní, nikdy neopuštěnou, vždy silně - i emotivně - akcentovanou tezi:

Bílá Hora je českým národním a státním neštěstím bez míry hranic. Tím se

ovšem nejenom odlišuje od starších historiků V.V.Tomka, Gindelyho, či od svého učitele Rezka; nejen od protestantského Francouze Denise, nýbrž také, a zejména, od historiků katolických, pro něž je naopak Bílá Hora v našich dějinách svými důsledky dnem *n e j š t a s t n ě j - š í m*.

Nejvíce sporné, spíše nepřesvědčivé, protože méně přámenně dokázané, se zdají být Pekařovy pohledy na vzdálenější a hlubší příčiny Bílé Hory. Blízký Pekařovi R. Holinka ve sborníku "O Josefu Pekařovi", Praha 1937, vytýká Pekařovi, že neprávem ztotožňuje český novoutrakvismus s luterstvím, a hlavně to, že celý problém se mu redukuje v první řadě na srážku dvou kultur a dvojí orientace politické: německého protestantismu a románského katolicismu. "Pekařovi imponuje zřejmě románská kultura doby, 'jará a radostná síla obrozeného katolicismu', jehož představitelé v Čechách předčili své odpůrce schopnostmi, rozhledem a vůlí, ale omezuje svůj kladný soud výhradami morálního rázu, že totiž tato společnost 'uměla pro větší slávu boží býti naprosto nevybíravá ve volbě prostředků'." /str.103-104/. Do popředí vystupuje především Pekařův souhlas s Martenem, že se stavové kesvé zkáze spojili "proti harmonii, kázni a jasnosti románské kultury s cizotou protestantské negace". Daleko zásadněji kriti-

zuji Pekařova stanoviska K. Krofta, F. Hrejša, R. Kalivoda, J. Polišenský, O. Odložilík, filosof J. Patočka i jiní.

Krofta zdůraznil, že zápas za náboženskou svobodu nebyl veden touhou po spojení s luterstvím, nýbrž za samostatnost české evangelické církve. "Tyto názory... Krofta... ve svých pozdějších pracích rozšířil o vnitřně zanícenou obranu předbělohorské vzdělanosti. Netajil v nich nesouhlas s Pekařovým oceňováním kultury katolickorománské". /Kutnar, str.123/

Polišenský a Kalivoda píší o unikátnosti národnostní a náboženské rovnoprávnosti v českých zemích oproti jiným částem střední Evropy. Polišenský soudí, že tím český život předstihl téměř o dvě století poměry v jiných částech střední Evropy, čímž byla posílena i politická a kulturní struktura českého národního života. Kalivoda doplňuje, že tím byla obohacena veškerá evropská společnost na její cestě ze středověku do novověku. "Je nepochybné, že značná část české katolické menšiny k takové koexistenci inklinovala. Osudově tragickou rolí v českých dějinách sehrála však ta skutečnost, že mocensko politicky stále nabýval vrchu militantní katolicismus restaurační a přímo kontrarevoluční, aby po tridentském koncilu mocensko politicky převládl naprosto... Defenestrace českých místodržících, kterou bylo

zahájeno české stavovské povstání, byla tedy přirozenou akcí proti č e s k ý m š k ů d - c ů m č e s k é h o s t á t u." /Husitství a jeho vyústění v době předbělohorské a pobělohorské, Musaeum Cemenii Hunno Brodense XIII., 1983, str. 18-19/.

Ve světle této kritiky Pekařova teze o příčinné souvislosti Bílé Hory s předchozím "zhoubným" vlivem luteránství na český duchovní život neobstojí. Hovoří proti ní i prohloubený pohled na procesy v oblasti vývoje hospodářského, sociálního a především mocensko-politického. Třicetiletá válka byla několikadimenzním střetem, probíhajícím především po linii konfliktu velmocenských materiálních zájmů. Mimo jiného šlo o konflikt zemí západních /Anglie, Holandsko/, kde se již začaly formovat kapitalistické výrobní vztahy, se zeměmi, kde se uchovaly a znovu renovovaly utužené vztahy feudální. Lze vysvětlit náboženskou motivací třeba to, že od r. 1635 byla významným členem protihabsburské koalice katolická Francie nebo to, že k stavovské porážce přispěl luteránský saský kníže?

J.Topolski v práci "O takzvané hospodářské krizi v XVII. století v Evropě" /1962/ člení Evropu do tří oblastí: 1/země s největší dynamikou hospodářského rozvoje /Anglie, Holandsko/, 2/ oblasti, jež ^{za}ne~~znamenal~~aly ani stagnaci, ani regres a tedy se mohly v další etapě rozvíjet

ke kapitalismu /Francie, Skandinávie, Německo, střední Evropa, včetně českých zemí/, 3/ zony zřetelné ekonomické stagnace, ba regresu - Španělsko, Portugalsko, Itálie, Polsko.

Bílá Hora a válečné výsledky nás přiřčily do zony třetí. Trend, který u nás původně dost zřetelně směřoval k dalšímu rozkladu feudalismu, byl násilně přerušen a vržen nazpět upevňováním, již narušených feudálních vztahů. Ideologie posttridentského katolicismu, jakožto klasická ideologie, posvěcující a podporující tento regresivní trend ve společenských výrobních vztazích, nemůže být nikterak chápána jako progres. Naopak, ideologie reformace sice nevyvolala - jak soudí někteří idealističtí filosofové a historikové - rozvoj kapitalistických výrobních vztahů, ale přinejmenším nepředstavovala pro tento proces překážku. Spíše jej podpořila, zejména v kalvínské, puritánské podobě.

Tento náš svět, který se stal "naším" po zlomení vůle drtivé národní většiny tehdejšíka, stal se součástí zony, která v každém ohledu: v rozvoji výrobních sil, pokrokových výrobních vztahů, v zajišťování práv člověka a občana, ve školství, v masové kulturní úrovni, v rozvoji filosofie, historie, věd národohospodářských a právních, zejména pak přírodních, daleko, možná o 100 a více let zaostala nejen za evropským západem, včetně katolické původně Francie,

ale i za severozápadním Německem, za Pruskem i Skandinávií...

Mnohem akceptovatelnější, než Pekařovy pohledy na vzdálenější příčiny bělohorské katastrofy, se mi jeví jeho názory na p ř í č i - n y b e z p r o s t ř e d n í. Historik vyslovuje podnětnou myšlenku, že se předáci povstání dopustili chyby, pokud těžiště úsilí o získání spojenců nespočívalo na domácí půdě trojstátí - osudový se ukázal neutralizační, ba procísařský vliv moravského nekatolíka Karla staršího ze Žerotína - nýbrž více cílilo k pochybeným a mocensky neúčinným spojenectvím se vzdálenou cizinou stejné víry. Nicméně Pekař nesvaluje vinu za porážku primérně na chyby osob. Dnes, kdy existují dost početní autoři, snažící se svalit odpovědnost za katastrofu Mnichova, Února 1948, srpna 1968 na Masaryka, Beneše, Dubčka, zní velmi aktuálně myšlenka z Pekařovy Bílé Hory: "Rozumíme dnes /1918/ více než kdy jindy této žalobě, ale nemůžeme jí dát za pravdu tak, abychom ortel viny v jejím smyslu pronesli nad původci českého odboje. Jsou tragické viny, za něž nenesou odpovědnost jednotlivci, ani časově omezené doby, jsou příčinné souvislosti, jež vyražejí soudci z rukou mravní měřítko a dovolují jen vysvětlit a - politovati..." /str.37/

Daleko největší je Pekařův přínos poznání

n á s l e ď k ů Bílé Hory. - V souladu se svým celoživotním akcentem na jazykové a kulturní češství spatřuje historik tragiku Bílé Hory v tom, že tato - proň prvořadá - hodnota utrpěla katastrofickou porážku, dokonce hrozící svými následky smrtelnou národní agonii. Pekař registruje nástup germanizace již v době předbělohorské; nicméně v Bílé Hoře spatřuje negativní z l o m . Došlo k majetkovým přesunům, v dosavadní české historii nevídaným. Cizácká šlechta se zmocňuje statků šlechtických i nešlechtických emigrantů - nekatolíků, jakožto konfiskátů za služby Habsburkům. Zejména ve "Valdštejnovi", ale i jinde dokládá Pekař, že po násilné smrti generalissima dochází k druhé, snad ještě větší vlně majetkových přesunů, tentokrát dokonce k neprospěchu původní české šlechty katolické a katolicky státotvorné. Polišenský dneška dává Pekařovi v podstatě za pravdu. Pekař vyslovuje politování i obavy nad skutečností, že národ pozbyl větší část vlastní vyšší i nižší šlechty. Náš vývoj byl takto ostře protikladný vývoji polskému, maďarskému, německému, anglickému, francouzskému, italskému či španělskému a portugalskému.

Jazyk státní správy je zpočátku německo-český, ovšem s postupem němčiny. Germanizace kdysi českého etnika se projevuje v poněmčování ekonomicky upadajících měst i v pronikání

německého živlu na venkov.

Podobně neutěšená je situace českého státního práva. Úpadek české státnosti nezadržitelně postupuje až k jejímu zániku v druhé polovině 18. století a k pozdějšímu kategorickému odmítnutí obnovit ji, což bylo zpečetěno vznikem dualistického Rakousko-Uherska. Trvá tedy a prohlubuje se jak n á r o d n o s t n í, tak i p o l i t i c k á poroba kdysi samostatných zemí Koruny České.

Zvlášť přínosné jsou Pekařovy práce v otázkách hospodářských a sociálních. Spolu s pracemi Kroftovými představuje Pekařův hluboký vědecko-badatelský i citově osobní zájem o problematiku dějin českého venkova opravdové vrcholy české předválečné historické produkce o agrárních dějinách. Nedostižnou unikátnost Pekařova díla snad nejlépe vystihl F.X. Šalda. V "Knize o Kosti" je Pekař "nejen láskyplným skoro básníkem-historikem rodného kraje, nýbrž i důmyslným badatelem o poměru půdy a člověka, který na ní žije. Dává ti poznat nejen ty bouřlivé vlny historické, které otřásají tehdejší existencí sedláka i šlechtice v tomto kraji, maluje i zvyky, způsoby života i mentalitu pánů, úředníků, sedláků. A dělá to způsobem tak živým, s takovou plastickou výrovnaností a pohodou tak epickou, že bys marně hledal něco

podobného v českých románech historických".
/Šaldův zápisník IX., str. 127/.

Pekař - ve shodě s ním Krofta - dospěl na základě výpočtů z kosteckého panství k závěru, že v první polovině 18.století platil poddaný 70-80 % veškerého výtěžku svého hospodářství na vrchnostenská břemena, kontribuci a církevní desátek. Přitom ovšem rolník většinu týdne - od tří do šesti robotních dnů, zpravidla desetihodinových - strávil na panském. Pronikavě se zostřují vztahy nevolnické. - Nicméně Pekař dost důrazně, Krofta méně důrazně, oba zřejmě pod vlivem právního historika K.Grünberga, popřeli a vyvraceli dokonce i státní mocí rakouskou uznávaný terminus "nevolnictví". Pekař: "Český sedlák vskutku ani v té nejhorší době, v 18.století, nevolníkem nebyl." Krofta: "Bylo by správnější neužívat slova toho /nevolnictví - L.K./ o právním stavu českých poddaných před rokem 1791." - Vskutku, právní předpisy té doby se v pohledu na vztah feudál-poddaný nikterak proti dřívější dohě nezměnily, avšak oba historikové nepopírají, že se pronikavě zhoršil skutečný stav. Ten je prioritní, nikoliv právní formulace a terminologie. Dnešní historikové zčásti hovoří o "utuženém" či "zostřeném" poddanství, zčásti, spolu s F. Engelsem, o "druhém nevolnictví".

Pekař prokázal, že české země v poměru k počtu obyvatel platily ze všech zemí monar-

chie největší daně, tzv. "kontribuci". Ze státních příjmů přicházely z českých zemí stále asi dvě třetiny, nejvíc od poddaných.

Nejen pro gnoseologickou přínosnost, ale zejména pro politickou závažnost a vliv v době, kdy Pekařovy "České katastry" vyšly /1915/, cituji některé závěry práce: "Stavové čeští... nedovedli zabrániti, aby země české v ohledu hospodářském nestaly se ubohou, bezohledně vysávanou provincií... Nelze také mluvit o produktivních investicích jakéhokoli druhu... Hospodářskému životu zemí evropská politika dynastie přinášela jen zkázu. Zisk, veliký zisk měla snad jen Vídeň... V praxi bylo vše počívuhodným vtělením idey státu protireformačního: nádherný dům mocného zeměpána, vládnoucího zemím, kde všechny dělné ruce pracovaly o rozmnožení lesku dalekého majestátu."

Jakkoli gnoseologicky přínosné a politicky pokrokové byly Pekařovy pramenně zdůvodněné pohledy, vykazovaly jeho práce nikoli zanedbatelné s l a b i n y .

Země Koruny České se podílely nejvíce na válečných výdajích již v době předbělohorské. Tedy v době plného rozmachu české státnosti. Realizace českého státního práva by patrně nezměnila na daňovém zatížení českého království nic podstatného. Pokud ano, pak je nižším nezdůvodnitelnou iluzí soudit, že by česká šlechta připustila snížení daňového i jiných poddan-

ských břemen. Možný prospěch českého státu by byl prospěchem nikoli převážně části národní většiny, nýbrž sobeckých feudálů. Ostatně doložením toho je vývoj v uherské části monarchie. Tamní šlechta dokázala dávno před "dualismem" uchovat si mimořádné pravomoci v hospodářské i politické oblasti, jichž využila plně k daleko většímu vykořisťování poddaných i k zabrzdění nástupu kapitalistické industrializace oproti zemím předlitavským, českým zejména. - Stavové čeští souhlasili skoro vždy a plně s velkými břemeny, ukládanými státem většinou rolníkům. Tohle dávno před Pekařem stvrzuje V.V. Tomek /"Sněmy české dle obnoveného zřízení zemského Ferdinanda II", 1868/. Proto za výstižný považuji postřeh F. Engelse, že v době, kdy panovník potřeboval velké kvantum finanční podpory na udržování armády," povolil šlechtě podmanit si sedláky a šlechta dovolila zase jemu tyto sedláky zatěžovat státními daněmi." /Zur Geschichte der preussischen Bauern, str. 8, Berlin, 1950/.

Pekař nevystihl třídní dialektiku doby: hlavní rozpor byl mezi feudály na straně jedné - šlechtickými i těmi, kdo řídili stát - a nevolníky na straně druhé. Pouze přes jeho docenění možno dospět k objektivně pravdivému zhodnocení vedlejšího, byť velmi důležitého rozporu uvnitř vládnoucí feudální

třídy, tedy mezi šlechtou a panovníkem, později mezi šlechtou a osvěceným s t á t n í m a b s o l u t i s m e m. Ze zorného úhlu Pekařova se vytrácí, ba je popírána progresivní společenská role absolutismu, pokud jde o jeho dějinami prověřený kladný vliv na formování raně kapitalistických vztahů a novodobého českého národa.

Nepřijatelné je i idealizování poměru feudál-poddaný. Holinka, charakterizující Pekařovy názory, píše, že rolník "žije v osudovém spojení se svým pánem a je-li vrchnost milostivá, snáší její patronát jako nejlépe myslitelný vztah vzájemné solidarity. A ježto namnoze vrchnosti nepostrádali pocitu odpovědnosti za mravní a hmotné dobro svých poddaných a v normálních dobách také plnily tuto zděděnou povinnost, jak sdostatek vyplývá z agrárních řádů jejich doby, vytvářelo se mezi hradem a podhradím pouto soudržnosti, svou ideální stránkou rozptylující pocit sedlákovy sociální méněcennosti a zakládající citovou a myšlenkovou rovnováhu ve vztazích tříd hierarchického systému". /str. 64 sbor./

Takto Pekař představuje nevolníka jako bytost, snášející své utrpení s křesťanskou pokorou a odevzdaností. Jiní autoři /z předních uvádím Kroftu, Kutnara, Klímu, Kočího, Janečka, Michla/ však prokázali, že český venkov v období utuženého poddanství zdaleka nebyl pouze

příkladem bohem a církví požehnaných líbánek, nýbrž představoval vyhoceně konfliktní společnost třídního boje v rozličných, i nejostřejších podobách /odmítání robotních a daňových povinností, sbíhání z půdy, formování zbojnických oddílů, selské rebelie/. Dokonce i k nepomucenské tradici patří, že největší selské povstání v 18.století - na Náchodsku - mělo propuknout 16.května 1775, kdy se na církevní oslavě mělo v Praze shromáždit 100 tisíc poddaných, kteří se měli zmocnit vlády v zemi. Propuklo ovšem předčasně a bylo potlačeno.

Objektivní pravdě o charakteru pobělohorské doby se snad Pekař nejvíce přiblížil myšlenkou: "Kdo přihlédne blíže, najde v době protireformační vedle přehojných svědectví duševního úpadku, šířeného násilím autority začasté obmezené, také doklady mravní snahy, stopy duchovní vzpoury, které musí státi tím výše v našem obdivu, čím pohotovější a bezohlednější je duch útisku, jemuž se odvážíla čeliti." /Bílá Hora, str. 109/.

K nejspornějším partiím Pekařovy tvorby o době protireformační však patří hodnocení jejího duchovního odkazu a jeho vlivu na proces národního "obrození". Pekař, jako vůbec první z našich historiků, přispěl výrazně ke k o - r e k c i, z j e m n ě n í, u p ř e s n ě - n í dosavadního negativistického hodnocení

baroka. Zdůvodněně "prosvětľil" dobu "temna", prokázal její četné klady i prvky, jež spoluformovaly novodobý český národ. Na příkladu Balbínově, Pešínově i jiných poukázal na existenci osobitého, vroucího a hlubokého barokního vlastenectví. "Balbínem a Pešínou počíná se bezmála třistaletá česká bitva protibělohorská... Prvým buditelsky nejsmělejším činem doby osvícenské je vydání české obrany Balbínovy..." /tamžét, str. 110/. Jinde upozorňuje, že doba barokní vytvořila plejádu intelligence, nejvíce kněžské, jež potom v lepších dobách mohla úspěšně vést obrozovaný národ do lepších dob. Zdůrazňuje též mecenášský i duchovní vliv části zemsky patriotické šlechty, ba dokonce tvrdí, že prý byla "hlavním vůdcem a vlastním organizátorem obrození". Domácí tradice česká, tedy kněžská a šlechtická, měla údajně "větší význam pro naše literární vědecké obrození, než uvolnění duchů, zvané osvícenství".

Takto Pekař podnítil a inspiroval studie některých historiků mladších, kteří v objevování "světľých" stránek baroka pokračovali /Kalista, Vašica aj./. Vliv početných prací, publikovaných před válkou, ale i v době poválečné, nesporně zapůsobil i na oficiální historiografii, dokonce natolik, že dnes - skoro jednoznačně - opustila starou terminologii, hodnotící barokní éru jakožto dobu "temna".

Skoro všeobecně se nyní používá termín "panující protireformace".

Ač nevrle přijato /Haubelt/, přece vyšlo podnětné dílo J.P. Kučery a J. Raka: "Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře" /1983/. Nyní vyšel, vůbec poprvé v českém jazyce, rozsáhlý výbor z Balbínova "Miscellenes historica Regni Bohemiae" /Krásy bohatství české země - 1986/, příznivě recenzovaný dokonce v denním tisku.

Soudobá historická věda ve své páteční produkci nepopírá pozitivní kontinuitu mezi špičkovým myšlením a tvorbou barokní a procesem národního obrození. V tom ovšem není vyjádřena podstata problému. Jde o to, zda se "obrození" ve svém celku, tedy jako proces, ústící ve formování novodobého národa, mohlo rozvíjet po přímé linii v duchu protireformačního vlastenectví, nebo právě a především v o p o z i c i p r o t i n ě m u. Zda začalo vlastně již v době protireformace nebo zda se plná náplň tohoto procesu formovala jako n e g a c e , byť dialektická, této protireformační doby. Vlastní obrozenecký proces mohl začít a úspěšně pokračovat jenom za p ě m ě n k y , že se bojovně opřel protireformaci; napadl a vyvracel celý systém předchozí doby: ekonomický, politický, kulturní, ideologický, a také jej úspěšně v y - v r á t i l .

Počáteční etapa obrozenecké doby zajisté využila některých částí Balbínova díla, jež z protireformačního odkazu představovala relativně nejcennější položku. Obrozenectví však již od počátku představuje i *n e g a c i* Balbínova odkazu, pokud jde o *gros* jeho dějepisného díla, opřené o Hájka z Libočan a "zdůvodňujícího" i jeho "svatonepomucenskou" legendu.

Počátkem obrozeneckého procesu byl zájem několika jedinců i jejich šlechtických mecenášů o studium jazyka, literatury, kultury i historie potlačované národnosti. Druhou fází představuje činnost vlastenců, kteří vypracovávají národně osvobozenecký program v sociální, politické i kulturní sféře a své poslání spatřují v jeho popularizaci, v národně uvědomovací práci mezi příslušníky vlastního národa. U některých malých evropských národností se rozvíjí tato vlastenecká agitace - také u Čechů a Slováků - až k třetí fázi, kdy se do pohybu dostávají masová národní hnutí, zasazující se o naplnění národně osvobozeneckého programu, jenž vyjadřuje objektivní proces - přeměnu feudálních společenských výrobních vztahů v *k a p i t a l i s t i c k é* ! Nazíráno z celoevropských měřítek a také z hlediska národů velkých, zařazuje se naše "obrození" do obecného *z á k o n i t é h o* procesu formování novodobých evropských národů, který zasáhl nejdříve

oblast Evropy západní a s opožděním probíhal v Evropě střední a východní. /Bolzanova, jistě ušlechtilá, představa o možnosti zformovat v tomto prostoru národ na principu vlastenectví "zemského", není ničím jiným, než utopií humanisty a demokrata/.

K Pekařovu přecenění role kněžské inteligence poznamenávám především, že barokní doba krutého duchovního útisku deformovala i proces tvorby národní inteligence; v zemích svobodnějších převažovala při formování novodobého národa inteligence světská. Za druhé, i naše kněžská inteligence, možná ve většině, vystupovala do obrozeneckého procesu s názory, jež představovaly opuštění, ba jistou kritiku dominující ideologie doby barokní, reprezentované nejortodoxněji jezuitským řádem, b této době již z r u š e n ý m. Duchovenstvo sehrálo, zejména v první, ale ještě i v druhé fázi progresivní roli sociální komunikace mezi centrem a provincií i mezi jednotlivými lokalitami a regiony. Méně již se podílelo na tvorbě definitivního národního programu a málo se uplatnilo jako mluvčí již masového hnutí. Posléze částečně v národnostní aktivitě zhloustejnělo, částečně přešlo k formování vlastního programu klerikální varianty buržoasního nacionalismu.

Z komplexního programu národního obrození vyplývá, že zájmy šlechty - s výjimkou části,

jež kapitalisticky podnikala - se dostávaly do příkrého rozporu se sociálními, ale i s většinou politických a kulturně-ideologických požadavků národního programu. Její účast v druhé a třetí fázi národního obrození má prudce klesající tendenci. - K tomu Odložilík: "Učencům a často i jiným spisovatelům poskytovala hojně pomoci vlastenecky naladěná šlechta, neboť výtežky jejich studií často mohla podepřítí své snahy o obnovu někdejšího postavení českého království. Historicky podbarvený patriotismus šlechty byl dobrou oporou, avšak při své jednostrannosti neměl dost životní síly, aby se stal hlavním pramenem a živnou silou emancipačních snah." /Nástin, čs.dějiny, str.105-107/.

Pekař, též pod vlivem práce Hanušovy "Národní museum a naše obrození", pozitivní účast šlechty na národním obrození i v první fázi přecenil.

Barokní vliv a kontinuitu dokazoval Pekař také na písmáckém díle F.J. Vaváka, prokazujícího jak vroucí vlastenectví, tak i hluboký, až fanatický barokní katolicismus, nenávisť k osvícenství, k revolucím. V Pekařově interpretaci byl milčický rychtář přímo klasičtým příkladem myšlení české národní rolnické většiny. Již Pekařovi současníci, historikové Krofta, Bartoš, Odložilík aj., poukazovali, že jeho vyzvedávání několika kněžských barokních vlastenců či

Vaváka a Dlaska je klasickým příkladem vydávání části za celek. Proti rychtáři Vavákovi lze postavit rolníky, dokonce i rychtáře, kteří stanuli v čele protifeudálních vzpour. A proti Vavákovi-písmákovi stojí písemnictví reformovaných konfesí. Cituji z práce J.B. Čapka "Celkový pohled na činnost a význam našich písmáků" /Čeští evangelíci a toleranční patent, 1982, str. 61, Kalich/: "Písmáckými matkami byli vychováni pokračovatelé snah čs. reformace a vůdčí pracovníci obrozenectí, Kollár, Šafařík, Palacký. Zachovala se nám jejich vděčná svědectví... Právě pro svou dějinnou úlohu spojovatelskou mezi dobou reformační a národním obrozením byli /a někdy jsou i dnes/ písmáci solí v očích různých historiků a nehistoriků, kteří jakoukoli kontinuitu "kacířského" duchovního vývoje vehementně popírají. Umlčují nebo karikují osobnosti písmácké, aby naprosto neúměrně glorifikovali postavu F.J. Vaváka, který byl horlivým vlastencem, ale zároveň omezeným přísluhovačem vrchnosti, protireformačním drábem a pronásledovatelem písmáků."

Odolnost rolnictva vůči jazykové asimilaci byla důležitým, ba nezbytným předpokladem pozdějšího národního obrození. Ovšem nenalezla oporu v panující protireformační ideologii. Ostatně i u Balbína nacházíme stížnosti na kosmopolitní chlad jeho vlastního řádu vůči čes-

kému národu. Jezuité, pacifikující a hnětoucí "duše", ovšem nemohli svoji misi splnit, pokud by k lidu, neznalému němčiny, nepromlouvali česky. Lidová čeština /spisovná se dostala na samé dno úpadku/ však přežila do lepších časů nikoli díky jim, nýbrž proto, že rostoucími feudálními povinnostmi denně deptaný rolník nebyl prostě schopen, neměl čas osvojit si cizí jazyk.

Pokud nebyly - příčiněním šlechty - v národním obrozeneckém programu již od počátku jasně obsaženy požadavky rolnické emancipace, pak rolníci - také vzhledem ke kulturní zaostalosti - byli schopni docenit výhody komplexu národní emancipace až tehdy, kdy jejich, osvobozením daný v y š š í s t u p e ň v z d ě l a - n o s t i jim umožnil pochopit souvislost mezi národní ideologií a jejich vlastními zájmy. I český rolník - méně moravský - zaujímá takto postupně antiklerikální pozice, byť neopouští ve většině katolicismus, což vyjadřuje svým převažujícím příklonem k agrární a nikoli k lidové straně. V celém národě přibývá lidí bez vyznání, mezi nimi hodně ateistů, dále příslušníci československé církve a pouze "matrikových" katolíků.

Závěrem několik kritických poznámek k Pekařově chvále barokní kultury. Pekař píše: "Temno 18.století mělo také dosti světla...to byla doba, kdy nejen pražská města ožila podí-

vhodnou krásou baroka, ale kdy celý národ, až do poslední vsi, do poslední chatrče, do posledního vzorku krajky a do poslední melodie lidové písně naplnil se životní radostí barokní kultury, pronikající, tvořící, budující novou společnost, nový národ, týž národ, z něhož vyšlo naše obrození, z něhož vyšly naše generace!" /Tři kapitoly z boje o sv. Jana Nepomuckého, str.10/.

Barokní ideologie nikdy nebyla svojí podstatou ideologií *ž i v o t n í r a d o s t i*, nýbrž ideologií pokory a poslušnosti světské i duchovní vrchnosti, hrozící pekelnými mukami za neposlušnost, vzdor, vzpouru. To v protikladu k trvajícimu životnímu optimismu lidu, jenž se projevoval i při oblíbených svatojánských poutích, kdy panstvo i církve obratně uplatnili starořímské "panem et circenses".

Symbolem této ideologie "temna" byl právě svatojánský kult. Ne náhodou dostal před Anežkou Přemyslovnou či Hroznatou přednost k něž, v němž měl být vyvýšen stav, jenž se ve feudální hierarchii po Bílé Hoře dostal znovu na první místo. Volba výrazně podtrhla protihusovský i protihusitský charakter ofenzivního katolicství. Údajný světec a mučedník položil život, aby neprozradil "zpovědní tajemství", z něhož barokní církve učinila důležitý nástroj své vlády nejen nad dušemi, ale nad celým životem věřících. Ušní zpověď umožňovala církvi doko-

nalou kontrolu "stavu vědomí" veškerého obyvatelstva, odbojníků zejména. Internacionalizaci kultu si církve zabezpečila vyzvednutím teritoriální příslušnosti "světce" v Čechům, nikoli příslušnosti k národu, jak tomu bylo u kultu svatováclavského. - Zavádění kultu nebylo žádnou selankou, jak to líčí dobové katolické dokumenty a pod jejich vlivem i Pekař. Protireformační běsnění v té době naopak vřcholí.

1717 vychází císařské nařízení, příkazující pátrat po závadných knihách a přísně stíhat ty, kdož je, zejména ze zahraničí, šíří. 1725 vydán nový mandát proti nekatolíkům, požadující odsoudit lidi, usvědčené z kacířství, k jednomu roku nucených prací. Nekatolíci, přistižení při návratu do země, měli být souzeni až na hrdle, stejně i nekatoličtí kazatelé a učitelé, přecházející tajně hranice. Udavači měli dostávat odměnu 100 tolarů při utajení jejich jmen. Děti měly být odnímány rodičům. - Barokní katolicismus všemi prostředky upevňuje existenciální pověřčivost člověka 17.století, násobenou útrapami vleklé třicetileté války. Kněží věnují daleko více místa líčení pekelných hrůz, než výkladům o nebi či Kristu, o lásce k bližnímu. Jezuita V. Šteyer překládá proslulý Manniho "Věčný pekelný žalář" a práci, jež vychází 1676-1701 ve třech vydáních, připisuje T.Pešínovi. Jungmann toto dílo nazval "nejhroznější

ze všech knih". Podrobnou obranu církevních zázraků, kouzel a čar a odsouzení lidového čarodějnictví podává jezuita A.Chanovský v knížce "Norma vitae christianae", jež dosáhla do r. 1733 š e s t i v y d á n í.

O "kvalitě" dokonce i literárních špiček barokní doby píše J. Patočka: "Celá tato doba nemá ani jediného spisovatele, z něhož by stálo zato citovat, protože jsou to buď učené sbírky nebo literatura náboženská, popřípadě lidová literatura náboženského charakteru. Prolistoval jsem Kalistovo "České baroko", abych tam něco našel. Naši katolíci mají často plno ohvály pro jezuitského misionáře Bridela, který údajně dosáhl mystických hloubek ve své básnické skladbě "Co Bůh? Co člověk?", je to však veršovaný katechismus... České země tedy nezůstaly pouze pozadu, ale ocitly se ve výkyvu na druhou stranu, ve zpátečním pohybu!" /Co jsou Češi, 150.000 slov, IV,85/12, str.18-19/.

Srovnejme nesrovnatelné. V Nizozemí vydal B.Spinoza "Teologicko-politický traktát", jímž položil základ vědecké kritiky bible, r.1670. V Anglii J. Locke kladé základy moderní demokracie v proslulých "Dvou pojednáních o vládě" r. 1690. I Newton umírá dva roky před svatořečením Jana z Pomuku. A Pope vydává veršovaný esej o člověku r. 1735. Ve Francii Montesquieu vydává "O duchu zákonů", další to

základ moderní demokracie, r. 1748. Encyklopedie vychází r. 1751. V téže době píší a vydávají svá vrcholná díla Voltaire a Rousseau. Přírodní systém K. Linného vychází r. 1735.

A u nás? V "rudolfínské době" v Praze si mohli dát dostaveníčko lidé skoro z celé Evropy; vyznavače a čtenáře zde našli se svými kacířskými názory R. Lull i G. Bruno, kalvinisté i kryptokalvinisté, katoličtí i nekatoličtí státovědci i monarchomachové". /Polišenský, Třicetiletá válka a evropská krize 17. století, Praha 1970, str. 27/. Pohostinného přijetí se dostalo špičkovým vědcům Tycho de Brahovi, Janu Keplerovi i jiným, Jesenius tu provádí první pitvu v Evropě. A naopak: "Slibný vývoj kulturních sil, který v předbělohorské době získal českým zemím přední místo mezi evropskými národy, byl pod tlakem těchto těžkých a hlubokých ran na dlouhá desetiletí zastaven, protože léčení lidských a hospodářských ztrát zabíralo všechny síly i pozornost českých lidí až do konce 17. století. Předbělohorské duchovní klima, které slibovalo nadějnou cestu ke stále svobodnějšímu kulturnímu rozvoji, bylo zcela rozrušeno válkou a ideologií, nepřátelskou duchu i kultuře českého národa. Po ztrátě nejlepších kulturních představitelů v emigraci, jako byl Jan Amos Komenský, Pavel Stránský, Pavel Skála ze Zhoře aj., byly tuhým protire-

formačním režimem utlumeny i slabé pokusy Balbínovy a Pešínovy. A trvalo celá dvě století, než se široké vrstvy národa mohly ve veřejném životě uplatnit nejen českou řečí, ale též osobitým českým ideovým projevem v kulturním i jiném veřejném životě." /tamtéž, str.243-244/.

Takže přemnohé a rozhodující svědčí pro tezi, že národně obrozenecká ideologie, jakožto celek, představuje *d i a l e k t i c k o u n e g a c i* doby *p r o t i r e f o r m a č n í*, přes všechna její nesporná "světla" a přínosné hodnoty, převzaté i do kulturní pokladnice novodobého českého národa.

Tradice husitská, táboorská, českobratrská, osvícenství, herderovský humanismus se promítly do národního obrození a ovlivnily proces formování novodobého českého národa daleko více než tradice i nejpokrokovějších prvků z odkazu doby protireformační. V tom smyslu, přes početné nepřesnosti a prohřešky Masaryka proti autentické vědě historické, dávám spíše za pravdu jemu, nikoli Pekařovi.

x

x

x

V této studii jsem se, jak zřejmo z jejího obsahu a celkového zaměření, neřídil oním "de mortuis nil nisi bene", nýbrž pozitivistickým "padni komu padni". Nicméně jsem se snažil poukázat "sine ira et studio" na skutečný ne-

sporný přínos Josefa Pekaře, jakožto jednoho z nejplodnějších a k v a l i t o u d í - l a nejpřednějších historiků českých. Předpokládám, že jiné příspěvky k padesátému výročí jeho smrti budou hodnotit jeho životní dílo ve světle - oproti mně - p ř í z n i - v ě j š í m. Což je dobře! Výsledný, i když nikdy konečný obraz bude o to věrnější, oš plodněji se budou - argumentovaně - střetat pohledy lidí rozličných světových i politických názorů v ušlechtilém a snad i politicky - pro lepší "futuro" našich národů - plodném úsilí o hledání a uchopení objektivní p r a v d y d ě j i n n é .

Praha dne 11.1.1987

Obsah I. svazku

	str.
E.K. Úvodem	4
Radomír Malý Heslo do slovníku	8
Jan Rohan Josef Pekař a jeho doba	37
Eva Kantůrková Podobizna mladého muže	98
Jaroslav Mezník Josef Pekař a historické mýty	171
Luboš Kohout Josef Pekař očima svých kritiků	215